

ВІСНИК

Маріупольського
державного
університету

Серія:
ІСТОРІЯ.
ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 10

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заснований у 2011 р.

ВИПУСК 10

МАРИУПОЛЬ – 2014

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету.

Серія: Історія. Політологія

Збірник наукових праць

Видається 3 рази на рік. Заснований у 2011 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою МДУ (протокол № 2 від 22.10.2014 р.)

Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія включено до Переліку наукових фахових видань України з політичних наук (наказ МОН України № 793 від 04.07.2014 р.).

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** та «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), а також до фонду наукової електронної бібліотеки «КиберЛенинка»

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. Головного редактора – д.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов, д.філол.н., проф. С. В. Безчотнікова, д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш, д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов

Відповідальний секретар – к.політ.н., доц. М. В. Трофименко

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. О. В. Антонюк, д.політ.н., проф. В. А. Войналович, д.і.н., проф. А. В. Гедьо, д.і.н., проф. О. І. Гуржій, д.політ.н., проф. Г. І. Зеленько, д.і.н., проф. В. Ф. Лисак, д.політ.н., проф. І. Г. Оніщенко, д.і.н., проф. І. С. Пономарьова, д.і.н., проф. О. П. Реєнт, д.політ.н., проф. С. Ю. Римаренко, д.соціол.н., проф. Б. В. Слющинський, д.і.н., проф. Н. Р. Темірова, д.і.н., проф. І. А. Хижняк.

Іноземні фахівці: д.політ.н., проф. Т. Граціані (Італійська Республіка), д.політ.н., проф. Т. В. Зонова (Російська Федерація), д.політ.н., проф. К. Карнасіотіс (Грецька Республіка), д.політ.н., проф. С. Корнеа (Республіка Молдова), д.і.н., проф. П-Р. Магочій (Канада), д.і.н., проф. О. І. Подберьозкін (Російська Федерація), д.і.н., проф. Ю. Д. Пряхін (Російська Федерація), д.політ.н., проф. А. Романо (Італійська Республіка).

Науковий секретар – к.і.н. С. С. Арабаджи

Засновник: Маріупольський державний університет

87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.: (0629)53-22-60; e-mail: visnyk.mdu.istoria.politologia@gmail.com

Сайт видання: www.visnyk-politologia.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17802-6652Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення №15.08

Видавець МФ ТОВ «Друкарня «Новий світ»»

87510, м. Маріуполь, Красноякська, 2; тел.: (0629)41-35-13

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004

ISSN 2226-2830

© МДУ, 2014

ЗМІСТ

Булатова О.В. НАУКОВИЙ ДОРОБОК К.В. БАЛАБАНОВА	10
--	----

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Arabadzhy S. MOTHERHOOD AND ITS INFLUENCE ON THE HEALTH OF WOMEN IN GREEK VILLAGES OF THE NORTH AZOV SEA REGION (THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURY)	16
Лисак В.Ф. СІЛЬСЬКА РОДИНА УКРАЇНИ В РАДЯНСЬКОМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ 1950-1960-х рр.	22
Ropomaryova I. THE URUMS OF THE NORTH AZOV SEA REGION	30
Романцов В.М. ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТЕРЕНАХ МАРИУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ	38

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Агєєва О.Л. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1991-2013 рр.)	47
Бузаджи І.О., Булик М.В. АРХІПЕЛАГ СЕНКАКУ (ОСТРОВИ ДЯОЮЙДАО) В КОНТЕКСТІ ЯПОНО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН	58
Дегтеренко А.М. СИСТЕМА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В МІСТІ МАРИУПОЛІ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНТЕКСТИ	64
Рябінін Є.В. ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ	74
Рябченко Е.В. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО КРАЇН ТРЕТЬОГО СВІТУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ	81
Светлакова М.А. ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2006 Р. В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В ІТАЛІЇ	90
Слющинський Б.В. ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я	99
Трута К. THE IMPACT OF HIGHER EDUCATION ON THE TRANSFORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE (evidence from MARIUPOL STATE UNIVERSITY)	106
Трофименко А.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЛОБІЗМУ	112
Трофименко М.В. ТРАДИЦІЙНА ТА ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	123

Янченко А.О.	133
МЕДІАТИЗОВАНА ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: ДО НОВОГО ОПИСУ СУЧАСНИХ ПАРТИЦИПАТОРНИХ ПРАКТИК	
Ясірова Ю.Ф.	141
ПРОГРАМНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ РЕСПУБЛІКИ КІПР З КІПРСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	151
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	152

CONTENTS

Bulatova O. K. BALABANOV'S SCIENTIFIC PRACTICES	10
---	----

HISTORICAL SCIENCE

Arabadzhy S. MOTHERHOOD AND ITS INFLUENCE ON THE HEALTH OF WOMEN IN GREEK VILLAGES OF NORTHERN AZOV (THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURY)	16
Lysak V. UKRAINIAN RURAL FAMILY UNDER THE CONDITIONS OF THE SOVIET REALITY DURING 1950-60	22
Ponomaryova I. THE URUMS OF THE NORTH AZOV SEA REGION	30
Romantsov V. CLOSING PERIOD OF THE CIVIL WAR ON THE TERRITORY OF MARIUPOL COUNTY	38

POLITICAL SCIENCE

Ageeva E. FEATURES OF ASSISTANCE TO DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY ARE IN CONTEXT OF INTRODUCTION OF YOUTH POLITICS IN DONETSK AREA (1991-2013)	47
Buzadzhi I., Bulyk M. SENKAKU ARCHIPELAGO (DIAOYU ISLANDS) IN THE CONTEXT OF JAPAN-CHINA RELATIONS	58
Degterenko A. THE DECISION-MAKING SYSTEM IN MARIUPOL: ETHNIC AND POLITICAL CONTEXTS	64
Ryabinin Y. ETHNIC IDENTITY AS A FUNDAMENTAL FACTOR OF ETHNIC CONFLICTS	74
Ryabchenko E. THE STAGES OF THE EUROPEAN UNION MIGRATION POLICY TO THE THIRD COUNTRIES IN THE BEGINNING OF 21 ST CENTURY	81
Svetlakova M. PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 2006 IN THE CONTEXT OF THE POLITICAL PROCESS IN ITALY	90
Slyuschynskyy B. POLITICAL COMMUNICATION AS A FACTOR OF POLITICAL CULTURE OF MODERN POPULATION OF UKRAINIAN PRYAZOV'YE	99
Tryma K. GLOBAL CIVIL SOCIETY AS A NEW ACTOR OF INTERNATIONAL RELATIONS	106
Trofymenko A. CONCEPTUAL APPROACHES TO UNDERSTANDING OF "LOBBYISM"	112
Trofymenko M. TRADITIONAL AND PUBLIC DIPLOMACY OF GREAT BRITAIN	123

Ianchenko A.	133
MEDIATIZED POLITICAL PARTICIPATION: TOWARDS A NEW MODEL OF MODERN POLITICAL PRACTICES	
Yasirova Y.	141
THE PROGRAM PRINCIPLES OF POLITICAL PARTIES OF THE REPUBLIC OF CYPRUS WITH THE REGARD OF THE CYPRUS PROBLEM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION	
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	151
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	152

До 65-річчя Костянтина Васильовича Балабанова

Розвиток Маріупольського державного університету нерозривно пов'язаний з ім'ям Костянтина Васильовича Балабанова, відомого українського вченого і дипломата, доктора політичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України, Почесного консула Республіки Кіпр у Маріуполі. Завдяки його щоденній наполегливій праці гуманітарний коледж при Донецькому державному університеті став класичним університетом IV рівня акредитації з широкими міжнародними зв'язками і великим науковим потенціалом.

Костянтин Балабанов народився 4 жовтня 1949 року у селі Малоянісоль Володарського району Донецької області. Його батько був директором сільської середньої школи, яка згодом була названа на його честь, мати – вчителем початкових класів.

Ще з дитинства Костянтин Васильович захоплювався історією, і це обумовило його подальший вибір професії. У 1966 році він закінчив школу зі срібною медаллю та вирішив вступати на історичний факультет Донецького державного університету. Подолавши високий конкурс, 16-річний юнак долучився до лав першокурсників ДонДУ, а по завершенні вузу, враховуючи результати навчальної, наукової та громадської діяльності, вчена рада університету рекомендувала його до вступу до аспірантури. Доля ще поверне майбутнього ректора на дослідницький шлях, та після випуску він зробив вибір на користь вчителювання.

Трудову діяльність Костянтин Балабанов розпочав учителем історії у сільській школі селища Кременівка Донецької області, а згодом перейшов на комсомольську роботу. Саме у ці роки Костянтин Васильович набув першого досвіду в організації міжнародних заходів: семінарів, конференцій, зустрічей.

Одночасно з цим, він навчається в аспірантурі ДонДУ, досліджує діяльність молодіжних громадських організацій. У 1984 році достроково захищає кандидатську дисертацію і продовжує активну науково-педагогічну працю в університеті. Під час навчання у докторантурі Київського державного університету імені Тараса Шевченка доля зводить Костянтина Васильовича Балабанова з унікальною людиною – відомим вченим, академіком Іваном Федоровичем Курасом, який стає його науковим керівником, мудрим наставником і добрим другом.

У 1992 році після вдалого захисту докторської дисертації Костянтин Васильович здобуває ступінь доктора політичних наук і повертається до

Донецька. Саме тоді він отримує пропозицію очолити новоутворений навчальний заклад у промисловому Маріуполі.

Костянтин Балабанов став директором гуманітарного коледжу через рік після його заснування. На той час у вузі працювало 12 викладачів і навчалось 102 студенти. Заступивши на посаду, Костянтин Васильович одразу взявся за вирішення численних питань розвитку навчального закладу: матеріально-технічної бази, науково-методичного забезпечення, кадрового складу, налагодження взаємин із вітчизняними та зарубіжними партнерами.

Сьогодні дружня родина Маріупольського держуніверситету налічує близько 500 викладачів і співробітників та понад 4000 студентів з різних регіонів України і 15 зарубіжних країн.

Вже багато років МДУ відіграє важливу роль у розвитку всебічної співпраці України із зарубіжними партнерами: Італією, Грецією, Кіпром тощо. На запрошення Костянтина Васильовича Маріуполь відвідали президенти Греції Константінос Стефанопулос (1997) і Каролос Папуляс (2008) та президент Кіпру Дімітріс Хрістофіас (2011). Почесні гості дали високу оцінку міжнародній діяльності університету і відзначили вагомий внесок ректора і народного дипломата Костянтина Балабанова у розвиток співробітництва між Україною та Грецією.

Маріупольський державний університет, яким ми його бачимо зараз, – це однозначно заслуга Костянтина Балабанова. Вкладаючи всю душу у розвиток університету, яким пишаються його випускники, він думає і про студентів, і про молодих науковців, і про те, чим допомогти місту, регіону, Українській державі.

Мудрий, талановитий, ініціативний і відповідальний керівник, Костянтин Васильович заслужив високий авторитет у колективі. Йому довіряють, ним захоплюються, з нього беруть приклад. У свої 65 років Костянтин Васильович Балабанов зберіг той юнацький запал, який демонстрував під час роботи у студентських будзагонах. Сповнений ідей, він прагне зробити якомога більше на обраному шляху, і це йому вдається!

**ВЕЛЬМИШАНОВНИЙ БАЛАБАНОВ КОСТЯНТИНЕ
ВАСИЛЬОВИЧУ!**

Колектив Маріупольського державного університету сердечно вітає Вас – ректора МДУ, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України, доктора політичних наук, професора, Почесного консула Республіки Кіпр у Маріуполі з ювілеєм – 65-річчям!

Нам, викладачам і співробітникам МДУ, невимовно пощастило. Ми працюємо під проводом людини, яка здобула славу талановитого науковця, геніального вчителя, мудрого керівника, досвідченого дипломата. Ваш авторитет у колективі є високим, непохитним, а найголовніше – заслуженим і спирається на бажання та вміння розуміти людей. Уважність і підтримка ректора як у робочих, так і в особистих питаннях є безцінним внеском у їх вирішення. Поряд з таким керівником можна бути певним, що не залишишся на самоті зі своїми проблемами – сильне плече і добре серце завжди поряд у скрутну хвилину, та й власний його приклад навчає не падати духом, йти вперед, розвиватися і досягати нових висот.

Вельмишановний Костянтин Васильовичу, ми безмежно вдячні за Ваш щоденний самовідданий труд, за відкрите серце і повсякчасну турботу про майбутнє університету і кожного з нас. Сподіваємося, що наш спільний шлях буде довгим, успішним та щасливим. Нехай Ваш запас творчої енергії, душевних сил, терпіння й оптимізму буде насправді невичерпним, як і людська вдячність за все добро, яке Ви робите!

НАУКОВИЙ ДОРОБОК К.В. БАЛАБАНОВА

Червоною стрічкою через все наукове життя професора Костянтина Васильовича Балабанова є дослідження проблем розвитку міжнародного співробітництва, впливу міжнародної діяльності на освітній та виховний процес. Свої наукові розвідки він розпочав із вивчення форм і методів навчання молоді, співробітництва українських молодіжних організацій із зарубіжними організаціями (*Международная деятельность молодежных организаций Украины: критический анализ опыта, уроки, поиск путей обновления (80-е – начало 90-х годов): моногр. – К., 1993. – 378 с.*). У числі перших науковців в Україні ним визначено шляхи розвитку форм зовнішніх відносин молоді, обґрунтовано нові форми співробітництва молодіжних організацій в умовах становлення молодої Української держави, оскільки без молоді, її енергії та бажання, неможливо забезпечити інтеграцію країни до цивілізованого світу.

Спираючись на духовну та релігійну спадщину, гуманістичні ідеї та традиції еллінізму, які вплинули на становлення та розвиток науки і національної освіти, враховуючи, що результати історичних, історико-педагогічних та філософських досліджень елліністичної спадщини недостатньо відомі широкій громадськості України та усвідомлюючи необхідність розширення українсько-грецького співробітництва у політичній, економічній та соціокультурній сферах, К.В.Балабанов разом із колегами-однодумцями, молодими вченими суттєво поглибив наукові фундаментальні та прикладні дослідження актуальних проблем розвитку історичних, політико-правових, економічних українсько-грецьких відносин (*Греки в Україні: біогр. слов. – К., 1996. – 300 с. (кол. авт.) Україна – Греція: с любов'ю в серце: виступлення, статті, інтерв'ю, розмишлення. – Донецьк: Нац. союз писателів України, журнал «Донбасс», 2004. – 504 с. Національно-культурне і громадянське життя греків України у II пол. XX ст. – на поч. XXI ст. – Маріуполь: ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2006. – 239 с.(Співавт.: С. П. Пархоменко). Греки України: історія та сучасність: навч. посібник: в 2 ч. – К.: Аквілон-Плюс, 2008. – Ч. 1. – 352 с., Ч. 2. – 320 с. (Співавт.: Н. О. Терентьєва. гриф МОН України).*

Під керівництвом К.В.Балабанова групою вчених університету досліджуються етнопонаціональні аспекти політичної, соціально-економічної і культурної складової формування громадянського суспільства (*Етнопонаціональний аспект формування громадянського суспільства в Україні (за матеріалами Північного Приазов'я) (номер держ.реєстрації №0110U005469)*). Життєдіяльність територіальних громад Українського Північного Приазов'я охоплює усі основні сегменти суспільних відносин (політику, право, економіку, соціальну сферу, культуру, освіту, науку, релігію і традиції), а сам регіон виступає своєрідним соціокультурним простором, що характеризується полікультурністю, поєднанням індустріального та аграрного типів господарства, традиціями толерантності у міжетнічних взаєминах. З'ясовано, що рівень суспільної активності громадських об'єднань етнічних меншин потребує вдосконалення правового поля їх самореалізації, та, відповідно, доведено, що в умовах суспільної активності організацій національних меншин (насамперед, греків) саме ці інституції спроможні взяти на себе функцію каталізатора формування громадянського суспільства і порушувати не тільки питання етнічного характеру, а й актуальні проблеми місцевого життя, що виходять за межі етнокультурної проблематики (екологія, соціальний захист, медичне обслуговування тощо). У вітчизняній науці запропоновані дослідження стали однією з перших спроб комплексного вивчення процесів формування громадянського суспільства в Україні з урахуванням

етнонаціонального чинника (*Етнонаціональний аспект формування громадянського суспільства в Україні (за матеріалами Північного Азов'я: моногр. / за заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2012. – 344 с. (Співавт.: А. М. Дегтеренко, М. В. Булик, С. П. Пахоменко, І. С. Пономарьова).*

Важливим напрямом наукових досліджень К.В.Балабанова стає вивчення міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів, його впливу на освітньо-виховний та науковий процес (*тематичний план наукових досліджень НАПН України, «Міжнародна діяльність ВНЗ як засіб формування соціально активної і полікультурної особистості», «Міжнародна діяльність ВНЗ як стратегічний напрям розвитку сучасного університету).* Фактично, ним доведено, що міжнародна співпраця у сфері освіти та науки грає активну роль у формуванні сучасної відкритої економічної системи, а міжнародна діяльність ВНЗ у сучасному постіндустріальному суспільстві є одним із факторів забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку закладу освіти. Міжнародна інноваційна діяльність ВНЗ має багатоаспектний характер, відрізняється інтенсивністю, академічною активністю у площині навчальної, наукової, виховної, фінансово-економічної видів діяльності.

Сучасна модернізація вищої освіти України здійснюється в контексті європейських вимог і відбувається з огляду на критерії приєднання до європейського освітнього простору з орієнтацією на фундаментальні цінності: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня. Особлива роль у реалізації нової європейської стратегії належить університетам, модернізація системи вищої освіти в яких стає важливою умовою післякризового розвитку Європи. Саме тому, міжнародна діяльність університетів (основними напрямками якої стає експорт освітніх послуг; організація навчання студентів і аспірантів; участь у міжнародних наукових, освітніх проектах і програмах спільних дипломів; підвищення кваліфікації викладачів у міжнародних науково-освітніх центрах; комплексна система зарубіжних стажувань викладачів і студентів для реалізації власних науково-освітніх проектів; презентація досягнень ВНЗ у науці і освіті на міжнародних конференціях, виставках, конкурсах; міжнародна акредитація і сертифікація освітніх програм; формування у ВНЗ полімовного і полікультурного середовища; розвиток інтернет-сайтів ВНЗ на кількох мовах; позиціонування ВНЗ у світових рейтингах тощо) видіграє особливу роль для формування соціально активної, полікультурної особистості, розвитку громадянського суспільства.

У своїх дослідженнях К.В.Балабанов доводить, що інтернаціоналізація освіти та науки є важливим фактором конкурентоспроможності вищої освіти України в європейському освітньому просторі і на міжнародному ринку освітніх послуг. Інтернаціоналізація вищої освіти розглядається в різних контекстах: як феномен міжнародних відносин; як процес впровадження міжнародного аспекту в дослідницьку, освітню, обслуговуючу; фактор конкурентоспроможності країни, сфери освіти, та, безперечно, як фактор формування професійної компетентності формування конкурентоспроможного фахівця. Використовуючи комплексний і міждисциплінарний підхід у дослідженні феномену інтернаціоналізації вищої освіти, обґрунтовано чинники і фактори, що детермінують суперечливі процеси інтернаціоналізації вищої освіти (політико-правові, економічні, соціокультурні, педагогічні); форми інтернаціоналізації вищої освіти (індивідуальна мобільність в наукових і освітніх цілях; мобільність освітніх програм і інституційна мобільність; інтеграція у мета-програми міжнародної співпраці, приєднання до інших форматів академічної кооперації, і інституційне партнерство).

К.В. Балабановим розроблено модель міжнародного співробітництва сучасного вузу, яка успішно впроваджена в діяльність Маріупольського державного університету фактично з перших років його розвитку (*Международная деятельность Мариупольского государственного гуманитарного университета: формула успеха. – Донецк: Промінь, 2009. – 448 с.*). Так, модель міжнародної діяльності МДУ (у складі організаційного, змістовного, науково-дослідницького, операційно-діяльнісного, результативного компонентів), передбачає комплексне співробітництво з міністерствами освіти, міністерствами закордонних справ, посольствами, обласними адміністраціями, меріями, провідними університетами, фондами іноземних держав, серед яких Австрія, Австралія, Велика Британія, Греція, Іспанія, Італія, Китай, Латвія, Марокко, Німеччина, Норвегія, Португалія, Польща, Кіпр, Росія; США, Франція, Чехія та ін. Саме у рамках моделі міжнародної діяльності МДУ та з урахуванням особливостей розвитку європейського освітнього та наукового простору в університеті розробляються та втілюються міжнародні науково-освітні програми підготовки фахівців з урахуванням їх професійно-орієнтованої та комунікативної спрямованості. Активно розробляються підходи до формування варіативного компоненту освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів, магістрів дисциплін, модулів з міжнародним компонентом. Сучасний університет – це міжнародний науково-освітній комплекс, характерними ознаками якого є: наявність ефективної системи управління якістю освіти, створеною на основі міжнародних вимог, стандартів і досвіду; наявність спеціалізованих структур, що здійснюють організацію міжнародної діяльності; формування у викладачів і студентів нових компетенцій з урахуванням глобальних змін в економіці, політиці, соціальній і культурній сферах; включення міжнародного компоненту у всі сфери своєї життєдіяльності університету; створене полікультурне середовище; здійснення на постійній основі науково-педагогічних зв'язків із зарубіжними ВНЗ, науковими центрами і міжнародними організаціями, академічного обміну викладачами, студентами і дослідниками.

Глобалізація як знаковий процес розвитку суспільства впливає не тільки на обсяги міжнародної діяльності (кількісний аспект), а й на розвиток нових форм міжнародних політичних, економічних, соціокультурних відносин, що призводить до появи якісно нових характеристик розвитку світового господарства (*Міжнародна економіка: навч. посібник. – Донецьк, 2012. – 442 с. (Співавт.: О. В. Булатова, Ю. І. Чентуков (гриф МОНМС України).* За таких умов надзвичайно зростає роль професійної дипломатичної та консульської служби й дипломатії в цілому, що потребує відповідних досліджень особливостей дипломатичної служби різних країн; історії та традицій зовнішньополітичної служби України (*Дипломатична та консульська служба: підручник для студ. вищих навч. закладів. – Донецьк, 2013. – 432 с. (Співавт.: М. В. Трофименко (гриф МОН України).*

Освіта та наука стають важливою складовою розвитку національних економік, міжнародних регіонів, світового господарства в цілому. Під керівництвом К.В.Балабанова творчі групи науковців університету досліджують особливості розвитку сучасних інтеграційних процесів, що відбуваються на глобальному та регіональному рівнях («*Розвиток зовнішньоекономічних та політичних відносин України в умовах глобалізації*» (номер держреєстрації №0108U008420), «*Розвиток міжнародної конкурентоспроможності регіону в умовах глобальної інтеграції*» (номер держреєстрації №0111010450), «*Середземномор'я у сучасних регіональних та глобальних процесах*» (номер держреєстрації №0112U000135). За результатами досліджень удосконалено концептуальні підходи дослідження процесу регіонального розвитку, які на відміну від існуючих враховують інтеграційний підхід і доводять, що в

контексті глобальної інтеграції процес регіонального розвитку має власну діалектику, що призводить до визначення регіону як відокремленого актора в системі міжнародних відносин, що формує нову полісистемну конфігурацію світового економічного простору. Отримані результати дозволили забезпечити подальший розвиток теорії регіоналізації в контексті глобальної парадигми. Прикладні результати стали методологічною основою для розробки рекомендацій щодо активізації зовнішньої політики України з врахуванням факторів економічної інтеграції та забезпечення національної та регіональної безпеки, удосконалення ефективного організаційно-економічного управління регіональним розвитком, зокрема для виявлення потенційних можливостей і конкурентних переваг регіонів України в умовах інтегрованого середовища, обґрунтування напрямків міжрегіонального співробітництва на різних рівнях управління, для розробки рекомендацій щодо підвищення рівня конкурентоспроможності Донецького регіону України на зовнішніх ринках.

Наукові розробки К.В.Балабанова стали підґрунтям для подальших досліджень молодими вченими університетами, які захистили кандидатські дисертації під його керівництвом:

Рябінін Є.В. Транскордонне співробітництво в системі процесів регіональної інтеграції України: політологічний аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси (захищено в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Київ, 2007). Наукова робота присвячена дослідженню проблем функціонування і розвитку транскордонного співробітництва як особливого чинника процесу регіональної інтеграції. Визначено основи виникнення і розвитку транскордонного співробітництва, сутність, принципи та особливості його функціонування в Центрально-Східній Європі та вплив на наближення постсоціалістичних країн до європейських стандартів, а потім й на приєднання до Європейського Союзу. Проаналізовано розвиток транскордонного співробітництва на західних кордонах України та існуючих євро регіонів. Здійснено ретельний аналіз пріоритетних векторів у зовнішній політиці України, а також вдосконалена класифікація основних видів та механізмів європейської інтеграції України, визначено головні напрями розвитку транскордонного співробітництва.

Булик М. В. Соціально-політичний розвиток Греції в умовах європейської інтеграції. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку (захищено в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ, 2011). У роботі проаналізовано соціальні та політичні процеси, що відбуваються в Греції на сучасному етапі, в рамках процесу європейської інтеграції. Досліджено вплив ЄС на процеси, які відбуваються в соціальній сфері Греції в контексті реалізації курсу на євроінтеграцію, зокрема: демографічне становище, систему освіти, соціального забезпечення, працевлаштування населення країни. Визначено основні зовнішні та внутрішні ризики, що стоять перед грецьким суспільством на сучасному етапі та надано низку рекомендацій щодо їх подолання. Конкретизовано роль Європейського Союзу в процесі децентралізації управління країною, розглянуто нормативно-правові засади функціонування системи центральних та місцевих органів влади в Греції. Простежено еволюцію партійної системи Греції в період європейської інтеграції та ставлення провідних політичних сил країни до даного процесу.

Качинська Н. О. Стратегія і тактика іміджевої політики сучасної держави: концептуальний та прикладний виміри. Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси (захищено в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, Київ, 2011). У роботі реалізовано комплексне дослідження концептуального та прикладного вимірів стратегії і тактики іміджевої політики сучасної держави з визначенням їх ролі у забезпеченні ефективного державного управління зазначеною сферою. Систематизовано концептуальні засади іміджевої стратегії держави, розроблено дослідницьку концептуальну модель стратегії, узагальнено тактичний інструментарій реалізації іміджевої стратегії та доведено залежність її ефективності від внутрішніх та зовнішніх чинників. З'ясовано методом стратегічного аналізу сучасний етап розроблення та реалізації української іміджевої стратегії. Запропоновано дослідницький алгоритм оптимізації тактичного інструментарію. Аргументовано системні засади та дослідницькі пропозиції щодо забезпечення ефективної іміджевої політики України.

Трима К. А. Глобалізація як фактор трансформації українського громадянського суспільства (на прикладі громадських організацій). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку (захищено в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ, 2011). У дисертації досліджено вплив глобалізації на трансформацію як глобального, так і вітчизняного громадянського суспільства. Проаналізовано існуючі концепції глобалізації та громадянського суспільства, визначено рівні, за якими відбувається трансформація громадянського суспільства під впливом глобалізації, розглянуто основні виміри глобалізаційних процесів, встановлено роль і місце різних типів громадських неурядових організацій у світових суспільно-політичних процесах. Досліджено трансформаційні чинники діяльності українських громадських організацій, а також специфіку взаємодії вітчизняних неурядових організацій з елементами глобального громадянського суспільства. Розглянуто роль вищих навчальних закладів у трансформації українського громадянського суспільства.

Трофименко М. В. Антиглобалістський рух і Україна: політологічний аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси (захищено в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, Київ, 2011). У роботі систематизовано понятійно-категоріальний апарат дослідження антиглобалістського руху, визначено типології антиглобалістських організацій за рахунок введення додаткових класифікаційних одиниць, їх систематизації, а саме: за видами, формами діяльності тощо. Обґрунтовані організаційно-економічні засади функціонування антиглобалістських організацій, а саме визначено основні джерела фінансування, напрями використання залучених коштів, механізми звітування тощо. Доведено існування зв'язку між формами та методами діяльності антиглобалістських організацій та регіоном їх розміщення. Розглянуті особливості діяльності антиглобалістських організацій у Європі та Україні.

Черепченко О. О. Соціально-економічний вимір трансформації політичної системи України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси (захищено в Маріупольському державному університеті, 2012). У науковій роботі визначено трансформацію політичної системи в якості об'єктивного процесу рефлексії світу політичного на зміни в соціальній та економічній сферах життя суспільства, запропоновано теоретичну модель, згідно якої конфлікт між великими соціальними групами за дефіцитні ресурси призводить до об'єднання еліт державних інститутів та

еліт провідних великих соціальних груп. Елементи такої системи, що має на меті обмежити внутрішню та зовнішню конкуренцію та збільшити доходи в умовах скорочення соціально-економічної ефективності суспільства, носить захисний характер для практик та інститутів, які суспільство прагне зберегти в умовах трансформації. Обмежується така система внутрішньою та зовнішньою конкуренцією. В разі активізації конфліктів, система зазнає обмеження та раціоналізації через формалізацію основних політичних інститутів.

Ушакова Ж. С. Регіональна політика Італії в контексті розвитку процесів європейського регіоналізму. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси (захищено в Маріупольському державному університеті, 2012). Дисертаційну роботу присвячено аналізу регіональної політики Італії в рамках розвитку процесів європейського регіоналізму, досліджено процес європеїзації регіональної політики Італії в умовах її інтегрування до європейського економічного, соціального та політичного простору в контексті впливу загальноєвропейських норм та законодавства на політичну систему Італії. Закцентовано увагу на рівнях проведення регіональної політики Італійської держави: внутрішньому та зовнішньому, а також на методах і принципах структурної спільної регіональної політики ЄС. Детально проаналізовано фактори регіональної політики Італії в політичній, економічній, соціальній сферах на різних етапах її інтеграції в європейській простір. Розроблено рекомендації щодо можливості застосування італійського досвіду управління регіональним розвитком для України.

Агеєва О.Л. Сучасна державна молодіжна політика в Україні (на прикладі Донецької області). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси (захищено в Маріупольському державному університеті, 2013). Дисертаційну роботу присвячено аналізу сучасної державної молодіжної політики в Україні на регіональному рівні на прикладі Донецької області. Досліджено особливості формування та реалізації державної молодіжної політики в Донецькій області. Розкрито фактори та принципи концептуалізації державної молодіжної політики на загальнонаціональному та регіональному вимірах. Проаналізовано механізм формування та реалізації молодіжної політики в Донецькій області через структурно-організаційну систему, розробку та реалізацію державних цільових програм з питань молодіжної політики й систему фінансування. Охарактеризована українська модель державної молодіжної політики, яка є синтезом кількох традиційних моделей, виділено кілька етапів формування та реалізації державної молодіжної політики. Розкрито впровадження державної молодіжної політики України на регіональному рівні в Донецькій області в сфері забезпечення соціально-економічного добробуту молоді, вирішення демографічних та культурно-освітніх проблем молоді регіону, сприяння розвитку громадянського суспільства.

ОЛЕНА ВАЛЕРІЙВНА БУЛАТОВА,

проректор з наукової роботи Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477.7=14)"18/19"(045)

S. Arabadzhy

MOTHERHOOD AND ITS INFLUENCE ON THE HEALTH OF WOMEN IN GREEK VILLAGES OF THE NORTH AZOV SEA REGION (THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURY)

In the article on a wide range of record documents and materials of press and sources of personal origin was considered a motherhood and its influence on the health of women in Greek villages of Northern Azov. It is shown that pregnancy and childbirth was always accompanied by various prejudices and number of injunctions, not following, woman could harm to the unborn baby. It was found that women hadn't given a birth in hospitals, but at home, using the services of midwives. On average, on one hundred cases of births Greek girl turned for help of midwives from two to eight times. It is determined that on the ninth day after birth (and in the case of illness woman – later) a doula organized and conducted washing mothers that differently affected the well-being of women, sometimes contributed to the rapid recuperation, sometimes vice versa.

It is determined the conditions of Greek girls' life, as a result of which they suffered from postnatal illness. It is indicated that women rarely applied with their sexual diseases to the doctor because of shyness and because many diseases due to slow and painless flow, didn't force the patients to seek of medical care. It is given the list of the most common gynecological operations which are conducted for women doctors in zemstvo. It is considered a problem of abortion in the daily life of women, analyzed the reasons that pushed the people of fair sex on this step, pointed out the prices of clandestine abortions.

Key words: *maternity, women, Greek women, childbirth, the North Azov region, sexual diseases, abortion.*

Every year in the Ukrainian historical science is growing an interest for social history in general and the history of a daily life in particular. The study of the daily life of the population will enable anew to consider the social and cultural processes happened in society. It is known that men and women are characterized by a different way of life, the structure of interests, activities and so on, which change with age. Therefore to reckon the gender and age characteristics is a necessary requirement for modern historical research of the daily life.

The relevance of understanding the live of women in Greek villages of Northern Azov is associated with a regional approach to the study of the history of the daily life. One of the major events in the woman's life was bearing and giving a birth to a child, so the study of motherhood will allow to draw a more complete and accurate picture of the life of Greek women.

Founding on the ethnographic research the process of childbirth described V. Mukhina [6], studying of traditional birthing rituals of Northern Azov Greeks engaged V. Dmitrieva [2]. In general, in the historiography a question of motherhood displayed fragmented and has never been isolated in a separate problem of the scientific research.

The sources which reflect different aspects of the chosen problem for study, are presented by clerical documentation, namely, by annual reports of Mariupol county rural council and reports about the state of zemstvo medicine in Mariupol county, and also by

periodic press materials. The sources of personal origin are presented by materials that have been written as by contemporaries, for example, address “To fellow Greeks of village Novo-Karakuba of Mariupol district” M. Kharadzhy [18] and as by memoirs written after a considerable period of time (memories of G. Badasen [1], I. Strionov [3], F. Popova [15]).

Reckoning the lack of study of the problem, the purpose of this article is to research of motherhood and its influence on the health of women in Greek villages of Northern Azov.

The main purpose of a woman, as Greeks saw it, was to continue the family line. The intercourse between a woman and a man, according to Orthodox religious canons, could be justified only like a method for a child conceiving. A child’s birth was viewed as a God’s blessing, while absence of children was a curse [5, p. 413]. The Greeks used to say: “A house with children is a happiness, a house without children is a tomb”. The entire fault for absence of any children or birth of solely baby-girls was put on a woman. The society treated sterile women negatively, and people considered a reproductively-challenged woman as evil, stingy, sinful. The people used to say: “Let the God drive you off a childless and a sick”. Such a woman could not be present in populous places especially such as wedding or christening. Priests did not hesitate to say that a childless woman means sinful, explaining that such a condition is a punishment.

However children were not valued as individuals but rather as “successors” for their father’s family. This explains the preference given to boys, because they stayed in the family, while girls had to leave it sooner or later. Sons were an important source for the woman-mother power, who had no other powers in a strict patriarchal system – because a son would bring a daughter-in-law who would be obedient to the mother. When a daughter-in-law became a mother, she also gained some power in relation to the younger members of the family. She was responsible for the “putiry” of her daughter, executed everyday control of the household. The older a woman became the higher her status in the society grew. A son in such a way became an important source because he would bring a wife to take care of the household and in this case an elderly woman could expect to get necessary honor and care from her children and the society.

Some mothers-in-law would even blame their daughters-in-law for weakening the household when the last ones gave birth to baby-girls only. One of the reasons of this was the rule in the Russian empire, legitimate at that time, which stated that only male newborns were granted an allotment.

In case of infertility Greek women usually addressed to “znakharka” (a wise woman, a sorceress), who used quacks and different herbal extracts to cure her. Sometimes women performed a pilgrimage to saint places, springs, churches and icons in order to be cured from infertility; this sometimes was also done to ensure easy labor and delivery.

Pregnancy and carrying of a baby was always surrounded by numerous superstitions and limitations, which if not obeyed could harm a woman or her baby. A pregnant woman could not swear, feel jealous, say or wish somebody bad things, attend funerals, weddings, christening – meaning must have avoided crowded gatherings. Special attention was paid that during the Ocurus Domini (14-16 of February) a woman did not work around the house and did not cut anything.

For the period of 9 months, while a woman was pregnant, she was given special attention and respect: she was taken care of, helped and assisted (she was considered to already have two souls). A Greek woman would hide her state as long as possible from neighbors and even relatives, because she was afraid to be put an evil eye.

At the end of XIX – beginning of the XX century the women chose not give birth in hospitals but mostly at home, using the services of midwives. Expectant mothers seldom addressed a hospital, and went there at a last resort. This is not surprising at all if to consider

the fact that in 1900 none of the Mariupol county hospitals had a separate room for women in labor, and Ignatyivska hospital did not had a separate operating room. Statistics says that total of 12 midwives worked in Mariupol district in 1900: one midwife for each medical division. They usually lived in the same settlement where a doctor lived. The average number of those women who sought a doctor's help was two to eight cases out of 100. It was much more common when midwives helped women at home: if the labor was going well, they managed themselves, and called for the doctor in case of pathologies only [7, p. 28]. Doctors could perform such obstetrical operations like embryotomy, internal podalic versions, expulsion of fetus by hand, removal of afterbirths, transforation, extraction of arms in case of a stillbirths etc. It was an often case when a Greek woman did not want to ask for a professional help, however had to address the doctors anyway when her condition became critical due to ignorance of a midwife. We can find an example when a woman had her afterbirths (overlooked by a midwife) removed on the seventh day after the delivery. Sometimes a Greek woman went to the doctor to ask for removal of accreted placenta or because of prolapse of the uterus, and these cases were usually treated manually [9, p. 200].

Traditional position for labor among Greek women was sitting. This is an old and physiologically correct position for easy labor. The woman in labor was seated on a tripod, usually used as a stand for vessels with a round bottom [6, p. 153].

A midwife must have had an exceptional knowledge of Greek traditions, because it was she who controlled and performed the chain of ceremonies that served as an acceptance of the baby in the family and in the society.

If a child was born still or with deformation, everyone assumed this as an influence of "evil forces" a pregnant woman tried to avoid. A midwife was called for in secret, and the number of people who were present during labor and helped her was very limited [2, p. 39]. To ease the labor a midwife would use herbal medicine based on infusions and teas from medicinal herbs, such as thyme, mint and nettle, and dry applications with barley and oat grains. There were also mechanical influences such as massage of the belly, turning of the fetus by shaking a woman etc.

The first three days after the labor a woman was kept away from strangers. The Greek proverb says that even the Sun should not see a woman at that time [1, p. 160]. That's why even other Greek women were seldom invited to the house, and if they came a new mother would pretend to be exhausted. This was believed to give her a protection from malicious eyes. The same protection was meant when every evening the woman had roods painted on her forehead and arms [5, p. 415].

On the ninth day after the labor (and sometimes even later, if a woman felt bad) the same midwife arranged and performed a ritual ablution of a new mother. A woman was seated in a big bowl with water, where hot stoned and herbs were also placed, and covered with blankets. After such "banya" (Russian bath with steam) a midwife massaged the woman's belly, rubbed her bones: ankles, hips, shoulders, and then tied a towel around the woman's waist. Such a bath could have different influence on the woman's health: sometimes it facilitated an easier recovery, but sometimes had negative effect. Despite the fact that this ritual was a "cleaning" one, a woman was considered unholy for thirty more days (total of forty days after the labor). At this time she was both susceptible to the influence of evil forces and was a source of negative energy herself. So the woman who just gave birth to a child was limited in her everyday actions and duties: she was not allowed to bake bread, cook, visit social gatherings, church and cemetery. She even slept separately from her husband [2, p. 41]. The Greeks used to say: "Even the grass does not grow where a birthing mother walked". However all these limitation were very rational, as they provided a new mother with the opportunity to have rest and renew her health and strength, while limitation of a sexual life

coincided with the puerperium period necessary for normal recovery of organs changed during pregnancy and delivery. On the 41st day a woman visited church and received a holy absolution.

Greek women usually breastfed their children. They sometimes overextended a nursing period in order to prevent next pregnancy. Sometimes they could feed their children until they were “ashamed” of nursing at 3-4 years. This method provided some protection against a new pregnancy. Because women tried to nurse for as long time as possible, there were cases when a grandmother would feed her newborn granddaughter or grandson [15, p. 42]. The Greek women also nursed the children whose mothers died as a result of a labor or foundlings brought by alien women [1, p. 70].

Women usually got pregnant and delivered until physical sterility. A Greek I. Strionov wrote in his memoirs, that at the beginning of the XX century most of women gave births to up to 20 children who were born in different places like fields, barns, sheds etc. He gave an example of his mother, who delivered 18 souls, out of which 7 sons and 1 daughter survived. The author emphasized that most of the children did not live long and died when still small – because of absence of medical help. However child mortality was a usual thing and parents seldom grieved over the gone children, saying “Father (God) gave, Father took”. At that time the children lived according to the natural selection: strong survived, and weak ones died [3, p. 56].

The deaths of women during labor were also often occasions [18, p. 12]. County doctors paid special attention to the fact that obstetrical service was in a poor condition in Mariupol district, and morbidity and mortality rates were extremely high due to the unprofessional and bad help provided from so called “babki” (sorceresses) who often came to their patients untidy and used very brutal methods of treatment [8, p. 131].

Some Greek women suffered from postnatal illnesses which often appeared as a result of absence of proper hygiene, unsuitable conditions for intimate care and completely unhealthy diet, as well as early rise from the bed and “bath” at the wrong time after the delivery [10, p. 181]. But women seldom visited doctors in relation to venereal diseases – because of shyness and also because most of the illnesses were not painful and run slowly and unnoticeable [7, p. 29]. In most cases the diseases run chronically and required systematic, persistent treatment which could take months and even years. The frequency of a woman’s visits to a doctor in relation to venereal diseases depended greatly on the woman’s attitude towards the doctor and trust between a patient and a medical specialist. Most spread gynecological operations performed by the doctors were insecting of vagina, endometrectomy, operations on abscesses in the pelvic cavity [14, p. 174].

Further one may find the notes of a district doctor Z.L. Gorelov concerning his observations of women illnesses: “There are many sick females with venereal diseases, and the number can be explained with the fact that many women during the pregnancy and labor do not want, due to their illiteracy, to call for professional help from midwives, but more often seek help from arrogant quacks who think that they know everything because they themselves gave birth to many children. These quacks cause many problems to peasants, often infect them because know nothing about disinfection, which leads to many postnatal problems that either carry women off or leave them suffer all their life. However the quacks consider themselves to be good specialists not only in labor process and after-birth things, but also experienced gynecologists. So for every country woman that addresses to them in relation to pain at the bottom of her belly they (quacks) for sure find different problems like uterus malposition; and so they start doing different manipulations like uterus uplift etc, which at the end leads to aggravation of different inflammations of the uterus and its

appendages. These quacks and sorcery as a whole is a big bad thing for peasant women” [13, p. 54].

Research of the conditions which a woman in the XVIII-beginning of the XX century faced in daily life leaves no doubt that she used to hide her diseases, especially those in relation to sexual sphere, and visited a doctor or a paramedic at a last resort. Women’s diseases were quite spread, but only little percentage of ill women actually treated them, which was the result of many factors: inconvenience of outpatient care, impossibility to leave domestic work and the most important – arrogance of peasants [12, p. 118]. Seldom visits of a woman to a doctor’s office were also the result of the situation when a woman in addition to household work watched children, and if mother got to the hospital they remained unattended. However the analysis of the ethnical percentage of women who visited hospitals in general shows that Greek women were more often visitors there than the Russian or Ukrainians. Doctors usually assumed that Greek women had less work to do around the house and had more time to treat their illnesses [11, p. 69].

It was dangerous for some women’s health to give birth, and in such cases pregnant women would go to the doctor asking to perform an abortion. If the doctor considered such an operation to be appropriate, he would perform it. The only reason when abortion was officially allowed was the health condition of a woman.

Church was against any abortions. According to the church statutory the killing of a fetus with the help of herbal tea or with support of a midwife was a punishable case, with five to fifteen years of penance. In Russia before revolution of 1917 abortions were against the law. According to the Directive on punishments dated 1845 an abortion was equal to child killing, and the one who performed it could get four to ten years of hard labor. It is very difficult to discuss the number of abortions in Russia at that time, as no statistics was recorded. Illegal abortions were usually done in the most primitive way – by needling the uterus. The women were pushed to perform abortion due to financial hardships, large family with many children or sometimes pregnancy out of marriage. The last reason was a very strong one, as women were afraid of gossips and scandals. The saying “They’ll make fun of me, and paint the gates of my house with tar” brightly illustrates the case [19, p. 4].

Fear of social blame from her fellow villagers was so strong that often pushed a woman to perform a criminal, secret abortion; such cases are known even from the time of Soviet Power, when abortions were legalized. Sometimes services of clandestine midwives led to their patients’ deaths. However the victims of such criminal abortions never turned in the midwives, even on the bed of death. They kept keeping their killers’ names to themselves [17, p. 3]. But sometimes even abortions performed in the hospitals had mortal ending. There is a letter to the editor’s office of the newspaper “Nasha Pravda” (“Our Truth”) dated 24 of April 1929, in which the author from Stariy Kermenchik gave an example of the following episode: “There was once a doctor Divish in our village, who performed plenty of abortions, many of which were not fine, until he get to the prisoner’s box after one of his clients died. The trial showed that he performed operations in such a gross atmosphere that everyone couldn’t help doubting whether he is a doctor or rather an unprofessional midwife. So commission which members are mostly doctors was really doubting that the doctor had necessary training and practice”. In most cases a married woman performed abortions without notifying her husband. Ina Greel village Nova Karakuba a secret abortion cost was 5-7 rubles [16, p. 3]. For the sake of comparison we can say that the price for a pood of grains in April 1925 was 153 gold kopecks, a pood of wheat – 248 kopecks, a pood of barley – 150 [4, p. 37]. But women continued to do abortion despite the high price.

Thus, the main purpose of women was procreation. During the 9 months of pregnancy Greek woman adhered of sets of prohibitions, not to harm the unborn baby. Mostly women

gave birth at home, applying to the hospital was extremely rare cases. Childbirth were taken by doulas of the Greek villages, who were subsequently clearing bath mothers. Because of the obstetric care was at the low level of development, were frequent deaths of women in childbirth. A lack of proper cleanliness and unhygienic conditions were among the causes of postnatal diseases. The frequency of Greek women with similar diseases in medical institutions depended on the gravity of the disease and on the level of confidence to the attending staff.

References

1. Бадасен Г. В. По страницам истории села Ялта (из воспоминаний о родине моей и моих предков) / Г. В. Бадасен. – Мариуполь, 2007. – 204 с.
2. Дмитрієва В. Традиційна родильна обрядовість Півдня України (на прикладі греків Приазов'я) / В. Дмитрієва // Етнічна історія народів Європи. – 2000. - №6. – С. 39-41.
3. Історія повсякденності в її етнічному вимірі: спогади грека комуніста / відп. ред. Л. Д. Якубова. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2008. – 332 с.
4. Маріупольська Округа. Матеріали до опису Округ УСРР. – Харків, 1926. – 52 с.
5. Марков С. И. Заметки о быте греков г. Мариуполя / С. И. Марков // Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. – С. 406-438.
6. Мухина В. В. Родильно-крестильная обрядность у приазовских греков (по материалам полевых исследований в Старобешевском и Тельмановском районах Донецкой области Украины в 1993 г.) / В. В. Мухина // Україна-Греція: історія та сучасність : тези II міжнародної наукової конференції. – Київ, 1995. – С. 153-155.
7. О современном строе и состоянии земской медицины в уезде Екатеринославской губернии за 1900, 1901 и 1902 годы. Часть II. По Мариупольскому уезду. – Екатеринослав: Типография Губернского Земства, 1903. – 82 с.
8. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1888 год. – Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова, 1889. – 496 с.
9. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1897 год. Очередной сессии земского Собрания 1898 года. – Мариуполь: Печатано в Типо-Литографии А. А. Франтова, 1898. – 484 с.
10. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1898 год. Очередной сессии земского Собрания 1899 года. – Мариуполь: Печатано в Типо-Литографии А.А. Франтова, 1899. – 510 с.
11. Отчет о состоянии врачебного дела в Мариупольском уезде в 1899 г. – Мариуполь: Типо-литография Д.И. Бабенко под главным ответствен. управлением А. А. Франтова, 1900. – 226 с.
12. Отчет о состоянии земской медицины в Мариупольском уезде в 1903 г. – Мариуполь: Типография Е.И. Гольдрин, 1904. – 214 с.
13. Отчет о состоянии земской медицины в Мариупольском уезде в 1905 г. – Мариуполь: Типография Е.И. Гольдрин, 1906. – 180 с.
14. Отчет о состоянии земской медицины в Мариупольском уезде Екатеринославской губернии в 1911 г. – Мариуполь: Электро-Типограф. Бр. Гольдрин, 1913. – 216 с.
15. Попова (Николаева) Ф. Г. Мои девяносто лет (как я их помню) / Ф. Г. Попова (Николаева). – М. : Издательский дом международного университета в Москве, 2006. – 208 с.
16. Селькор Валя. Подпольная медицина / Селькор Валя // Наша правда. – 1925. - №13. – С. 3.

17. Сельская. Разъяснить селянкам вред абортів у бабок / Сельская // Наша правда. – 1926. - №147. – С. 3.

18. Хараджа М. К землякам грекам села Ново-Каракубы Мариупольского уезда / М. Хараджа. – Мариуполь: Типография Э.И. Гольдрин, 1907. – 40 с.

19. Ю. Р. А. Красный суд / Ю. Р. А. // Наша правда. – 1925. - №130. – С. 4.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2014 р.

С.С. Арабаджи

МАТЕРИНСТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я ЖІНОК В ГРЕЦЬКИХ СЕЛАХ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

В статті на широкому колі діловодних документів, матеріалів періодичної преси та джерел особового походження розглянуто материнство та його вплив на здоров'я жінок в грецьких селах Північного Приазов'я. Показано, що настання вагітності і виношування дитини завжди супроводжувалося різними забобонами й низкою заборон, не дотримуючись яких, жінка, на думку греків, могла нашкодити майбутній дитині. З'ясовано, що жінки народжували не в лікарнях, а в домашніх умовах, користуючись послугами повитух. В середньому на сто випадків народжень грекині зверталися за допомогою до акушерок всього від двох до восьми разів. Визначено, що на дев'ятий день після пологів (а в разі поганого самопочуття жінки – пізніше) повитуха організовувала і проводила очисне омовіння породіллі, яке по різному впливало на самопочуття жінки: іноді сприяло швидкому відновленню сил, інколи навпаки.

Визначено умови життя грекинь, внаслідок яких вони хворіли на післяродові захворювання. Зазначено, що жінки рідко зверталися зі своїми статевими хворобами до лікаря через сором'язливість та через те, що багато хвороб, завдяки повільній і безболісній течії, не примушували хворих шукати лікарської допомоги. Наведено перелік найбільш поширених гінекологічних операцій, які проводили жінкам земські лікарі. Розглянута проблема абортів у повсякденному житті жінок, проаналізовано причини, що штовхали осіб слабкої статі на цей крок, зазначені ціни підпільних абортів.

Ключові слова: материнство, жінки, грекині, Північне Приазов'я, пологи, статеві хвороби, аборти.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Романцов В.М., д.і.н, проф.; Задунайський В.В., д.і.н, проф.

УДК 316.356.2(477)''1950/1960''

В.Ф. Лисак

СІЛЬСЬКА РОДИНА УКРАЇНИ В РАДЯНСЬКОМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ 1950-1960-х рр.

Висвітлено особливості функціонування сільської родини України в умовах радянської дійсності 1950 – 1960-х років. Приділена увага особливостям соціального забезпечення неповних родин та родин сиріт, можливості їх матеріального та духовного споживання. Значна увага приділена функціям родини, вихованню та соціалізації дітей. Автор дійшов висновку, що сільська родина у 1950–1960-х рр. зберігала патріархальність і традиційні елементи духовних цінностей народу. Перш за

все про це свідчать функціональні обов'язки родини, тобто її репродуктивність та процеси соціалізації й виховання дітей.

Ключові слова: *сільська родина, соціальне забезпечення, виховання.*

Радянський період в загальній історії українського народу був доволі коротким. Тим не менше його значення в житті тодішнього українського суспільства і вплив на подальше становище народу безперечний. Позитивним явищем було об'єднання етнічних українських земель в межах єдиної радянської республіки. Ще однією рисою було збільшення промислових підприємств і міського населення. Суперечливою була радянська політика з її спрямованістю на підтримку розвитку в першу чергу інфраструктури міст.

Статистичні матеріали свідчать, що в середині ХХ століття в Україні переважало сільське населення. Відповідно до тодішніх соціально-економічних умов, більшість селян були об'єднані в колективні господарства із притаманною їм особливою формою організації виробничого процесу. Селянин та його родина, можливості матеріального та духовного споживання цілковито залежали від умов праці, її результативності, можливостей сільської інфраструктури забезпечувати потреби мешканців.

Метою статті є вивчення сільської родини в радянському способі життя у 1950 – 1960-х рр. Автор вважає за доцільне проаналізувати можливі джерела поповнення родинного бюджету в неповних родин, родин дітей-сиріт та розглянути матеріальне становище таких родин. Вивчення потребує проблема функціонування родини, як мікроелемента сільського суспільства, зокрема особливості виховання та соціалізації дітей в умовах радянського способу життя.

Родина, родинні відносини та соціальне забезпечення привернули увагу вчених, таких як Л.В.Чуйко, А.Г.Волков, В.А. Белова, В.А. Маланчук, Л.В. Ковпак, Л.М. Шевченко [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. У цілому роботи, у яких проаналізовано становище радянської родини, тим більше сільської, мають теоретико-соціологічний характер і надають дуже стислу інформацію про внутрішньо-сімейні відносини, виховання дітей тощо.

Джерельною базою даної статті виступають документи, що зберігаються у центральних та обласних держархівах України. Зокрема, це звітна документація та статистичні звіти обласних та районних відділів соціального забезпечення про колгоспні каси взаємодопомоги; листи та скарги сільських громадян; матеріали усної історії; щорічні статистичні збірники народного господарства, матеріали переписів населення тощо.

За результатами перепису 1959 р., у сільській місцевості УРСР нараховувалося 5,78 млн. родин, що становило 54,4% усіх родин республіки [7, с. 200]. Якість виконання функцій, покладених на родину, збереження духовних цінностей цілком залежала від матеріальних можливостей сім'ї й морально-психологічної атмосфери. На формування та поповнення родинного бюджету впливала взаємодопомога, підтримка членів родини, розподіл і кооперація праці у процесі виховання молодшого покоління та при веденні домашнього господарства. Неабияке значення мав якісний склад родини. Багатодітні неповні сім'ї мали менше можливостей позитивно виконувати свої функції.

Існування в радянському суспільстві неповних, матеріально слабких родин вимагало від уряду створення відповідних механізмів, які могли надати допомогу сім'ям і налагодити більш-менш сприятливі умови для виховання дітей. Однак і у цьому випадку соціальне забезпечення колгоспників здійснювалося за рахунок колективних господарств і залежало від їх економічного стану, а також від встановлення в кожній артїлі порядку призначення пенсій і допомоги [5, с. 44]. За рішенням загальних зборів колгоспників із прибутків виділялася певна частина продукції для створення фонду допомоги непрацездатним членам артїлі. Із другої

половини 1950-х рр. господарства почали відраховувати 2% своєї продукції та грошей у фонд допомоги непрацевдатним. У 1953 р. такі фонди діяли у 85% колгоспів УРСР із загальною часткою охоплених господарств 41,5%. Під патронат колгоспними касами допомоги непрацевдатним було взято 19 748 дітей-сиріт, яким видали матеріальну допомогу грошима та продуктами на суму 2 млн 125 тис. руб. Таким чином, у середньому на кожну дитину по республіці у сільській місцевості припадало 107 руб. У 1955 р. налічувалося 14 тис колгоспних кас взаємодопомоги, які охоплювали 4/5 всіх колгоспів. Членами таких кас були понад 3 млн колгоспників [6]. У деяких випадках колгоспи надавали допомогу натуральною продукцією. Її одержували інваліди, жінки-породіллі, діти-сироти. Однак система була недосконалою. У 1955 р. з 1,8 млн осіб інвалідів та престарілих, а також тих, хто потребував постійної матеріальної допомоги, через колгоспні каси було забезпечено лише 600 тис., тобто третина соціально незахищених мешканців сіл. У грошовому обчисленні було сплачено 30 млн руб., тобто у середньому по 50 руб. на особу [5, с. 45].

Отже, система забезпечення соціально незахищених категорій сільського населення, особливо колгоспників, була доволі складною. Держава перекидала піклування про тих сільських мешканців, які потребували матеріальної допомоги, на плечі колгоспів, а ті, своєю чергою, на колгоспні каси взаємодопомоги, однак розміри надходжень до таких кас цілком залежали від прибутковості господарств.

Зазначимо, що в повоєнному суспільстві державна допомога для фізично слабких, самотніх людей – справа дуже важлива. Наприклад, у Херсонській області 1954 р. було 220 дітей, які потребували патронування. Це були діти, котрі залишилися без батьків і були передані на виховання до чужих родин. Таким дітям була надана допомога у сумі 99 996 руб., що на місяць складало 37 руб. на дитину [8, арк. 5]. У 1955 р. на Херсонщині при наявності 192 дітей-сиріт допомога була надана у сумі 126 719 руб., що становило 54 руб. на місяць на дитину [9, арк. 3]. Протягом наступних років дітей, які потребували допомоги, стало менше. У 1961 р. в колгоспних селах Херсонської області таких було 127 дітей, і на кожного з них на місяць було виділено по 10 руб. [10, арк. 3].

У 1961 р. було розроблено примірне положення про порядок призначення і виплати пенсій і допомоги колгоспникам. У ньому зазначалося, що пенсії й допомога призначаються за старістю, інвалідністю, втратою годувальника. Передбачалися персональні пенсії, допомога при тимчасовій непрацевдатності, одноразова на випадок народження дитини і смерті члена родини, одноразова допомога на протезування [11, арк. 1]. У системі забезпечення соціально незахищених колгоспників було задіяно органи соціального забезпечення, сільські ради, колгоспні каси взаємодопомоги. По досягненні 65 і 60 років чоловіки й жінки мали право на пенсію. При цьому в положенні вказувалися норми визначення сум. Мінімум у перекладі на трудовні – 5 трудовнів, максимум – 30 трудовнів. Ураховували також стаж праці в колгоспі (відсоток до заробітку): до 5 років – 15%, понад 30 – 70% заробітку. До пенсій нараховували надбавку, якщо в родині були непрацевдатні утриманці. При наявності 1 утриманця – 10%, 2 і більше – 15%. Бралася до уваги також «ударна праця» у громадському господарстві. Якщо її один раз відзначало правління колгоспу, до пенсії додавали 5%, 2 рази – 10%, 3 рази – 15%. У положенні йшлося, що пенсія має сплачуватися з 1-го числа наступного місяця і довічно. Пенсії по інвалідності виплачувалися інвалідам 1-ї та 2-ї груп, за підтвердженням медичних комісій. Для інвалідів 3-ї групи в документі передбачалося переведення на роботу за рекомендацією лікарів. Жінкам-породіллям колгосп надавав відпустку 56 днів до пологів і 56 – після них, а у випадку ненормальних пологів або народження другої і третьої дитини відпустка складала 70 календарних днів. Допомога жінкам-породіллям залежала від стажу роботи в колгоспі, незалежно від членства в колгоспній касі взаємодопомоги [11, арк. 13].

Передбачалося, що 100 руб. на дитину одержувала мати, якщо виробила необхідний мінімум трудоднів та звернулася по допомогу не пізніше шести місяців після народження дитини [11, арк. 14]. Допомога на поховання складала 50–100 руб. залежно від кількості років роботи в колгоспі: до 10 років – 50 руб., понад 10 років – 100 руб. [11, арк. 15]. У цілому від колгоспних кас взаємодопомоги надходила різнопланова підтримка: у вигляді грошей, зерна, молока, жирів, овочів, путівки в будинок відпочинку, санаторій.

Пенсійне забезпечення колгоспників було пов'язане зі стажем роботи. Наприклад, у статуті одного з колгоспів Херсонської області в 1956 р. обумовлювалися розміри пенсій для колгоспників, які втратили працездатність, у нормі від 50 до 150 трудоднів. Для колгоспників-чоловіків старше 60 років і для жінок віком від 55 років, котрі відпрацювали від дня створення колгоспу – 150 трудоднів щорічно, від 15 років – 100 трудоднів, від 20 до 25 років – 125 трудоднів на рік. Чоловікам старше 65 років і жінкам понад 60 років, які відпрацювали від 5 до 15 років, пенсія дорівнювала 75 трудоднів на рік, від 2 до 5 років – 50 трудоднів [12, арк. 10].

Тільки 1964 р. було утворено союзний фонд соціального забезпечення колгоспників, який формувався з відрахувань колгоспів і міжколгоспних підприємств та організацій. Із цього фонду виплачувалися пенсії за віком, інвалідністю, втратою годувальника, робилися виплати жінкам-породіллям, на дітей малозабезпеченим сім'ям [5, с. 49].

Перевірка становища багатодітних родин у 1952 р. у колгоспах Полтавської області показувала, що такі родини проживали у скрутних матеріальних умовах. Діти не мали окремих ліжок, матраців, подушок. Усі разом спали на печі [13, арк. 66]. Багатодітні родини з одним годувальником отримували від колгоспу допомогу, якої не вистачало на нормальне функціонування сім'ї. Наприклад, за шість місяців колгосп виділив тільки 217 кг хліба родині з чотирма дітьми. Тобто, на кожну дитину припадало по 300 г хліба в день. До речі, середньостатистичні показники свідчать, що в 1952 р. на одну особу приходилося 158 кг муки та хліба на рік, тобто 430 г у день [14, арк. 16]. У малозабезпечених родинах не вистачало калорійних продуктів харчування. Щоправда, колгоспи допомагали багатодітним родинам як грошима, так і продовольством, однак цієї допомоги, як свідчать матеріали перевірок, не вистачало. Наприклад, для придбання одягу і взуття артіль виділяла на багатодітну родину 300 руб. На будівництво хати – ліс, очерет, цеглу та 100 кг пшениці [13, арк. 89–91].

Особливою нужденністю відзначалися родини сиріт. У повоєнний період сімей, в яких діти залишалися без опіки внаслідок загибелі батьків, було чимало. Таким дітям навіть не було у чому ходити до школи [15]. У 1952 р. члени однієї з подібних родин, звертаючись у партійні інстанції, вказували, що батько загинув на фронті в 1943 р., а мати померла від тяжких робіт у 1951 р. Усі діти в родині були шкільного віку, найстарша ходила в 10 клас. Тобто, заробити на прожиття було нікому. Жили на квартирі, платили по 35 руб. на місяць. «Усі ми навчаємося у школі, але до нового навчального року в нас немає жодної книжки, немає взуття, одягу, шкільного приладдя. До цього ми не бачили жодної краплі молока, жирів дають мало [...] ми спимо на полу, а зимою всі п'ятеро і двоє хазяїв на голій цеглі або дошках» [13, арк. 65]. Отже, діти-сиріти залишалися без достатнього споживання навіть хліба, що в умовах нестачі інших продуктів харчування і грошей призводило до постійного відчуття голоду.

Як бачимо, сільські родини перебували в різних умовах щодо матеріального забезпечення. Це напряму пов'язувалося з якісними показниками роботи самих колгоспів, оплатою праці на трудодні, можливостями членів родини виконувати фізичні навантаження, кількістю працездатних, утриманців, інвалідів, пенсіонерів та розмірами їхніх пенсій і державних виплат.

У сучасній вітчизняній науці виділяють функції, котрі забезпечують повноцінне існування сім'ї як соціального інституту та соціально-психологічної групи: господарсько-економічна, генеративно-виховна, культурно-рекреаційна [2, с. 16]. Особливе значення має виховання дітей або їх соціалізація. Цей процес тісно пов'язаний із повсякденною практикою життя родини, ставленням її членів один до одного та загалом духовними цінностями народу, їх збереженням.

Сільська родина як осередок радянського суспільства в УРСР у 1950–1960-х рр. відіграла велике значення у процесі виховання та соціалізації дітей. Зазначимо, що сам по собі цей процес мав на селі декілька характерних складових, зумовлених особливостями життя сільського соціуму. По-перше, це надання дитині практичних знань та навичок, які складають господарсько-економічний компонент виховання. В основу трудового виховання дітей покладалися праця й особистий приклад батьків, а також статево-віковий поділ праці. По-друге, це розумове, фізичне та морально-етичне виховання, що спиралося як на народні традиції й релігійні уявлення, так і включало у себе компонент шкільного та ідеологічного виховання, що в той час було тісно пов'язано з відвідуванням дітьми школи.

У трудовому вихованні дітей першочергову роль відігравали взаємовідносини членів родини. Адже вмiла і правильна організація господарських робіт, поділ функцій між усіма членами родини, взаємодопомога, кооперація дозволяли покращувати умови матеріального та культурного життя. Оскільки особи працездатного віку, як правило, були задіяні у громадському господарстві, то в домашніх справах, годівлі та догляді за худобою, приготуванні їжі для родини в основному були задіяні підлітки й найстарше покоління. Відомо, що основні надходження продукції тваринництва в домогосподарство забезпечувалися домашньою худобою. Отже, серед основних питань в організації життєдіяльності сім'ї був розподіл обов'язків між її членами. Із раннього віку діти виконували по господарству різні роботи: пасли гусей, худобу, годували тварин, брали участь у заготівлі кормів. Дівчата прибирали в хаті, доглядали за молодшими. Працювали всі – і малі, і дорослі, тільки з різним навантаженням [16; 17; 18]. У процесі залучення дітей до господарських робіт одночасно відбувалася їх соціалізація, здобуття практичних навичок та знань, які могли знадобитися в майбутньому виробничому процесі.

Неабияку роль відігравали організаційний та контрольний моменти. Батьки обов'язково перевіряли виконану дітьми роботу. До речі, це було не тільки виховним аспектом, а й відповідним способом сільського життя, величезним фізичним навантаженням на дорослих і катастрофічною нестачею вільного часу, особливо в пору напружених сезонних робіт у колгоспі. Дітей виховували у суворості. Як правило, за невиконання завдань карали. Батьки давали роботу дітям на день. У випадку, якщо батько працював у тракторній бригаді й у період сільгоспробіт по декілька тижнів проводив на польовому стані, він залишав синам перелік завдань, які необхідно було виконати за його відсутності. Повернувшись на вихідні, перевіряв роботу. Фізичне покарання відбувалося у вигляді лупцювання ремінцем. Один з очевидців тодішнього сільського життя розповідав, що після того, як вони з батьком спробували поборотися й перемогу здобув син, батько вже ніколи не брав у руки ремінь [17].

Трудові навантаження на дітей були доволі важкими. Наприклад, у селах Хмельницької області до обов'язків дітей входило пасти худобу у череді. О 5-й год. мати будила й дитина пасла корів колгоспників. Учасники тодішнього життя згадують: «Дуже хотілося спати. Прив'язу мотузкою корову до руки і лягаю спати неподалік. Вона пасеться, потрохи просувається і тягне мене на мотузці за собою» [17]. Із дітьми траплялися різні непередбачені ситуації («Пішов пасти гусей, узяв із собою книгу. Гуси паслися, я читав, заснув, птиця сама пішла додому і сусіди загнали її до сараю»). Коли «пастух» повернувся мати вже чекала з коромислом. Довелося тікати й аж до ночі

переховуватися. У таких випадках миротворцями виступали бабусі. Уже пізно ввечері бабуся вийшла з хати, побачила онука навпроти хати через вулицю і покликala додому [17].

Діти з раннього віку залучалися до робіт у колгоспі [16; 17; 18]. Улітку допомагали батькам у бригадах, і навіть одержували заробітну плату. Працювали разом із батьком на тракторі або з матусею – у польових бригадах, брали участь у сапанні буряків тощо. Коли мати хворіла, дівчата-підлітки працювали замість неї. Наприклад, на силосуванні [15]. Робота була тяжкою, доводилося стояти зверху на агрегаті, було холодно. Як розповідав очевидець, «погані умови праці, холодний вітер на силосуванні спричинили застуду голови на все наступне життя».

Оскільки батько був більше задіяний на роботах у колгоспі, основний догляд за дітьми й господарством тримався на жінці. Вона підводилася о 5-й год., доїла худобу до вигону у череду, швидко готувала сніданок і йшла на роботу. Як приходила з роботи, готувала вечерю, працювала на городі, поралася по господарству. Узимку жінка вставала о 6-й год., розпалювала пічку, готувала їсти, робила дітям до школи «тормозки» й починала хатню роботу: два рази на тиждень випікала хліб, варила обіди, раз на тиждень прала, прасувала. На той час праски були залізними або чавунними, тяжкими. Їх гріли на вогні або засипали усередину гаряче вугілля. Звісно, це все забирало час. До того ж уваги потребували діти. Малих слід було викупати, розчесати, перевдягти, укласти спати. У таких турботах проходили дні, місяці, роки й усе життя. Саме так – щоденним власним прикладом – проходило родинне трудове виховання дітей. Старші дівчата допомагали матері, але основний вантаж роботи лежав на жінці. На відпочинок часу майже не залишалося [15]. Батьки турбувалися, щоб дітям було що їсти й пити. Жіноче життя проходило в постійній турботі про дітей, чоловіка та старших батьків. У багатодітних родинах усім дітям слід було приділити увагу, стежити за їхньою поведінкою. Батьки наставляли, щоб діти жили дружньо, були чесними, не крали, ділилися один з одним.

Фізичне здоров'я дітей було чи не найголовнішою турботою родини. Жінки користувалися переважно засобами народної медицини та гігієни. Під час хвороби (кір або застуда) давали дітям більше солодощів, щільно закривали світло, адже вірили, що кір темноти боїться. Давали пити тепле молоко та полоскати горло содою. У сім'ї дітям прищеплювали правила санітарії та гігієни: тримати в чистоті тіло та одяг, постіль і житло. Хлопців привчали загартовуватися. Щосуботи влаштовували лазню. Оскільки в будинках не було спеціальних приміщень для ванних кімнат, то корито ставили просто у хаті, гріли воду й милися, потім переодягалися у чисте. На початку 1950-х рр. розповсюдженим явищем були воші, блощиці, блохи. Виводили їх народними методами, наприклад полином. Блощиць заливали окропом. Згодом з'явилася отрута ДДТ. За словами сільських мешканців, вошей діти приносили зі школи, а вдома їх вичісували гребінцем. У повоєнний період на селі не було миючих засобів, родина використовувала звичайні народні методи: розводили попіл соняшнику для пом'якшення води. А вже в 1950-х рр. застосовували господарське й туалетне мило, із часом з'явилися пральні порошки «Лотос», «Донбас», «Весна» та ін. [15].

У родинах дітей привчали не тільки бути працьовитими, фізично здоровими. Немаловажну роль відігравало й морально-етичне виховання. Як і раніше, у селах діти ставилися до старших шанобливо. До батька, матері, інших родичів, як і незнайомих, зверталися на «ви». Ця традиція була розповсюджена по всіх областях. Традиція звернення до батьків на «ви» була характерною для українських етнічних родин, натомість у сільських сім'ях росіян та греків практикували «ти» [15; 19; 17].

У процесі соціокультурного виховання надзвичайну роль відігравала експресивно-рекреаційна функція родини, яка формувала емоційно-психологічний клімат, сприяла

зняттю напруження у внутрішніх сімейних відносинах, стресових ситуаціях. Вагому роль у створенні сприятливого клімату відігравали, по-перше, дружнє ставлення один до одного, спільне вирішення будь-яких питань. Очевидці відзначають, що батьки ніколи не сварилися, принаймні при дітях [20]. Гроші в основному знаходилися у чоловіка, однак витрачали їх за взаємною згодою. В українських родинах саме чоловік брав на себе обов'язок планувати подальше життя родини, удосконалення житла, організацію сімейних свят, улаштування дітей на навчання. Можливо, це було пов'язано з недостатньою освіченістю українських селянок, адже там, де мати мала освіту, її роль у вирішенні життєво важливих питань була більшою [19].

У сільській родині, як і взагалі сільському способі життя, жінці – матері, жінці – господині, жінці – працівниці належала визначна роль. Ураховуючи кількісну перевагу жінок у селах республіки, їх зайнятість на роботах у колективних господарствах, ненормований робочий день, величезне значення домашнього господарства у прогодуванні й узагалі функціонуванні родини, цілком зрозуміло, що основна роль у сільському способі життя належала саме сільській жінці.

Таким чином, сільська родина у 1950–1960-х рр. зберігала патріархальність і традиційні елементи духовних цінностей народу. Перш за все про це свідчать функціональні обов'язки родини, тобто її репродуктивність та процеси соціалізації й виховання дітей. Проте, не можна говорити, що умови існування сільської родини були у цілому сприятливими для передачі важливих для подальшої життєвої практики села знань. Суттєвим чинником якості та рівня споживання духовних цінностей, які мала виконувати саме родина, була наявність батьківської опіки й турботи. Як свідчить статистика, у сільській місцевості УРСР було багато неповних сімей, з одним із батьків. І це була не найгірша ситуація, оскільки найменші можливості в передачі культурних цінностей були характерні для родин-сиріт.

Список використаної літератури

1. Чуйко Л. В. Браки и разводы / Л. В. Чуйко – М. : Статистика, 1975. – 176 с.
2. Волков А. Г. Семья – объект демографии / А. Г. Волков. – М. : Мысль, 1986. – 271 с.
3. Белова В. А. Число детей в семье / В. А. Белова – М. : Статистика, 1975. – 176 с.
4. Маланчук В. А. Нове в культурі і побуті колгоспного селянства / В. А. Маланчук. – К. : Наукова думка, 1970. – 189 с.
5. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя в 2-й пол. ХХ ст. (1945 – 2000) / Л. В. Ковпак. – К. : Інститут історії України НАНУ, 2003 – 250 с.
6. Шевченко Л. М. Соціальне забезпечення сільського населення України в роки хрущовської «відлиги» / Л. М. Шевченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 15. – С. 65-69.
7. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. – М. : Госстатиздат, 1963. – 210 с.
8. Держархів Херсонської області. – Ф. р. 2137. – Оп. 2. – Спр. 262. – 70 арк.
9. Держархів Херсонської області. – Ф. р. 2137. – Оп. 2. – Спр. 286. – 59 арк.
10. Держархів Херсонської області. – Ф. р. 2137. – Оп. 2. – Спр. 460. – 38 арк.
11. Держархів Херсонської області. – Ф. р. 2137. – Оп. 2. – Спр. 434. – 16 арк.
12. Держархів Херсонської області. – Ф. р. 1953. – Оп. 3. – Спр. 14. – 325 арк.
13. Держархів Полтавської області. – Ф. 25. – Оп. 3. – Спр. 142. – 503 арк.
14. ЦДАВО України. – Ф. 582. – Оп. 24. – Спр. 438. – 209 арк.

15. Особистий архів автора. Свідчення про життя. Гребенюк Валентина Леонідівна. Сміт Володарське Донецької області. 1939 рік народження.

16. Особистий архів автора. Свідчення про життя. Данік Надія Іванівна. Село Вчорайше Ружинського району Житомирської області. 1938 рік народження.

17. Особистий архів автора. Свідчення про життя. Лисак Феофан Андрійович. Хутір Сатурин Деражнянського району Хмельницької області. 1937 рік народження.

18. Особистий архів автора. Свідчення про життя. Білогривий Василь Федорович. Село Семенівка Чернігівської області. 1938 рік народження.

19. Особистий архів автора. Свідчення про життя. Галалу Ніна Георгіївна. Село Мало-Янісоль Донецької області. 1929 рік народження.

20. Особистий архів автора. Свідчення про життя. Елагіна Марія Володимирівна. Село Очеретувате Токмацького району Запорізької області. 1942 рік народження.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2014 р.

V. Lysak

UKRAINIAN RURAL FAMILY UNDER THE CONDITIONS OF THE SOVIET REALITY DURING 1950-60

The problem of Ukrainian rural families leading the Soviet way of life in the course of 1950-60s is urgent for the studying of everyday life in the Ukrainian society during the Soviet period. During the proper period of time the Ukrainian peasantry was one of the largest segments of the population, they lived in a rather confined space, felt certain economic and non-economic pressure. The characteristics of the rural society were highlighted in the Charter of agricultural cooperatives and the Law on passports. As a result, on the one hand the farmers had to adapt to the new socio-economic reality, on the other hand under the proper restricted conditions, they preserved some natural features in the relationship, and especially in the family.

During 1950 – 1960s rural families in Ukraine years can be characterized by a rather large number of single-parent families, families left without parental care, families in which one family member has to earn several dependents. The government policy to support families which lived in villages and collective farms had specific features.

After having analyzed the documents stored in the central and regional archives of Ukraine, materials oral interviews, the author drew the conclusion that rural family during 1950-1960s remained patriarchal and preserve traditional elements of people's spiritual values. First of all, household duties of the family are the appropriate evidence, in other words, its reproducibility and the processes of children socialization and education. However, we cannot say that the conditions in under which rural families lived were generally favorable to the transfer of the important knowledge of practical life in the village. An important factor of the quality and of the consumption of spiritual values which must be managed by the family was the presence of parental care and concern. With the accordance to the statistics there were a lot of single-parent families with one parent in rural areas of the USSR. And it was not the worst situation, because the families left without parental care had the least opportunities to transfer the cultural values.

Key words: rural family, social security, education.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Романцов В.М., д.і.н, проф.; Чура В.І., д.і.н, доц.

УДК 39(477.62=14)

I. Ponomaryova

THE URUMS OF THE NORTH AZOV SEA REGION

On the basis of a wide range of sources, the aspirant presents the integrated ethnographic research of Priazovye Greeks (Turkic-phonetic). The aspirant has carried out comparative and generalizing analysis of the state of the dialects as well as the ritual and the musical habits of the ethnos. A special emphasis is laid on the analysis of field ethnographic materials the aspirant has collected from villages. The research also expands on the current condition of Mariupol Urums' ethnic culture.

Key words: *ethno-cultural ties, the Urums, the Roumeis, ritual habits, Hellenic phones, Turkic phones, ethno-national processes, traditional culture, transformation.*

The Greeks of Mariupol' living on the Azov area of Ukraine take their roots from the town they founded. In the year of 1778 the Christian Greeks of the Crimean Khanate moved on to the territory of Mariupol' district of Ekaterinoslav province. They were headed by Metropolitan Ignaty, the initiator of the migration. Having abandoned their prosperous Crimea. 18 thousand Greeks obtained an administrative and religious autonomy in the Azov area. Nowadays the number of Greeks living in Donetsk region run third in its ethnic structure (1,6 %). According to the population roll of 1989 the number of Greeks equaled 98 thousand people, but according to the population roll of 2001 the number decreased to 92,6 thousand people due to migrations to Greece [23; 24; 25].

The contemporary Urum community is available as part of the Greek population clustered in 29 villages of Donetsk District as well as in one of the villages of Zaporizhzhya District and in Mariupol. According to our calculations and to the All-Ukrainian Population Register of 2001, the number of the Azov Turkic Greeks amounts to 40.000 people [21].

The Urum language of the North Azov is split into four dialects which reflect complicated ethno-historical processes. With reference to the influence various language elements have on those dialects, they can be divided into the following types: the Kipchak-Polovets dialects spread in such villages as V. Novosilka, Starobesheve and Mangush, the Kipchak-Oguz dialects – in such villages as Staromlynivka, Bogatir and Ulakli, the Oguz-Kipchak dialects – Granitne, Starolaspa, Komar and Starognativka, and the Oguz dialects – spread in Mariupol and in Sary Krim [1, c. 14]. The everyday language spoken by residents of each of those Urum villages has peculiarities of its own. The dialects used by the Turkic Greeks have preserved the lexical relicts. Therefore the researchers of the language and the ethnic history of Mariupol Greeks take a special interest in them.

The source is ethnographical field study carried out in the Azov Greek villages and the materials found in the national archives and museums in Ukraine and in Russia [13; 14; 17; 25; 26; 27; 28; 29; 30].

The Turkic Greeks call themselves the Greeks. But it is Urum that is a more ancient endo-ethnonym, which is more applicable to them (it emerged in Asia Minor and became widely spread in the Crimea). It comes from such a term as Rum introduced by the Moslem Turks (the Seljuk) in order to name the residents of the Ottoman Empire who were Orthodox and spoke Greek [2, p. 456-457]. The Turkic-speaking Greeks acquired such an exo-ethnonym as the Urums. In the long run, they even started calling themselves that way. In fact, the terms Urum and Rum are akin. Greek researchers assume that the etymology of these words comes from “Ρωμαίος” – ο κάτοικος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας [3, p. 500].

The Turkish scientific literature emphasizes the fact that the exoethnonym urum 'lar comes from the Turkic Greeks who, at the time of the Byzantine Empire migrated, mainly from Anatolia, to the southern shore of the Crimea, where the Urums began to speak the southern dialect of the Crimean Tatars' language [4, p. 99]. But one must take into account that the ethnonym Urum was conferred on a number of mixed ethnic groups who nowadays live in various regions down the Black Sea and the Mediterranean Sea coasts, having a long history, though being immigrants from Asia Minor. Today the researchers carry out different strategies in the study of that ethnonym.

Today there are various ethnonyms meant to name the Urums: Urum – Greek; Urum Alhi – the Greek nation; Urumnuh – the Greeks, the Urums, the Greek population; Urumlar – is becoming Greek. In 2001-2007, in the framework of the study of ethnic self-identity and contemporary lingual condition, we examined such villages as Mangush, Stary Krim, Staromlynivka (Kremeniovka) and Granitne (Karan). We interviewed 1234 residents of the aforementioned villages. As for our questionnaires, The Urums' choices in considering the graph "Specify your nationality" looked as follows: Greek (72 per cent, the majority), occasionally Urum (19 per cent) and rarely Greek Tatar (9 per cent). According to our field study, the Urums call their language Urum dili or Urum tili.

We do not have enough evidence to determine the time of the emergence or the formation of the Urum dialects. But in our view, in the Byzantine period of their ethnic history, the Greeks of Asia Minor and the Greeks of the Crimea spoke Greek. Creation of the Ottoman Empire brought about lingual assimilation of the Greeks of Asia Minor and their loss of mother tongue. Later, they switched to Turkic. The pre-Crimean period of the Urums' history is obviously unknown – none of the existing versions is evidenced by any kind of source. We assume that the version of Mariupol Greeks' split into the Turkic and the Hellenic Greeks had better be viewed from the early pre-Crimean period. The main version that today's scientists get attributed to is that the Greeks' split into two language groups occurred at the time of the medieval Crimea.

As far as the Crimean period of the Urums' ethnic history is concerned, the state of things remained the same with the creation of the Crimean Khanate. But the influence of the Turkic language became stronger, thus gradually squeezing out the Greek language as a tool of interethnic communication on the peninsula. After the South Crimea acceded to the Ottoman Empire, most of its population spoke Turkic. But the Urum writing, based on the Greek alphabet, became very widely spread in the aforementioned period. Today we have a variety of sources, such as translations of Christian texts [5, p. 5], student books on Greek and correspondence. The Greeks' switch to Turkic was overwhelming both in the Crimean Khanate and all over the Ottoman Empire. An example of that switch is the folk lore of the nations of different ethno-confessional identity living together on the same territory in Asia Minor and in the Crimea. Thus a constituent part of the epic genre of the Urum folk lore is medieval Kipchak-Oguz massals (dastans) with transparent plots and singing monologs and dialogues. The Urums' epic works evidence deep historical ties of the Urum language with other languages of the West-Hun merger of vernaculars: medieval massals (dastans) concerned with such heroes as Apshiche Garibe, Arzu and Gambere, Ter-oglu. Very popular with Mariupol Urums is the epic story of Ter-oglu, which for many centuries has been touring the Turkic-speaking nations. Neither the lingual distinctions nor the national cultures or religions obstructed the dissemination of that story on a huge areal, where it is known as "Ker-oglu", "Ger-oglu" or "Kur-oglu" [6, p. 5]. In spite of coincidence in the plot and similarity of the stories, the versions popular with different Turkic nations are all unique in terms of freshness and novelty. This epic is very much noteworthy as part of the Urum and the Tatar folk lore. It came to Turkey from the Crimean peninsula, which is evidenced by the

research theses concerned with the Turkish folk lore [7, p. 77]. The development of the Urum songs was affected by the Ottoman trend, which was widely spread in the medieval Crimea.

At the early stage of the Azov period (the late 18th – the 19th century) the Urums spoke their dialects, whereas the written language was performed by letters of the Greek alphabet. In the course of our study, we found a number of documents written in the Urum language.

The Manuscript Department of the National V. Vernadsky Library of Ukraine holds a textbook titled as “Reading Gospels All the Year Around”, published in the early 19th century, written in the Urum language but in Greek letters [8, p. 191]. The Urum language is rather frequent in the documents taken from the Greek Court of Mariupol as well as in Mariupol Regional Studies Museum [9, p. 352-353]. They are written in Greek letters and date back to 1811, 1846 and 1874. Each one of those documents, though written in Greek letters, is primarily based on the Turkic lexis. There are also very many Greek and even Russian words there. Nevertheless we cannot say for sure what Turkic language (Turkic, Tatar or some other) was used, because we have no specialized research for this question to be answered. The attempts of understanding the available Urum texts were not very much successful.

The Urum songs date back to the early 19th century. They are brought together in the so called Khartakhai’s collection – a collection of Urum texts written in Greek letters. Among many others is the song “Αχ χιζιμ χιζιμ!” [10, p. 42], which remains most popular even nowadays. Moreover a similar song “Vai kurtsits, kurtsits” is popular even with the Rumei population. The both versions can be translated as “Oh, my baby girl”; the rhythm and the content are alike.

It is noteworthy that the Urum language was considered sometimes as Turkish, sometimes as Tatar. In describing the household habits of Mariupol Greeks in 1874, A. Antorinov wrote the following: “...in some villages Greek is spoken, whereas other villages speak Turkish” [11, p. 46]. In 1891 V. Gof, a public school teacher, said that the residents of Komar “speak Turkish”. But later he added that their language was a mixture of Turkish, Tatar and some other language [12, арк. 1]. G. Timoshevsky, Headmaster of Mariupol Alexander Lyceum, considers the Urum language purely Tatar. In his words, “those who speak the Tatar vernacular can neither speak nor understand Greek” [13, p. 38]. A number of Urum texts aided by Russian transcription were published in the collection titled as “Mariupol and Its Vicinity” [14]. Still, they are not thoroughly studied by researchers.

After the deportation, in the course of almost 150 years, despite having no national schools, the Urums managed to preserve their mother tongue. We made that conclusion on the basis of the survey of the national minorities among the Greek population conducted in the 1920s. The survey report emphasizes “Dominance of the mother tongue in everyday life”. According to it, Russian could be heard only in local government or at a local rally [15, p. 61]. It was discovered that young people had a very good command of Russian, whereas Greek housewives’ Russian was much poorer. Urum writing was not even spoken about. But archives present evidence to Urum writing being practiced in villages: “As far as Urum writing is concerned, it did not exist; only a few people who were students of Greek schools 5 years ago can write and read their mother tongue” [16, p. 63]. In the 1920s Urum oral speech was widely used and was part and parcel of the Azov Turkic Greeks’ spiritual life. Especially popular were local singers and poets who remembered and performed folk lore, which had been transferred from generation to generation. Those were such stories as “Ashik-Gorib”, “Alim” and others. The villages enjoyed “Turkish-Tatar” theater performances. However manifestations of preserved Greek traditional culture as well as works of art written in mother tongue were not encouraged by the government. An example is an excerpt from the

“Report of the Supreme Soviet Executive Committee on the survey of the Greek population in Mariupol District”, which has it that “It is surprising but the local governments do not encourage manifestations of national cultures. Moreover, they sometimes obstruct their development, providing no assistance or even prohibiting Greek theater performances, etc.” It is also emphasized that through lack of Greek printed sources, mother tongue is being forgotten and elderly people keep songs and stories written in the late 19th century in their notebooks” [15, p. 38].

Since the mid 1920s the situation changed. The Soviet central government ordered the local governments to encourage and develop the Greek national culture. Emphasis was laid on dissemination of the Greek language among the Greek population. But unlike the Rumei dialects, which were taught at that time, the Urum dialects went beyond the scientists’ attention. As it was mentioned above, in 1925 N. Derzhavin, Director of Comparative Studies of Literatures and Languages of the West and the East for Leningrad State University, suggested sending expeditions in order to survey the Greek villages of Mariupol vicinity. For a short period of time, 12 expeditions were sent for the purpose of studying the language of the Hellenic Greeks [17, p. 24-29]. But the paradox is that the study of the language of the Turkic Greeks was linked to comparing them to the language of the Crimean Tatars. Most probably, it was not on account of lack of researchers. It was through rejection of the Urum language due to the priorities of foreign policy.

No scientific description of the Urum language was made. But having compared a number of lexical units in such Urum villages as Mangush, St. Karan and St. Ignativka, the Supreme Soviet Executive Committee made a conclusion that “in the Turkic-Tatar language there is no great difference between separate villages” [15, p. 33]. Now we do not know whether there were experts in the Turkic language among the Committee members. The thing is that Urum residents of those villages were asked to read the “Turkish-Tatar books”, which were very familiar to the readers. Then the Urum lexis was compared with the Crimean Tatar lexis, but on the basis of just one student book: “No doubt, the Turkish-Tatar villages speak one language. To what extent that language was similar to the language of the Crimean Tatars– the Committee compared it with language of the Crimean Tatars, using the “aid” on teaching the Crimean Tatar language (A. Odabash and I.S. Kaya, Crimizdat Publishers, 1924) and found almost full similarity – at least at the rate of 90 per cent. If the difference exists, it is too small and primarily lies in Mariupol Greek Tatars’ using the sound “h” instead of the sound “k”, typical of the Crimean Tatar language; girls living in Mariupol villages for example, say “hyz” instead of the Crimean “kyz”. There are quite a few words – one or two words among 30 or 40, that are not used here” [15, акр. 33]. The survey refers to the Urum language, which is not investigated to the greatest extent, as to Turkish-Tatar, because there is “...much similarity of Mariupol Tatar language with the Turkish-Tatar language. The Greek Tatars of Mariupol speak almost fluently to the Turks when they call at their bakers’ and grocers”. However there were very few reasons behind those conclusions because of lack of printed literature, which could serve as evidence.

Thus, due to the Committee members, the Urums were forced to learn the Crimean Tatar language, which in no way appealed to them. Eventually, the problem of the language of school instruction arose on the agenda. The national schools were ordered to use the Crimean Tatar language since the Urums had borrowed their language from the Crimean Turks and Tatars. As a result, in order to name the language of the Urum Greeks, such a term as “the Greek Tatar language” was introduced. The Turkic Greeks were named Greek Tatars respectively. The term “Greek Tatars” is used even nowadays. But in our view, it is artificial and it does not reflect the existing state of affairs.

Besides, the quality of the teaching staff was rather poor in the Urum schools. The teachers lacked competence. Some of them did not even have a good command of the language. To give you an idea, let us consider the situation one of the vicinities was once faced by. That situation was typical of other primary educational institutions as well. In 1926 – 1927, in the Urum villages of Stalino District there were 16 schools, where the total number of students equaled 2605 (8 – 9 years old – 88,4 per cent; 8 – 11 years old – 86 per cent; 8 – 15 years old – 62,7 per cent; 8–15 років – 62,7 %). The total number of teachers equaled 62; among them 41 per cent were non-Greek teachers, 29 were Urum and 6 were Rumei. One of the teachers was capable of teaching Hellenic Greek. This example evidences the fact that it was impossible to disseminate the Turkic language with the help of teachers, because most of them did not know the Urum language.

In 1928 the new Turkic alphabet began being disseminated among the Turkic-Tatar and the Greek-Tatar national minorities of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (the so called latinization) [18, арк. 21, 24]. It is noteworthy that formation of the Urum literary language based on the new Turkic alphabet was of dull and unified character. The general trend of the national cultural policy as regards to the Turkic languages aimed to eliminate the Arabic borrowings and to introduce Russian and international words [19, p. 202]. No doubt, the reforms introduced to the Urum language caused the spelling standards and the phonological constitution to be destroyed, which led to loss of many lexical units that had been accumulated with centuries passing by.

To train teachers for the Urum schools, experts in the Crimean Tatar language (from the Autonomous Soviet Socialist Republic of the Crimea) were invited. There was a supply of “recommended books in the Greek-Tatar language” as well. Those measures just aggravated the Turkic Greeks’ learning conditions, because the native speakers spoke four different dialects and because of some essential particularities of the Crimean Tatar language.

The Urums could not understand the spelling dictionaries of the Crimean Tatar language purchased for the Urum schools [20]. In reading up for the classes of mother tongue, many of the students could not understand the meanings of the words when they were learning poems by heart [21]. Over all, the introduction of the uniform Turkic alphabet did not promote preservation of mother tongue. As for the researchers of the Urum dialects, it made their job really hard [22].

For the purpose of training teachers for local Greek-Tatar schools, summer courses were held, where lectures on history and culture were given. On graduation from comprehensive school, the Turkic Greeks were sent to the Crimean educational institutions for them to be able to go on for further education. In 1928 – 1929, there were 12 primary and 4 comprehensive schools in the Urum villages, where there were 45 teachers and 2605 students. Later Professor O. Garkavets, a researcher of the Urum sayings, emphasized the negative effects of mindless introduction of the Crimean Tatar language to schools meant for the Azov Greeks, which resulted from lack of experts in the Turkic languages in the dialectological expeditions. The Urum speech was not very much similar to the Crimean Tatar language: Greek elements were still there. Therefore school instructions given in the Crimean Tatar language caused the Greek population to become indignant, because the language that was imposed on the Urum settlements performed neither the communicative nor the cognitive function. Nor did it perform the consolidating function, i.e. it did not help unite the Turkic Greeks who spoke different dialects.

We would go so far as to lay an emphasis on the fact that the Urums were not unanimous in their attitudes to the introduction of the Crimean Tatar language. The older generation considered education based on the Crimean Tatar language to be too insufficient

for their children to be able to rise in the world. Our field study holds evidence to the fact that some parents and their children favored education obtained from Russian schools, because the young people might have an opportunity of better communication by updating their competence and by entering into new professions. In fact, when in the early 1950s the national schools began being closed down, the Urum population did not feel really sorry [23].

The repressions of 1937 and the Nazi invasion added to the recession of the Urum language. The Greeks started to dispose of literature printed in their mother tongue in order to save their families from death. We found it out from V. Borota, an Urum poet who was born in Starognativka. At the time of the interview, V. Borota told us about the fascists who came to his home village. At that time many valuable Urum books were burnt down. Our field study of 1990 – 2003 can testify to that. Thus far, we have not yet found any of the Urum books published in the prewar period in any of the Greek families. Most of the population has just a partial command of the Urum language of everyday use. Yet we have found signs of everyday Urum speech in such villages as Karan and Sary Krim with representatives of three generations [23]: the older family members, born in the 1920s, speak Urum to each other; their children (born in the 1940s – 1950s) understand their parents with no problem, though it is really hard for them to express themselves, using a dialect; the younger generation (the 1970s – 1980s) can understand just a few utterances, using just a few separate words. According to other results of our field study, the Urum language is most widely used in such villages as Starobesheve and Starognativka, least widely used – in Mangush. In Mariupol, founded by the Turkic Greeks, out of the 90 families interviewed, 70 do not speak Urum at all. In 8 families a dialect is used in the form of separate clichés, proverbs or expressions due to the older family members (such as grandmother or grandfather) brought from Urum villages for the purpose of care and maintenance. In 12 families the Urum language exists just in the form of a few specialized words related to their traditional culture [24]. All this was caused by a number of external and internal factors. Today the language of the Turkic Greeks functions inside the family or can be heard at amateur folk concerts. The Azov Greeks' writing is based on the Cyrillic alphabet, which became the basis for the Urum alphabet. However, even nowadays neither high nor higher education based on the Urum language is accessible. Maybe, that is why even nowadays this language is far from being well preserved: the quality of its preservation on the Azov Sea coast is much lower than that of the Rumei language. Almost the 50-year long ban on the Urum population caused the nation's culture to suffer big losses. In the Soviet times, the Urum language did not perform its social functions except one – speaking inside the family. As a result, its stylistics underwent recession and huge layers of words related to the traditional culture were lost for ever.

As seen from the above mentioned examples, one of the Greeks of Mariupol' development peculiarities is the influence of the direct participation of Algean World in the closest connection with the peoples of the Asia. Therefore the Crimean - Minor Asian and the Balkan regions are definitely to be in the sphere of the scientific interests of those who study the ethnic history of the Greeks of Mariupol', it is only area! research work of enumerated scientific trends that can answer a lot of questions.

References

1. Гаркавець О. Н. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки / О. Н. Гаркавець. – Алма-Ата, 1999. – 624 с.
2. Rum // Türk ansiklopedisi. – Ankara, 1978. — Cilt XXVII. - S. 456-457.
3. Κανδηλάπτη Κ. Η. Διάλεκτος των Ελλήνων της Μαριούπολης / Κ. Η. Κανδηλάπτη // Ελληνική Διεθνής Γλώσσα. / Επιμέλεια του Μ. Ι. Αρβανίτη, Γ. Α. Παυλάκου. – 2002. – Τ. 5. – Σ. 500.

4. Urum`lar // Türk ansiklopedisi. — Ankara, 1984. - Cilt XXXIII.
5. Інститут рукописів. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Ф. V. – Спр. 3641. – Арк. 5 - 6 зв.
6. Каррыев Б. А. Эпические сказания о Кер-оглы у тюркоязычных народов / Б. А. Каррыев. – М., 1968.
7. Образцы османского народного творчества. – М., 1916. – С. 39; Османские сказания и легенды // Этнографическое обозрение. – М., 1912. – № 86–87. – С. 77.
8. Інститут рукописів. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Ф. V – Спр. 3738. – Арк. 191.
9. Маріупольський краєзнавчий музей. – Фонди. – Дело Мариупольского Греческого суда. – № 3503-Д; № 6259-Д; № 6271-Д. – Арк. 352, 353.
10. Відділ рукописів Російської національної бібліотеки. – Ф. Греческие рукописи. – Греч. 805. – Арк. 42. Песенник начала XIX в.
11. Пономарьова І. Етномовна ситуація серед греків – тюркофонів Приазов'я / І. Пономарьова // Історичні і політологічні дослідження. – 2007. – № 1/2. – С. 91-99.
12. Архів Інституту етнології та антропології Російської академії наук. – Ф.22. – Од. зб. 8. – Арк. 1.
13. Тимошевский Г. И. Переселение православных христиан из Крыма в Мариупольский уезд Азовской, ныне Екатеринославской губернии / Г. И. Тимошевский // Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. – С. 38.
14. Мариуполь и его окрестности. - Мариуполь, 1892 – С.411, 419–426, 436–437. Приложение.
15. Центральний державний архів вищих органів України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 33, 38, 61.
16. Центральний державний архів вищих органів України – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 483. – Арк. 63.
17. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII-90-е гг. XX вв.) / М. А. Араджиони. – Симферополь : Амена, 1999.– 132 с.
18. Центральний державний архів вищих органів України – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 383. – Арк. 8–9, 21, 24.
19. Изидинова С. Р. Современное состояние и проблемы изучения крымскотатарского языка / С. Р. Изидинова // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. – Симферополь, 1993. – Вып. 3. – С. 202.
20. Орфографический словарь крымскотатарского языка (для средней школы). – Симферополь, 1936.
21. Пономарьова І. Трансформація у часі та сучасне функціонування мови греків-тюркофонів Приазов'я / І. С. Пономарьова // Сходознавство. – 2007. – № 3. – С. 163-180.
22. Центральний державний архів вищих органів України – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр.351. – Арк. 2; Спр. 383. – Арк. 8, 23; Спр. 461. – Арк. 12–13.
23. Ponomaryova I. The Greeks of Mariupol: the Urums and the Roomies / I. Ponomaryova // III Uluslararası Ukrayna'da Türkçe Konuşan Halklar Sempozyumu düzenlendi. Sempozyumda ayrıca. "Türk Sanatı Karma Sergisi". – 2012. – P.94-98
24. Ponomaryova I. The Azov Urums. Ethnography Black Sea / I. Ponomaryova. – Mariupol, 2011. – 48 p.
25. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок ХХІ ст.). Історико-етнографічне дослідження / І. С. Пономарьова. – К. : Реферат, 2006. – 300 с.

26. Романцов В. Старый Крым: история и современность. Историко-этнографическое исследование / В. Романцов, Г. Наметченко, С. Арабаджи. – Мариуполь, 2010. – 328 с.

27. Arabadzhi S. Greek Woman in the North Azov Sea Region / S. Arabadzhi // Journal of the Hellenic Diaspora. – New York, USA : Pella Publishing Company, 2013. – № 39.1-2. - P. 95-120.

28. Arabadzhy S. Daily life of a Greek woman in the North Azov Sea region and her role in preservation of greek ethnical identity at the end of XVIII – beginning of the XX century / S. Arabadzhy // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія. - 2014. – Вип. 9. - С. 7-17.

29. Арабаджи С. С. Відображення повсякденного життя приазовських греків у фольклорних джерелах / С. С. Арабаджи // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія. - 2013. – Вип. 7-8. - С. 7-14.

30. Арабаджи С. С. Діловодні матеріали Маріупольського грецького суду як джерела з історії повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я / С. С. Арабаджи // Наукові праці : наук.-метод. журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Т. 171. Вип. 159. Історичні науки / С. 102-106.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2014 р.

І. Пономарьова

УРУМИ ПРИАЗОВСЬКОГО РЕГІОНУ

У 1778 році відбулося переселення християн із Кримського ханства, в ході якого близько 19 тисяч урумів залишили Крим та заснували місто Маріуполь (1780) й 10 сел. Мова та традиційна культура надазовських урумів формувалася у контексті їхніх етнокультурних зв'язків з народами Середземномор'я, Малої Азії, Криму та Надазов'я.

У сучасній побутовій мові мешканців урумських населених пунктів є свої особливості. Чотири діалекти урумів зберігають лексичні релікти, тому викликають інтерес у дослідників мови та етнічної історії. На основі зібраної лексики культурно-побутової сфери ми з'ясували, що словниковий склад урумів здебільшого формується із тюркських слів, але серед них є багато слів з давньогрецької та новогрецької мови, а також перські, арабські та слов'янські. Нині діалекти побутує у формі окремих кліше, прислів'їв, виразів, іноді функціонує в сімейному побуті, лунає у виступах самодіяльних фольклорних колективів .

Аналіз польових етнографічних досліджень показує, що матеріальна культура маріупольських урумів – це складний синтез, що уявляється нам як результат багатовікової культурної взаємодії і взаємовпливу балканських, малоазійських народів із тюркомовними, які прийшли з Середньої Азії. З іншого боку, після міграції до Надазов'я, уруми протягом двохсот років вбирали у свій побут елементи традиційної культури слов'янських народів, які мешкали поруч. Нині в матеріальній культурі урумів на тлі збереження малоазійсько-кримської традиційності переважають українські і російські елементи.

Ключові слова: *етнокультурні зв'язки, уруми, румеї, обрядовість, еллінофони, тюркофони, етнонаціональні процеси, традиційна культура, трансформація.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Лисак В.Ф., д.і.н, проф.; Задунайський В.В., д.і.н, проф.

УДК 355.48 (477.62-2) «1920-1921»(045)

В.М.Романцов

ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТЕРЕНАХ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ

У статті висвітлюються малодосліджені проблеми щодо подій завершального періоду Громадянської війни на теренах Маріупольського повіту. На основі використання документальних джерел, матеріалів з маріупольських періодичних видань аналізуються питання щодо діяльності більшовицької влади в Маріупольському повіті, військових дій махновських повстанських загонів та збройних сил врангелівців. Розглянуто причини та умови утвердження більшовицької влади в Північному Приазов'ї.

Ключові слова: Громадянська війна, Маріупольський повіт, повстанські загани, махновці, більшовицька влада, врангелівці.

В умовах розв'язаної проти України війни 2014 р. значний науковий інтерес становить вивчення історії Громадянської війни в Україні 1917 – 1921 рр. З часу тих подій скоро мине століття, але вони залишаються малодослідженими. Відсутній науковий аналіз подій Громадянської війни в Північному Приазов'ї, на території колишнього Маріупольського повіту. Існуючі краєзнавчі нариси не дають належного висвітлення цієї теми, вони фрагментарні, дещо односторонні, хоча містять певний фактичний матеріал. Такий стан речей обумовлює необхідність вивчення історії Громадянської війни в Україні загалом та її подій на території Маріупольського повіту. В цьому контексті науковий інтерес становить завершальний період Громадянської війни, хронологічно обмежений 1920 – 1921 рр. Дослідження цього питання є метою пропонованої статті.

Наприкінці грудня 1919 р. – на початку січня 1920 р. внаслідок поразки Збройних сил Півдня Росії (денікінців) Північне Приазов'я було зайняте військами Південного фронту Червоної армії. Вже в грудні 1919 р. станиця Новомиколаївська (з 1923 р. – Будьонівка, а нині – м. Новоазовськ) була захоплена частинами Першої кінної армії [11, с. 630]. 4 січня більшовицькі війська вступили до Маріуполя [2, с. 151].

Але подальші події показали, що Громадянська війна на теренах Приазов'я, як і в Україні загалом, ще не завершилася. Продовжувалося військове протистояння щодо утвердження державної приналежності українських земель та суспільного устрою в них. Протягом 1920 – 1921 рр. у військових діях на території Маріупольського повіту так чи інакше брали участь частини Червоної армії, Революційної повстанської армії України (махновців) та Російської армії генерала П.Врангеля. Ці військові формування репрезентували різні суспільні та політичні сили на теренах України та в Росії і прагнули встановити їх владу на українських землях загалом та в Північному Приазов'ї зокрема.

Більшовицька влада, яка відзначалася організацією та дисципліною компартійних структур, спираючись на чисельні військові сили Червоної армії, на підтримку пролетарських мас в Маріуполі та сільських бідняків у повіті, які перебували в полоні потужної більшовицької пропаганди, посідала у Приазовському краї домінуючі позиції і одразу розгорнула активну діяльність, спрямовану на зміцнення своїх позицій. Вся повнота влади в місті та в повіті належала більшовицькому військово-революційному

комітету (головою ревкому був Ганзинг) [9]. Маріупольський ревком для зміцнення більшовицької влади здійснював серію надзвичайних заходів.

Економічна політика нової влади в Маріуполі цілком відповідала ідеологічним засадам більшовиків, які були орієнтовані на ліквідацію приватної власності. Перш за все це стосувалося фінансової сфери. Фінансовий відділ ревкому поставив сувору вимогу, щоб усі колишні службовці Російсько-Азовського банку до 26 січня 1920 р. здали ключі від банківських сейфів, а власники сейфів зобов'язані були їх відкрити. У разі їх неявки сейфи погрожували відкрити примусово [9].

Особливу увагу Маріупольський ревком приділив продовольчому питанню. Оскільки населення повіту та війська відчували суттєві продовольчі проблеми, наказом продовольчого відділу, який підписали голова ревкому Ганзинг та начальник продовольчого відділу Байков, суворо заборонялися будь-які заготовки продуктів харчування без дозволу цього відділу. Порушникам цього наказу погрожували покаранням військово-революційного трибуналу [9].

Юридичний відділ ревкому, прагнучи поставити під свій контроль судові установи міста, вимагав, щоб протягом 2-х днів у відділі зареєструвалися всі колишні присяжні повірені, мирові судді, судові пристави, всі службовці колишніх судових установ. За ухиляння від реєстрації загрожував суд військово-революційного трибуналу [8].

На початку 1920 р. військово-політичне становище в Маріуполі та повіті залишалося складним, нестабільним. Конфронтаційними залишалися суспільні настрої. Перебуваючи при владі після розгрому денікінців, більшовики не почували себе господарями в Україні загалом та в Приазов'ї зокрема.

В суспільних колах Маріуполя та повіту відчувався неспокій. З одного боку, газета «Известия Мариупольского ревкома и паркома» в своєму другому номері стверджувала про наближення розгрому білогвардійців. З іншого боку, та ж газета закликала з 20 – 21 січня енергійно провести тиждень фронту [7]. 22 січня маріупольська газета, повідомляючи про початок тижня фронту, наголошувала, що «Червона Армія ... має право вимагати від тилу максимальних жертв» [9]. В місті поширювалися чутки про активну діяльність денікінських агентів [8].

Маючи підтримку в індустріальному пролетарському Маріуполі, більшовицька влада зустрічала протидію з боку селянських мас, невдоволених її аграрною політикою. Для утвердження більшовицької влади на теренах Маріупольського повіту у січні 1920 р. були створені більшовицькі волосні ревкоми у Великому Янисолі, Старому Керменчику, Платонівці, Покровському, Старогнатівці, Старій Карані, які повинні були зміцнювати позиції більшовиків серед селян [11, с. 195, 207, 227, 257, 805, 814]. Але цього виявилось недостатньо. Голова Маріупольського ревкому 20 січня 1920 р. доповідав, що в селах повіту більшість волревкомів складається з махновців і пропонував змінити їх [1, с. 387].

Активність та масовість махновського руху дуже залежали від політики, яку проводила більшовицька влада щодо українських селян. 5 лютого 1920 р. Всеукраїнський ревком прийняв новий закон про землю, який проголошував зрівняльний розподіл землі між селянськими господарствами замість комун та радгоспів [12, с. 588]. 6 - 8 березня 1920 р. в Маріуполі відбувся перший з'їзд волосних ревкомів повіту. Серед інших питань, які розглядалися на цьому більшовицькому зібранні, особливе місце посідало земельне питання в контексті нового радянського закону про землекористування. Один з делегатів цього з'їзду (якийсь Кривошапка), відображаючи ставлення більшовиків до вирішення земельного питання, вимагав будь-що засіяти всю

землю, наголошуючи, що незалежно від того, хто засіватиме її, «урожай ... завжди можна буде забрати» [2, с. 152].

У березні 1920 р. на IV конференції КП(б)У в Харкові за доповіддю Х.Раковського була прийнята резолюція, яка оголошувала війну «куркулеві». 24 березня в інструкції наркомзему була дана інструкція з поясненням статусу трудового господарства. Таким вважалось господарство, яке володіло певною визначеною для даного регіону нормою землі. Всі надлишки підлягали конфіскації на користь безземельних та малоземельних селян [12, с. 589]. Через це у Маріупольському повіті грецькі села втратили значну частину своїх земель, оскільки вони підпали під так зване «поселищне розкуркулення». За таких умов навесні 1920 р. приазовські греки активізували підтримку махновського руху. Представники 10 волостей Маріупольщини на повітовому з'їзді ревкомів 10 березня 1920 р. різко виступили проти грабіжницьких дій більшовицьких продкомісій [20, с. 71].

Незважаючи на те, що постановою Всеукраїнському від 9 січня 1920 р. Н.Махно та його прибічники були оголошені поза законом «як дезертири та зрадники» [17, с. 166-167], в Маріупольському повіті відбувалося швидке відновлення повстанського селянського руху махновців. У відповідь на більшовицькі репресії у лютому – березні 1920 р. штаб Революційної повстанської армії махновців звернувся з відозвою до селян та робітників України. Було відзначено, що успіх у боротьбі проти ворогів революції святкують «непрохані володарі, комуністичні кати, які прийшли сюди на готове і вільними шляхами, які були розчищені вашою кров'ю ...». Було висловлено заклик знищити ворогів революції – «білогвардійців та комісарів» [16, с. 333, 334].

Вже на початку лютого 1920 р., після одужання Н.Махна, повстанці відновили свої дії. За відомостями начальника махновської контррозвідки Л.Голика, на 20 лютого вони нараховували 70 кіннотників з 10 кулеметними тачанками [5, с. 167]. Махновці в цих подіях «ліквідували» членів більшовицьких ревкомів, політпрацівників, бійців продзагонів та тих колишніх соратників, яких підозрювали в зраді [5, с. 167, 168].

24 лютого загін Н.Махна поширив свою діяльність на територію Маріупольського повіту, де так само як і в Олександрівському повіті протягом лютого – квітня 1920 р. відбувалися активні дії махновців. На Маріупольщині повстанці контролювали села Комар, Велику Янисоль, Богатир, Янисоль, Майорське, німецьку колонію Марієнталь. Іноді в цих селах проводилися агітаційні мітинги [6, с. 168, 169].

Для боротьби з повстанцями було створено Маріупольську повітову надзвичайну комісію. Це була одна з небагатьох повітових комісій в Україні, оскільки більшовики здебільшого обмежувалися діяльністю губернських надзвичайних комісій [14, с. 62]. У травні 1920 р. головою Маріупольської повітової надзвичайної комісії був призначений Д.Патрушев [6, с. 271]. В Маріуполі також були створені частини особливого призначення [11, с. 399]. Повітовий комісаріат з військових справ для охорони міста формував караульні роти, проводив серед населення збирання холодної та вогнепальної зброї, реєстрував офіцерів [2, с. 152].

За повідомленнями штабу тилу Південно-Західного фронту, наприкінці травня 1920 р. у Маріупольському повіті, який становив тил 13-ї армії більшовиків, виконання продрозверстки гальмувалося тим, що села були наповнені «мішочниками». Через нестачу військ неможливо поставити загороджувальні загоны на залізничних вузлах. У зв'язку з цим для більш успішного проведення продрозверстки було зроблено запит на присилку до повіту військових формувань чисельністю 500 – 600 бійців [16, с. 355, 356].

На початок травня 1920 р. Революційна повстанська армія махновців відновила свій склад. В той час чисельність основного махновського загону становила близько 500 кіннотників та 700 піхотинців на тачанках з 50 кулеметами та 8 гарматами. Але

протягом тижня військо повстанців швидко зростало [1, с. 399, 400]. В цей час махновські війська зіткнулися з чисельними силами І Кінної армії, які просувалися на польський фронт землями Катеринославщини і використовувалися більшовицьким командуванням для боротьби з повстанцями. 14 травня 1920 р. у запеклому бою в с. Новоуспенівка махновці потерпіли поразку і втратили 2000 піхотинців, 500 кіннотників та майже все своє озброєння. Після цього бою у Н.Махна залишилося лише 150 кіннотників та 10 кулеметів. За словами В.Білаша, вони втратили «все, що було зібрано протягом 4-х місяців» [1, с. 406].

Проте незважаючи на важкі втрати, штаб повстанців вирішив продовжувати боротьбу. Було прийняте рішення здійснити рейд повітами Катеринославської губернії. Цей перший махновський рейд почався в с. Старий Керменчик. Вже у першому бою в с. Ново-Андриївка поблизу Волновахи махновці здобули перемогу. Там до повстанців приєднався батальйон ВОХР, який нараховував 500 бійців, з 6-ма гарматами [1, с. 400].

За інформацією заступника начальника особливого відділу Південно-Західного фронту Євдокимова щодо становища в Донецькій губернії, наприкінці червня 1920 р. більшовицькі війська вели бої з загонами Н.Махна в районі сіл Комар, Велико-Михайлівки, Олексіївки, Богатиря, Великий Янисоль [16, с. 364-366]. Махновські повстанці змушені були відступити в с. Комар, де вони базувалися і мали значні резерви. 25 червня біля с. Великий Янисоль махновці оточили та полонили 52-й полк 174-ї бригади. В с. Іванівка полонені були відпущені, а 300 їх приєдналися до повстанців [16, с. 365].

29 червня махновське військо на межі Маріупольського повіту було оточене значними більшовицькими силами за підтримки двох бронепоездів, артилерії та піхоти. В Маріупольському повіті наступ більшовицьких військ вівся з боку сіл Іванівки, Богатиря, німецької колонії Марієнталь [16, с. 381]. В ході запеклого бою махновці знищили І ударний батальйон Харківської внутрішньої охорони червоних військ (близько 200 бійців) та полонили два батальйони (близько 500 бійців) [16, с. 381, 382].

Більшовицька влада Маріупольського повіту була стурбована активними діями махновців. На повітовому надзвичайному з'їзді рад у зв'язку з цим було заслухано доповідь «про боротьбу з бандитизмом» і прийнято резолюцію з цього питання. Повстанців звинуватили в тому, що вони забрали продовольчі запаси, зібрані більшовицькою владою, вбивали радянських працівників, порушували телефонний та телеграфний зв'язок, залізничне сполучення. На думку більшовиків, махновці своїми діями сприяли «білогвардійцям та польським панам» [1, с. 407, 408].

1,2 липня махновці перебували в с. Комар, а звіди вирушили на Велико-Михайлівку [16, с. 382]. У цей час Н.Махно постійно перебував у русі то в Маріупольському, то в Олександрівському повітах. З 7 по 11 липня повстанці знаходилися у Врем'євці та Великому Янисолі. Тут Н.Махно провів вибори Ради. 9 липня «батько» зустрівся з посланцем Врангеля, який передав листа від генерала з пропозицією про спільні дії проти червоних. Але на засіданні командного складу повстанців було вирішено розстріляти представника Врангеля, а його лист опублікувати з коментарями махновців щодо неприйнятності такого союзу [16, с. 383]. Після цього повстанські загони вирушили в рейд за межі Маріупольського повіту, з боями просуваючись на північ, в напрямку Харківської губернії, а потім на Полтавщину [16, с. 383 – 388].

Навесні 1920 р. більшовики проводили значну підготовку для відсічі врангелівцям. 13 березня для боротьби з їхнім флотом було відновлено Азовську морську флотилію, яка базувалася в Маріуполі та Таганрозі [4, с. 86; 18, с. 45]. В Маріуполі в готелі «Континенталь» знаходився штаб начальника морських сил

(НАМОРСИ) С.Маркелова. На початку свого існування флотилія складалася з криголама, який перейменували на канонерський човен «Знамя Соціалізма», двох буксирів, плавучої батареї, двох землевозних шаланд та парової шхуни [2, с. 153]. Наприкінці травня наказом Реввійськради республіки Південно-Західному фронту було передано Азово-Донську флотилію з неозброєними кораблями та об'єднали її з Азовською військовою флотилією. Начальником об'єднаної Червоної Азовської флотилії був призначений Є.Гернет [10, с. 116]. Спочатку вона не вступала в протистояння з ворогом і займалася переважно розвідкою. На середину літа 1920 р. флотилія поповнилася дивізіоном винищувачів, і це дозволило їй активізувати свою військову діяльність [2, с. 153]. Вранці 2 травня Маріуполь протягом понад двох годин обстрілювали з моря три ворожі судна [4, с. 86]. У відповідь на це флотилія провела на Азовському морі ряд успішних бойових операцій проти білогвардійського флоту.

Більшовицьке керівництво надавало великого значення регіону Північного Приазов'я. У квітні 1920 р. до Маріуполя приїхав брат В.Леніна Д.Ульянов, який провів нараду за участю місцевих партійних та радянських працівників з питань допомоги Червоній армії. 16 липня 1920 р. місто відвідав командувач Південно-Західного фронту О.Єгоров разом з делегацією, яка супроводжувала його. Серед її членів були командувач Морських сил Республіки О.Немітц, а також член Реввійськради Південно-Західного фронту Й.Сталін. У біографічній хроніці, поміщеній в Зібранні творів Й.Сталіна, зазначалося, що той відвідав Маріуполь для ознайомлення «зі станом Азовського флоту» [19, с. 474].

Такі заходи були обумовлені загрозою, яка виникла після того, як 9 липня за 40 верст на схід від Маріуполя в районі Кривої коси висадився десант полковника Назарова чисельністю 500 бійців. На ліквідації білогвардійського десанту були задіяні Перша дивізія кавкорпусу, вся Азовська флотилія, чонівці, загони озброєних робітників [2, с. 154].

6 липня Маріупольський комітет оголосив мобілізацію комуністів та комсомольців на польський фронт, а 4 серпня – загальну мобілізацію комуністів на врангелівський фронт [6, с. 399]. Кілька разів протягом року в Маріуполі проводився тиждень допомоги фронту, під час якого збирали пожертви для Червоної армії, а також виявляли дезертирів, кількість яких була великою [2, с. 152]. На фронті з врангелівцями воював 413-й Маріупольський Український радянський полк, яким командував К.Апатов. У бою 27 липня 1920 р. загинув командир цього полку [3, с. 43].

Важливе місце в планах радянського командування посідала Волноваха. У другій половині червня 1920 р. сюди з Північного Кавказу передислокувався кінний корпус Д.Жлоби [11, с. 227], який на початку липня був розбитий врангелівцями [13, с. 337]. В середині липня у Волновасі відбувалося формування Другої Кінної армії, якою командував О.Городовиков. 14 липня на станції побували командувач Південно-Західного фронту О.Єгоров та член реввійськради фронту Й.Сталін [11, с. 227].

У вересні 1920 р. за рішенням РВР республіки було створено Південний фронт на чолі з М.Фрунзе. У цей час Північне Приазов'я знову стало ареною запеклих боїв. З середини вересня до середини жовтня важкі бої під Маріуполем вела Морська експедиційна дивізія (входила до складу Таганрозької групи військ) під командуванням П.Смирнова, якого потім змінив І.Кожанов [10, с. 197]. Врангелівці захопили Волноваху і розгорнули наступ на Маріуполь. З 28 вересня по 4 жовтня 1920 р. місто перебувало під контролем білогвардійської армії. В цей час Азовська флотилія була перебазована до Таганрогу і поставила мінне загородження, перегородивши білогвардійським кораблям шлях до Таганрозької затоки [10, с. 196].

Але за короткий час більшовицьке командування переформувало і поповнило морську та 2-у Донську дивізію, які понесли великі втрати у попередніх боях за Маріуполь. Після цього перша з них нараховувала 1700 бійців, а друга 6000 багнетів. Їх активними діями 4 жовтня врангелівців вибили з Маріуполя [2, с. 155].

Влітку 1920 р. у прифронтовій смузі опинився Мангуш. Багато селян було мобілізовано до Червоної армії. Внаслідок врангелівського наступу з 27 вересня по 4 жовтня 1920 р. село перебувало в руках білогвардійців [11, с. 666]. Вперті, кровопролитні бої з врангелівцями точилися поблизу Старого Керменчика. З 24 вересня по 24 жовтня 1920 р. через село проходила лінія фронту [11, с. 207]. На кілька днів білогвардійці захоплювали Старогнатівку [11, с. 814].

Протягом жовтня 1920 р. Російська армія П.Врангеля потерпіла поразки, які обумовили її відступ до Криму. Махновці, які наприкінці вересня уклали свій останній союз з більшовицьким командуванням, відіграли важливу роль у розгромі військ П.Врангеля в Криму. Але після цього більшовицько-махновський союз остаточно потерпів крах. 24 листопада 1920 р. командувач Південного фронту М.Фрунзе видав наказ про знищення махновських загонів, яких звинувачено в бандитських діях у тилу Червоної армії [1, с. 488, 489]. Наступним наказом від 26 листопада 1920 р. Н.Махно та його загони були оголошені ворогами радянської республіки та революції і наказано їх роззброювати, а у випадку протидії – знищувати [1, с. 489, 490]. Колишні союзники стали непримиренними ворогами, і Громадянська війна в Україні продовжилася.

2 грудня 1920 р. начальник тилового району 4-ї армії Грюнштейн запровадив стан облоги в Мелітопольському, Бердянському, Олександрівському та Маріупольському повітах [1, с. 497, 498]. У зв'язку з цим на території міст та сіл цих повітів оголошувалася комендантська година, порушення якої каралося розстрілом. негайному розстрілу підлягали всі, кого запідозрили в допомозі махновцям. Розстрілом каралося також порушення наказів по тиловому району [1, с. 498].

Незважаючи на це, махновські загони активно діяли в районі населених пунктів Великий Токмак – Пологи – Кінські Роздори – Маріуполь – Бердянськ. Звідти вони перебазувалися в район Волноваха – Доля – Ново-Михайлівка – Константинівка. Махновці вели маневрену війну, швидко пересуваючись та міняючи місця дислокації. В усьому цьому великому регіоні «розвідники повстанців-махновців були в кожному селі, в кожному хуторі блукали скрізь і повсюдно то під виглядом жебраків, то червоноармійців, які шукають свою частину, або робітників з шахт, які купували на вугілля хліб, дезертирів, які покаялися, навіть колишніх комуністів, ображених жінок, вдів, сиріт, які шукали захисту та правового суду». Завдяки цьому штаб махновців завжди мав точні перевірені відомості про червоноармійські частини [1, с. 499].

3 грудня 1920 р. в с. Комар махновці влаштували засідку і наголову розбили червоноармійську киргизьку бригаду, захопивши кінну батарею, 8 кулеметів з патронами на тачанках, обоз. З частиною полонених жорстоко розправилися [1, с. 500].

5 грудня командування махновських військ, перебуваючи в с. Великий Янисоль, прийняло рішення спрямувати свої війська на Гуляй-Поле, де поповнитися боєприпасами та людьми, підтримати повстанців морально [1, с. 501]. 6 грудня в с. Старий Керменчик засідала рада махновців. Потім відбувся багатолюдний мітинг, під час якого до села прибули залишки махновської кримської групи – 25 тачанок та 250 вершників на чолі з Марченком та Тарановським [1, с. 510]. У цей час саме Маріупольський повіт був головним регіоном базування махновських загонів [1, с. 511].

Спроба більшовицьких військ оточити і знищити головні махновські сили 13 – 14 грудня біля с. Андріївки Бердянського повіту закінчилася провалом. Завдавши великих

втрата червоною, повстанці прорвалися з оточення в напрямку на Кінські Роздори. Після того, як махновці пішли з Старого Керменчика, в середині грудня для боротьби з повстанцями там зосередилося чисельне червоноармійське угруповання – загін Покуса, Заволзька, зведена киргизька, Богучарська бригади.

Через колонію Блюменфельд більшовицькі війська рухалися в напрямку на Федорівку Олександрівського повіту, де розташувалися головні сили Н.Махна. Там відбувся запеклий бій. Махновці знову вирвалися з оточення через єврейську колонію Ново-Златополь на Великий Янисоль, а потім зайняли с. Константинополь та Андріївку. Біля с. Константинополя відбувся 4-годинний бій, після якого повстанці відійшли до с. Константинівки, а далі на Нову Каракубу. 19 грудня махновці захопили штаб 2-ї Петроградської бригади Зводної дивізії, який перепився. Повстанці втратили двох комбригів, начальника штабу та військового інспектора Криму [1, с. 511 – 523].

Після цих подій махновське командування вирішило вивести повстанське військо з Катеринославщини «для пошуку союзників та продовольчої бази». Основні сили махновців пішли з Приазов'я, хоча тут залишилося десятки окремих повстанських загонів. Останній рейд Маріупольським повітом Н.Махно зі своїми загонами здійснив у лютому 1921 р. Особливо активним у цей час він був біля Розівки. Запеклий бій махновців з чекістами відбувся в с. Петропавлівське. Але в цей час махновський рух вже йшов на спад, чисельність повстанців зменшувалася. Військові дії повстанців у Приазовському краї продовжувався протягом всього 1921 р. [2, с. 156].

Таким чином, військово-політична ситуація в Маріупольському повіті протягом 1920 – 1921 рр. була надзвичайно напруженою. Не дивлячись на формальне утримання влади, більшовики в цей час не почували себе господарями краю. Це обумовлено було активною протидією селянських повстанських загонів, які об'єдналися під прапором Революційної повстанської армії махновців. Селянські маси значною мірою підтримували армію Н.Махна. Села північного регіону Маріупольщини фактично становили базу махновського руху. Тут махновці часто зупинялися на відпочинок, отримували поповнення та продовольство, мали своїх інформаторів. Це сприяло успішним діям повстанців і значно ослаблювало більшовицькі війська.

За певних історичних умов перемогу у цьому кривавому протистоянні здобули більшовики, які жорстокими силовими засобами утвердили свою владу в Україні. Можна говорити про те, що це означало завершення подій Громадянської війни в Приазов'ї. Її завершальний період відзначався нестабільною, мінливою військово-політичною обстановкою в Україні загалом та в Маріупольському повіті зокрема. Невдалою виявилася спроба Російської армії під командування генерала П.Врангеля завдати військової поразки Червоній армії.

Політика більшовиків викликала невдоволення серед селян, які страждали від продрозкладки, але тривала війна та великі людські втрати обумовили у 1920 – 1921 рр. пасивність селянських мас. До того ж після розгрому військ П.Врангеля більшовицьке командування зосередило свої переважаючі сили в регіоні проти махновських загонів. Ці обставини обумовили їх поразку. Загалом означена тема потребує подальшого ґрунтовного дослідження з залученням широкого кола нових джерел.

Список використаної літератури

1. Белаш А. Дороги Нестора Махно: исторические повествования / А. Белаш, В. Белаш. – К. : Знання, 1993. – 592 с.
2. Божко Р. П. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н.Гашененко. – Мариуполь : Рената, 2006. – 355 с.

3. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні : енциклопедичний довідник / відповід. ред. І. Ф.Курас. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1987. – 632 с.
4. Весь Мариуполь. – Мариуполь : РА Витязь, 2003. – 384 с.
5. Дневник начальника махновской контрразведки Л. Голика // Н. И.Махно. Воспоминания, материалы и документы. – К. : РИФ «Дзвін», 1991. – С. 167 – 171.
6. Золотарев В. А. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе Люди и документы 1919 – 1941 / В. А.Золотарев, В. П..Стьопкин. – Донецк : Апекс, 2010. – 512 с.
7. Известия Мариупольского Ревкома и Паркома. – 1920. – 16 января. – №2.
8. Известия Мариупольского Ревкома и Паркома. – 1920. – 18 января. – №3.
9. Известия Мариупольского Ревкома и Паркома. – 1920. – 22 января. – №5.
10. История гражданской войны в СССР. Т. 5 : Конец иностранной военной интервенции и гражданской войны в СССР. Ликвидация последних очагов контрреволюции (февраль 1920 – октябрь 1922 г.). – М. : Госполитиздат, 1960. – 419 с.
11. Історія міст і сіл УРСР. В 26-ти т. Донецька область. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. – 992 с.
12. Історія українського селянства. Т. 1. – К. : Наукова думка, 2006. – 631 с.
13. Какурин Н. Е. Как сражалась революция. Т. 1. / Н. Е.Какурин. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1990. – 431 с.
14. Маймескулов Л. Н. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918 – 1922) / Л. Н. Маймескулов, А. И. Рогожин, В. В. Сташис. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : Основа, 1990. – 345 с.
15. Мариуполь революционный. 1917 – 1920 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/История_Мариуполя_в_советский_период
16. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине 1918 – 1921. Документы и материалы / под ред. В. Данилова, Т. Шанина. – М. : РОССЭН., 2006. – 1000 с.
17. Постановление Всеукраинского ревкома об объявлении вне закона Махно и махновцев // Н. И. Махно. Воспоминания, материалы и документы. – К. : РИФ «Дзвін», 1991. – С. 166 – 167.
18. Руденко Н. М. Азовська військова флотилія / Н. М. Руденко // Енциклопедія історії України. Т. 1. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 45.
19. Сталин И. В. Сочинения. Т. 4. Ноябрь 1917 – 1920 / И. В.Сталин. – М. : Госполитиздат, 1947. – 487 с.
20. Якубова Л. Д. Маріупольські греки (етнічна історія). 1778 р. – початок 30-х років ХХ ст. / Л. Д. Якубова. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 331 с.
Стаття надійшла до редакції 15.09.2014 р.

V. Romantsov

CLOSING PERIOD OF THE CIVIL WAR ON THE TERRITORY OF MARIUPOL COUNTY

The article highlights the insufficiently investigated problem of the events that took place at the time of the closing period of the civil war on the territory of Mariupol County. On the basis of documentary sources, materials of special origin and Mariupol's periodicals, the author analyzes various issues concerned with the activities carried out by the Bolshevik power as well as by military, rebellious and Wrangel's troops in Mariupol County. The author also dwells on the causes of and the conditions under which the Bolshevik power was established in North Azov.

The closing period of the civil war was marked by unsustainable and sluggish military and political environment in Ukraine in general and in Mariupol County in particular. During the spring and the summer of 1920, the rebellious troops of N. Makhno's

revolutionary army well supported by the local villagers were very active. Mariupol County became a base of their dislocation

The attempt to defeat the Red Army by the Russian army commanded by General Wrangel appeared to be unsuccessful. The Bolshevik policy also caused the villagers to become displeased. The villagers suffered from the surplus appropriation system but the years of war and great casualties predetermined their being very passive in 1920-1921. After P. Wrangel's defeat, the Bolshevik commanders concentrated their outclassing forces in the region against Makhno's troops. Those circumstances predetermined their defeat. Over all, the aforementioned problem requires profound research, a wide range of other sources being involved.

Key words: *civil war, Mariupol County, rebellious troops, Makhno's rebels, Bolshevik power, Wrangel's troops.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Гедьо А.В., д.і.н, проф.; Молчанов В.Б., к.і.н, ст.наук.співр.*

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 364.044.68-053.67(477.62)

О.Л. Агєєва

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1991-2013 рр.)

У статті проаналізовано процес залучення молоді до формування громадянського суспільства в Донецькій області в контексті державної молодіжної політики в регіоні в період 1991-2003 рр. Надана характеристика політичної активності та оцінки молоді щодо діяльності органів влади з вирішення основних молодіжних проблем. Висвітлені різноманітні форми залучення молоді Донецької області до процесу розвитку громадянського суспільства та надано оцінку їх ефективності.

Ключові слова: молодіжна політика, Донецька область, громадянське суспільство, патріотичне виховання, міжнародне співробітництво молоді.

На сьогодні модель державної молодіжної політики в Україні одним з першорядних завдань виділяє сприяння розвитку громадянського суспільства через активізацію громадської та політичної активності молоді та залучення молодіжного сектору до процесу формування молодіжної політики. Тобто, реалізація цієї політики поповнюється складовими, які лягають в основу не матеріальної, соціальної чи інтелектуальної, а патріотичної складової розвитку молодого покоління.

Актуальність дослідження проблеми сприяння розвитку громадянського суспільства в контексті впровадження молодіжної політики в Донецькій області у 1991-2013 рр. пояснюється тим, що для донецького регіону цей напрямок молодіжної політики є більш важливим та ускладненим через низку факторів, а саме: високий коефіцієнт розвитку молодіжного руху при одночасній політичній відчуженості та недовірі до органів влади у вирішенні молодіжних проблем.

На сьогодні існує ряд робіт, в яких вивчається молодь як окремий соціально-демографічний прошарок. Ці автори розглядають різні аспекти життя молодого покоління нової України на основі соціальних характеристик; показують динаміку статеву-вікової структури населення; характеризують структуру цінностей, соціального самопочуття та морально-психологічного стану сучасної української молоді: М. Афанасьєв, В. Головенько, Ю. Загородній, В. Когун, В. Курило, В. Мухін, Н. Паніна, Н. Пробийголова, С. Савченко, Г. Щерба, Р. Яремкевич та інші.

Також є ґрунтовні праці, що дають аналіз загальнодержавній молодіжній політиці та механізмам її реалізації на регіональних рівнях, серед них комплексні дослідження Є. Бородіна, М. Головатого, І. Ільїнського, В. Кулика, О. Хуснутдінова та інші.

Проте, в сучасній політологічній науці відсутні роботи, в яких би розглядалась саме молодіжна політика в регіоні через призму її впровадження в рамках формування громадянського суспільства.

Стурбованість викликає низька політична активність молоді регіону. Так за результатами соціологічного опитування для з'ясування рівня зацікавленості

політичним життям респондентами було поставлено запитання «Наскільки Ви цікавитесь подіями політичного життя?».

Наскільки молодь цікавиться подіями політичного життя

Рік	Постійно цікавляться подіями політичного життя	Цікавляться подіями «ситуативно» («цікавлюсь коли вона мене стосується»)	Зовсім не цікавляться
1995*	21%	52 %	27 %
2004*	31 %	33 %	36 %
2009**	35 %	57 %	8 %

*За даними соціального опитування серед української молоді, проведеного у травні 1995 р. та у червні 2004 р. Державним інститутом проблем сім'ї та молоді, Українським інститутом соціальних досліджень та Центром «Соціальний моніторинг» [1, с. 134].

**За даними власного опитування, проведеного серед молоді Донецької області у березні 2009 р.

Результати показали, що за 10 років відбулось рівномірне розшарування. В 1990—ті рр.. половину складало молоде населення, яке мало хоча б мінімум знань про політичну дійсність й по 25 % постійно зацікавлених та тих, хто зовсім не виявляє інтересу до політики. Вже в 2000-х рр.. маємо іншу картину – за рахунок «золотої середини» відбулось одночасне збільшення й зменшення громадської активності молоді в середньому до 30 % й склало в цілому рівномірне розшарування. Втішним є те, що як і в попередньому питанні, бачимо позитивну динаміку серед тих, хто постійно цікавиться політикою, яка в цілому за 10 років зросла на 10 %, хоча й при цьому 1/3 – це досить низький показник.

Поруч з тим, Донецька область ці результати сильно випереджає. Тут відсоток тих, хто зовсім не цікавиться політичними подіями складає лише 8 %, в той час як 30 % - у всеукраїнському масштабі. Цей факт підтверджує те, що політична активність молоді Донецького регіону досить висока, що створює потенційні можливості для розвитку громадянського суспільства в регіоні.

Для ефективного формування громадянського суспільства необхідна плідна співпраця між державними органами влади та громадськістю. Це також є проблемою для залучення до цього процесу молоді. Нажаль через сучасну політичну ситуацію в Україні ми маємо високий рівень відчуженості молоді, що перш за все проявляється у ступені довіри до влади та у можливості владою вирішувати нагальні проблеми молоді. Це питання вкрай важливе, бо за ним криється по суті вся результативність проведення державної молодіжної політики. Автором проаналізовано результати досліджень, проведених у 2006 - 2007 рр. та порівняно їх з результатами власного дослідження проведеного серед молоді Донецької області, які відповідали на питання «Чи відчуваєте Ви підтримку влади у вирішенні наступних проблем молоді?». Серед основних проблем було виділено: освіту, зайнятість, відпочинок, житло, здоров'я, підприємництво.

Оцінка молоді щодо діяльності органів влади з вирішення основних молодіжних проблем

	так			ні			Важко відповісти		
	2006 р.*	2007 р.*	** 2009 р.	* 2006 р.	* 2007 р.	** 2009 р.	* 2006 р.	* 2007 р.	** 2009 р.
Освіта	23 %	28 %	38 %	64 %	62 %	43 %	13 %	10 %	18 %
Зайнятість	12 %	14 %	12 %	74 %	74 %	69 %	14 %	12 %	19 %
Відпочинок	8 %	12 %	14 %	80 %	80 %	66 %	12 %	8 %	19 %
Житло	6 %	6 %	10 %	84 %	85 %	80 %	10 %	9 %	10 %
Здоров'я	8 %	11 %	12 %	79 %	79 %	74 %	13 %	10 %	14 %
Підприємництво	7 %	7 %	5 %	74 %	75 %	56 %	19 %	18 %	37 %

*за результатами опитування, проведеного серед української молоді Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді [2, с. 138].

** За даними власного опитування, проведеного серед молоді Донецької області у березні 2009 р.

За результатами дослідження бачимо, що думка молоді щодо діяльності органів влади з вирішення основних молодіжних проблем залишається стабільно скептичною, особливо в питаннях забезпечення молоді житлом (найнижчі 6 %), не відстають в поганому сенсі й підприємництво (7 %), здоров'я та відпочинок (в середньому по 10 %). Проте, порівнюючи дані 2006 р. та 2007 р. у всеукраїнському масштабі, бачимо деяке покращення показників в середньому на 5 % у галузях освіти, зайнятості, відпочинку та здоров'я. Щодо результатів серед молоді Донецького регіону, то тут відчувається ще більш позитивна динаміка, хоча вона може бути пов'язана не лише з кращими умовами життя населення цього регіону, а й з системним поліпшенням динаміки загалом в Україні (бо різниця в дослідженнях складає 2 роки).

За результатами досліджень владі Донецької області з точки зору самої молоді необхідно в першу чергу вирішити наступні питання: забезпечення житлом, охорону здоров'я та зайнятість, оскільки невдоволення цими галузями політики складає відповідно 80 %, 74 % та 69 %. Ці показники в цілому збігаються з даними по всіх регіонах України. До певної міри оптимістичнішими є дані щодо освітянської політики влади в регіоні. Незважаючи на те, що кількість незадоволених освітніми питаннями складає аж 43 %, це найнижчий показник невдоволення по Україні, де такий показник складає в середньому 63 %.

Створення умов забезпечення відпочинку та можливостей для розвитку підприємництва з боку держави донецька молодь також вважає сприятливішими в середньому на 20 %, ніж загалом по Україні (незадоволені відповідно 66 % та 56 % проти 80 % та 75 %). На наш погляд, логічним поясненням цьому є те, що регіон є приморським, що робить доступнішим відпочинок, по-друге, промисловий потенціал регіону позитивно впливає на розвиток підприємництва, хоча не можна не враховувати в цьому й роль діяльності органів влади.

Такий рівень політичного відчуження молоді та її недовіри державним органам влади показав низьку результативність стандартної протекційної моделі молодіжної політики (коли акцент робився на професійній роботі з молоддю відповідних молодіжних міністерств, уповноважених управлінь та профільних молодіжних

установ), яка втілювалась в Україні в перше десятиріччя незалежності, тому її сучасний вигляд доповнився активним формуванням молодіжного сектору в структурі державних органів влади та залучення молоді до процесу розвитку громадянського суспільства.

Регіональні органи влади в Донецькій області активно реагують на цю трансформацію, усвідомлюючи що низька результативність впровадження стандартних механізмів регіональної молодіжної політики, окрім недостатнього фінансування, залежить також й від слабкого представництва молодіжного сектору.

Згідно «Концепції обласної цільової програми зі сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області» під сприянням мається на увазі: налагодження ефективної взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, що повинна базуватись на партнерстві, взаємній зацікавленості у досягненні цілей, пов'язаних з процесом демократизації усіх сфер державного управління та суспільного життя, соціально-економічним та духовним прогресом, всебічним забезпеченням захисту прав і свобод людини та громадянина [3].

До сфери діяльності регіональної молодіжної політики в контексті цілеспрямованого процесу формування громадянського суспільства, до якого активно залучається й молодь можна віднести: підтримку громадянської активності (молодіжних громадських об'єднань та організацій, молодіжних форумів тощо), залучення молоді до співпраці з державними органами влади, міжрегіонального та міжнародного співробітництва молоді Донецької області.

Регіональна молодіжна політика передбачає в плані підвищення громадянської активності лише «залучення молоді до участі в житті територіальної громади регіону і держави», а цього вкрай недостатньо при такому рівні політичної відчуженості. Єдиним поясненням такої недостатньої уваги до цієї складової соціалізації молодого покоління є те, що головні проблеми концентруються навколо політичної та економічної кризи в державі, й вирішення їх звичайно не входить у компетенцію молодіжної політики.

Однією з дієвих передумов включення молоді у процес розбудови громадянського суспільства є піднесення духу патріотизму. На сьогодні під патріотичним вихованням молоді розуміється сприяння утвердженню у свідомості молодих людей притаманних українському народові моральних цінностей, засвоєння кращих зразків вітчизняної та світової культурної спадщини, виховання любові до Батьківщини [4].

В Донецькій області досить широко представлені установи з патріотичного виховання молоді, яких на 2012 рік зареєстровано в області 131, які мають історико-краєзнавчу, військово-патріотичну та фізичну спрямованість.

Особливими механізмами, що діють з метою патріотичного виховання на регіональному та місцевих рівнях в Донецькій області є створення у 1995 р. Центру військово-патріотичного виховання та у 2009 р. Координаційної ради з питань патріотичного виховання молоді.

Центр військово-патріотичного виховання має на меті побудову нової системи військово-патріотичного виховання майбутніх захисників Вітчизни, та відродження громадської свідомості молоді України.

Головними завданнями Центру стали:

- пропаганда здорового способу життя і занять спортом серед молоді з метою підготовки її до служби в армії;

- координація діяльності та взаємодії у роботі з установами культурно-освітньої та військово-патріотичної спрямованості, правоохоронних органів та молодіжних об'єднань;
- вивчення і поширення передового вітчизняного та міжнародного досвіду з питань військово-патріотичного виховання молоді;
- навчально-методична робота в містах та районах області з питань планування та проведення військово-патріотичних заходів з вихованцями, учнями і слухачами клубів, гуртків, секцій та культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднань.

Прикладом втілення в життя головних завдань Центру є військово-патріотична гра «Майбутній воїн». Щороку вона починається у містах та районах області, далі молодь змагається в фінальній обласній грі, яка проводиться за підтримки Управління у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації, військового ліцею, всеукраїнської громадської організації Товариство сприяння обороні України та представників Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів) [5].

Координаційна Рада є консультативно-дорадчим органом, створеним при облдержадміністрації з метою сприяння постійному вдосконаленню роботи з патріотичного виховання молоді в регіоні, узгодженості дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та громадських організацій, релігійних організацій, військових частин, ЗМІ у вирішенні питань, пов'язаних з патріотичним вихованням молоді, допризовної підготовки юнаків, сприяння здійсненню комплексу заходів щодо правової, історико-культурної, екологічної, естетичної, кадрової та психологічної підготовки молоді, запровадження соціальної реклами, яка пропагує патріотичні цінності українського народу [6].

Регіональні органи влади підтримують діяльність численних козацьких об'єднань, які відіграють активну роль у вихованні молодого покоління, збереженні традицій і культури українського народу, серед яких найбільш активними є: Українське реєстрове козацтво, Міжобласна громадська організація «Азово-Чорноморське козацьке військо», Кальміуська паланка Українського козацтва Донецької області, Міжнародний Союз козацького війська України та зарубіжжя, Донбаська паланка Війська Запорізького.

Протягом 2000–х років проводились різноманітні заходи, які активізували діяльність державних структур, установ культурно-освітньої та військово-патріотичної спрямованості, правоохоронних органів та молодіжних об'єднань, засобів масової інформації та творчих спілок у реалізації виховання громадськості та патріотизму:

- Введення навчально-освітніх та самоосвітніх програм: «Українознавство», «Українська культура», «Правознавство», «Народознавство», «Фольклор та етнографія» тощо.
- Проводяться щорічні огляди музеїв, кімнат бойової слави, шевченківських кімнат тощо.
- Започатковано конкурси: патріотичної книги, молодіжної патріотичної пісні.
- Активізована робота з допризовною молоддю: екскурсії у військові частини, проводити республіканські спартакіади з військових видів спорту тощо.
- Розвивається молодіжний та дитячий туризм: краєзнавчі табори, злети туристів.

- Започатковано фаховий науково-методичний журнал «Національне виховання».
- З метою виховання у молоді патріотизму, поваги до державних символів України, сприяння піднесенню рівня духовності та культури молоді, альтернативної форми відпочинку в області впроваджується проект «Обласне відкрите наметове містечко «Чумацький шлях». Учасниками заходу є члени козацьких, пластунських організацій, молодь з сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах [7].

Отже, в Донецькій області активно реалізується загальнодержавний курс в рамках державної молодіжної політики на підвищення патріотизму на національній свідомості молоді, що є необхідною умовою в процесі формування громадянського суспільства. Проте, тут існує одна велика проблема – іде великий нахил у роботі в бік спорту та туризму, від чого страждає власне патріотичне виховання. Громадські об'єднання, на яких покладається найбільша роль у військово-патріотичному вихованні, роблять акцент саме на військово-спортивний спектр. Недостатня й ініціатива міських адміністрацій, які знов таки, фінансове забезпечення на патріотичне виховання направляють здебільшого на спортивно-туристичну та оздоровчу сферу.

Основним шляхом сприяння залученню молоді регіону до розвитку громадянського суспільства з боку регіональних та місцевих органів влади є підтримка та робота з інститутами громадянського суспільства, а саме: молодіжними та дитячими громадськими організаціями, органами студентського самоврядування, студентськими профспілками, молодіжними парламентами тощо.

Сьогодні практично всі молодіжні організації Донецької області активно беруть участь у реалізації проектів різних міністерств та відомств як на державному, так і регіональному рівні. Серед них різнопланові програми з оздоровлення, попередження ВІЛ/СНІДу, спорту, освіти, культури, економіки тощо. Як приклад такого співробітництва, яке вже зараз показало себе як ефективний і перспективний шлях взаємовигідного партнерства, можна назвати проекти Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді такі як: «Молодіжний центр правової допомоги», «Молодь за розумне використання енергії», «Відродимо село силами молоді», «Всеукраїнська мережа шкіл молодіжних лідерів», «Молодіжні трудові загони», конкурси «Молодий підприємець року», конкурс «Бізнес-планів» тощо. Також разові та довгострокові заходи ініційовані Управлінням у справах сім'ї та молоді Донецької облдержадміністрації: «Школа особистості» для школярів та студентів, щорічний молодіжний форум Донбасу «Молодь без кордонів», проведення науково-практичних Всеукраїнських тематичних конференцій («Молодь і держава», «Сільська молодь. Проблеми та перспективи», «Розвиток громадського руху робітничої молоді», «Форми та методи роботи з молоддю по вихованню патріотичної свідомості і готовності до військової служби», «Актуальні проблеми репродуктивного здоров'я молоді», «Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» тощо), різноманітні творчі конкурси [8].

Важливим також є залучення молоді регіону до процесів прийняття рішень. Найчастіше це реалізується через участь у різноманітних громадських об'єднаннях, до завдань яких входить створення умов для партнерства, діалогу між владою та молоддю; сприяють участі у прийнятті рішень, що стосуються життя громади, регіону; організують участь у законотворчій роботі; проектуванні.

Протягом 2008 – 2012 рр. молодіжні об'єднання Донецької області за підтримки та координації Управління в справах сім'ї, дітей та молоді облдержадміністрації брали

активну участь у різноманітних формах залучення до процесу розвитку громадянського суспільства:

1. Співпраця з органами влади та сприяння участі у прийнятті рішень.

Протягом I півріччя 2012 року спеціалістами управління проведено 15 виїзних зустрічей з молоддю міст та районів Донецької області, керівниками та членами громадських організацій. Під час зустрічей молодь отримала інформацію про нормативно-правові акти у сфері молодіжної політики, розвиток молодіжного громадського руху, реалізацію державної молодіжної політики, надання соціальних послуг молоді.

З нагоди відзначення 100-річчя українського скаутського руху у квітні 2012 року відбулася прес-конференція «Скаутінг, як волонтерський рух: можливості, досвід, перспективи». Основною темою прес-конференції заявлено «Український скаутінг в контексті розвитку громадянського суспільства». Протягом року відбулися урочисті пластові зустрічі, Дні Пластової присяги, наметові містечка «Козацькому роду нема переводу», «Вітер степів Донеччини», «Поклик степу – 2012», виховні табори «Земля велетнів», «Століття українського пласту». На засіданні круглого столу «Партнерство скаутських організацій і органів державної влади в формуванні здорового способу життя дітей та молоді», яке відбулося у квітні поточного року за участю представників влади, громадських організацій, їх об'єднань обговорювалися можливості скаутських організацій у вихованні соціально активної особистості.

За підтримки Донецької обласної ради з 2008 року діє Донецький обласний дитячо-молодіжний центр, який реалізує проект «Сім вершин». Основною метою проекту є підготовка лідерів дитячих та молодіжних громадських організацій для подальшої активізації громадського руху в Донецькій області [9].

Новим дієвим методом роботи з молодіжним колективом, засобом залучення та мотивації волонтерів, пошуканням різних ефективних форм організації роботи громадських об'єднань, способом генерації нових ідей стало проведення у травні 2012 р. семінару «Можливості та перспективи розвитку молодіжної громадської організації» за участю представників понад 30 молодіжних організацій регіону. Для молодіжних лідерів проведено майстер-клас «Подієвий менеджмент».

У рамках проекту «Консультації з удосконалення проекту Закону України «Про основи державної молодіжної політики в Україні» у квітні 2012 року управлінням, спільно з громадськими організаціями, проведено круглий стіл, на якому обговорювалися питання щодо удосконалення проекту Закону України «Про основи державної молодіжної політики в Україні».

З метою забезпечення раціонального формування державної молодіжної політики, сприяння більш ефективному розв'язанню актуальних проблем, що виникають у молодіжному середовищі, у тому числі студентському, пов'язаних із їх життям та участю в усіх сферах життя суспільства та держави створено консультативно-дорадчий орган облдержадміністрації – Обласну молодіжну раду. Рада покликана сприяти постійному вдосконаленню державної молодіжної політики в області. Під час проведених у 2012 році засідань Обласної молодіжної ради, обговорювалися актуальні питання співпраці органів влади та громадського сектору в реалізації державної молодіжної політики [10].

Протягом 2008-2012 рр. проводяться обласний конкурс проектів та програм, розроблених громадськими організаціями, в рамках якого підтримано реалізацію 71 проекту на суму 1500 тис. грн. Всього до конкурсу залучено понад 400 громадських організацій та понад 300 тис. молодих людей [7].

Отже, залучення молодіжних громадських організацій, клубів та центрів до активної співпраці з державними органами влади вказує на позитивні результати процесу формування громадянського суспільства України, а молодіжна політика є безпосередньою складовою цього процесу.

2. Підтримка інтелектуальної, обдарованої, творчої молоді регіону, яка є найбільш динамічним елементом громадянського суспільства через проведення молодіжних форумів.

В регіоні щорічно проводиться Всеукраїнський Форум талановитої та інтелектуальної молоді «Art-Ukraine», спрямований на інтелектуальне самовдосконалення молоді та творчий розвиток особистості. Цей захід об'єднує молодь, небайдужу до збереження і збільшення неповторних інтелектуальних, творчих та мистецьких скарбів України. У 2012 р. Форум пройшов у м. Донецьку, участь у ньому взяли понад 150 представників творчої, обдарованої та інтелектуальної молоді зі всіх областей України та м. Маріуполь, програмою Форуму передбачалося проведення майстер-класів для молодих фотографів, представників вуличної танцювальної культури, керівників команд КВК. У роботі Форуму взяли участь представники 15 областей України, Московської області Російської Федерації, міст та районів Донецької області.

Щорічно проводиться відкритий фестиваль дитячих і молодіжних ЗМІ Донбасу «Жми на RECORD!», який є масштабним юнкорівським форумом на сході України.

Відкритий Форум молоді Донбасу «Молодь без кордонів», який є наймасштабнішим молодіжним проектом Донецької області. За час проведення участь у Форумі взяли понад 3 тис. активістів молодіжного громадського руху, представники студентської та робітничої молоді, представники творчої та обдарованої молоді з Донецької та інших областей України, Росії, Білорусі, Молдови, Польщі, Литви [7].

3. Залучення молоді Донецької області до участі у всеукраїнських проектах і програмах спрямованих на підтримку ініціатив молоді, міжрегіонального обміну досвідом, кращими практиками та інноваціями між молоддю.

Представництвом Фонду Фрідріха Еберта в Україні запроваджено проект «Політично активна молодь будує соціально справедливе місто», в ході якого Фонд посприяв організації та проведенню серії семінарів для молодих людей та регіональних ініціатив (міні-проектів для молоді). Участь у семінарах взяли представники Донецької області. Основною темою семінарів стало співвідношення свободи і відповідальності, участі молоді, розвитку громад і системи цінностей (як індивідуальної, так і соціальної), як основи всіх рішень, вчинків або бездіяльності.

Деякі «найкращі практики» ефективно реалізуються в містах області. Як приклад, проведення флешмоб-акції «Обійми Україну» в м. Маріуполь. Дана акція сприяє формуванню у суспільстві позитивного ставлення до різних регіонів країни та підсилення відчуття єдності шляхом проведення тематичних флешмобів, а також за допомогою поширення ідеї акції через медійні матеріали за допомогою соціальних мереж та ЗМІ. Втілений в місті Краматорськ проект «Спільна справа» має на меті відновлення культурного спадку наших предків; покращення фізичного, емоційного, інтелектуального й духовного здоров'я; розвиток ідей активного відпочинку; натхнення один одного й суспільства на кроки до позитивних змін, починаючи з себе.

Серед реалізованих за підтримки Фонду ініціатив є проект «Крок вперед» в місті Харцизьк. Метою проекту є вирішення проблеми соціальної апатії молоді міста. Завдяки Проекту «Молодіжний волонтерський центр» у місті Харцизьк створено центр для підготовки волонтерів, де пройшли навчання 40 молодих людей, які організовували сім соціально значущих акцій [11].

Молодіжна делегація області, до складу якої увійшло 40 осіб, 5 травня 2012 р. взяла участь у зустрічі з 16 молодими матросами – представниками Донецької області, які присягали на вірність українському народу. Захід відбувся на базі військової частини А0225 міста Севастополь.

Члени неформального молодіжного клубу "Без Галстукoff", що діє при Донецькому обласному дитячо-молодіжному центрі, у січні 2012 року взяли участь у зустрічі з місцевим молодіжним активом Добропільського міського центру молоді «Добро». представниками влади міста Добропілля, керівниками промислових підприємств та інших організацій міста. У ході заходу молодіжні організації «Крок вперед», «Молодіжний альянс Макіївки», «Noetikos», «Нові люди», «Самшит», «Екос» та представники Європейської волонтерської служби презентували свої проекти [12].

4. Гармонійна інтеграція молоді регіону до світового співтовариства міжнародне співробітництво та формування позитивного іміджу Донецької області.

Для Донецької області питання координації молодіжної інтеграції є вкрай важливим бо по-перше, це один з найбільш розвинутих регіонів (Донецька обл. посідає разом з Київською перше місце за рівнем економічного розвитку), по-друге, 10 % від всього населення України також зосереджено на території області при цьому третина з них це молодь, й нарешті регіон має високий рівень інтеграції, що обумовлюється його прикордонним розташуванням.

Важливим напрямом молодіжної політики в сфері міжнародного молодіжного співробітництва стало приєднання до існуючих міжнародних програм, інформування і координація діяльності молодіжних організацій в цій галузі. З цією метою протягом 1997 – 2005 р.р. було підписано угоди щодо приєднання України до міжнародних молодіжних програм ООН, ЮНЕСКО тощо, приєднання на державному рівні до програми ІСІК, проведення конкурсів та проектів у сфері міжнародного співробітництва, організація міжнародних радіомостів з молоддю «близької» і «далекої» української діаспори та інше [13, с. 22].

Крім того, у галузі міжнародного співробітництва значною мірою розширені зв'язки із зарубіжними країнами та громадськими організаціями. Вже у 1990-х рр. було укладено і реалізувались договори про співробітництво і обмін між Мінмолодьспорту і відповідними державними структурами Федеративної республіки Німеччини, Республіки Польщі, Румунії, Франції, Угорщини, Молдови. Налагоджені ділові контакти з Іспанією, Великобританією та Європейською Радою Молодіжних національних комітетів [11].

Яскравим прикладом є участь молоді Донецької області в програмі «Схід-Захід – Партнерство без кордонів» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» [14].

Під егідою «Медіа – дружба» з 20 по 24 лютого 2012 р. пройшла зустріч юнкорів Донецької та Ростовської областей. Під час зустрічі представники трьох дитячих редакцій прикордонного російського регіону ознайомилися з діяльністю кращих редакцій шкільних газет області. Гостей із міста Шахти приймала Шахтарська багатопрофільна гімназія (редакція газети «П'ятий модуль»), а «Шкільна перерва» із міста Новошахтинськ здружилися з «Рідною дюжиною» (загальноосвітня школа № 12, місто Дружківка). У місті Білозерськ місцеві юнкори зустрілися з делегацією з міста Аксай.

У Волноваському районі 1-2 травня відбувся V відкритий фестиваль-конкурс шкільних газет «Юнкорівська маївка» Продовж двох днів юні журналісти взяли участь у традиційній фестивалній демонстрації, підготували завдання бліц-конкурсу. На ювілейну «Маївку» приїхали представники 25 редакцій шкільних газет із 18 міст і

районів Донецької області, а також гості із міста Харків і Ростовської області Російської федерації.

У Парку культури і відпочинку ім. А.С.Щербакова 19 травня 2013 року відбувся урочистий захід, присвячений 90-річчю Піонерії. У зльоті взяли участь Ветерани піонерського руху та члени піонерських організацій Донецької і Ростовської областей.

Делегація Донецької області з 20 по 27 червня 2012 року відвідала XI Міжнародний табір студентського активу «Слов'янська співдружність 2012» у селі Ольгинка Туапсинського району Краснодарського краю (Російська Федерація). До складу делегації увійшли чотири студенти та лідери молодіжних громадських організацій.

У рамках співдружності міст Харцизьк та Таганрог 20-24 червня відбулася зустріч делегацій Харцизького професійного ліцею та Реставраційно-будівельного професійного ліцею № 30 міста Таганрог. Програмою візиту передбачалася участь учасників у теоретично-практичному семінарі, присвяченому життю та творчості письменника А.П.Чехова «Воздух Родины», а також знайомство з діяльністю професійного навчального закладу [7].

5. Соціальна інтеграція та вирішення проблем молоді з обмеженими фізичними можливостями в області реалізуються наступні проекти: клуби спілкування для молодих інвалідів; проведення щорічного відкритого конкурсу краси дівчат на візках «Краса без обмежень»; змагання для молодих інвалідів «Мужність без кордонів»; автопробіги для молодих інвалідів [12].

Отже, нові умови сьогодення ставлять перед державними органами влади необхідність трансформації основ моделі української молодіжної політики, перегляд ролі самої молоді з наданням їй широкої можливості розвитку молодіжної ініціативи, самореалізації молодого покоління через співпрацю з органами влади, що є важливою складовою курсу на залучення молодіжного сектору до процесу формування та реалізації молодіжної політики.

Крім того, Донецька область, маючи свої соціально-політичні та демографічні особливості активно підключилась до залучення молоді регіону до розвитку громадянського суспільства. Системний пошук та державна підтримка ініціатив молоді є визначальним і важливим завданням для розвитку країни та області, адже від здатності молоді бути активною, дієздатною та творчою силою, залежить перспективи державобудівничого процесу в країні.

Проте, однією з головних перепон у залученні молоді донецького регіону у процес формування громадянського суспільства залишається низька політична активність та політична відчуженість молоді. Формування політичної свідомості напряму пов'язане з подоланням політичної та економічної кризи в державі, національним відродженням нації, затвердженням демократизації і гуманізації суспільства, поглибленням самоуправління. З боку молодіжної політики можлива лише популяризація патріотичних ідей та політичне виховання через заклади освіти та молодіжні громадські об'єднання.

Список використаної літератури

1. Онищук В. Політична орієнтації та політична активність молоді / В. Онищук // Молодіжна політика: проблеми і перспективи : зб. матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (Дрогобич, 10-11 березня 2006 року). – Дрогобич : ДДПУ, 2006. – С. 134-136.
2. Молодь в умовах становлення незалежності України (1991-2011 рр.) : щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / редкол.: О.В. Белишев (голова) та ін. – К. , 2011. – 316 с.

3. Концепція обласної цільової програми зі сприяння розвитку громадянського суспільства в Донецькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://donoda.gov.ua:81/data/upload/publication/main/ua/10773/conception.pdf>.
4. Головенько В. А. Молоде покоління України в алгоритмі суспільних процесів / В. А. Головенько // Український соціум. — 2006. - № 2. — С. 20-34.
5. Про діяльність Центру військово-патріотичного виховання у Донецькі обл. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.donmolod.gov.ua>.
6. Розпорядження голови Донецької облдержадміністрації від 23.04.2009 Про Координаційну раду з питань патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.donmolod.gov.ua/2010-04-11-22-27-24/573-2011-12-08-12-43-51.html>.
7. Довідка Про виконання регіональної комплексної програми «Молодь. Сім'я. Діти.» на 2008 - 2012 роки [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [//donmolod.gov.ua>downloads.vykonannya_programy.doc](http://donmolod.gov.ua/downloads.vykonannya_programy.doc).
8. Підсумки діяльності управління у справах сім'ї та молоді Донецької облдержадміністрації, задачі та перспективи на 2011-2014 р.р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.donmolod.gov.ua/2010-04-11-22-24-27.html>.
9. Проект «7 вершин» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.donmolod.gov.ua/2010-04-11-22-27-24/414-2011-09-06-13-16-49.html>.
10. Про виконання регіональної комплексної програми «Молодь. Сім'я. Діти.» на 2008-2012 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.donmolod.gov.ua/2010-04-11-22-27-24/414-2011-09-06-13-16-49.html>.
11. Лук'янчук Т. О. Молодіжна політика в Донецькій області [Електронний ресурс] / Т. О. Лук'янчук. — Режим доступу : donmolod.gov.ua/downloads/molod_politik_1_polygodie_2012.doc.
12. Інформація щодо реалізації державної молодіжної політики в Донецькій області у 2012 році, реалізація молодіжної політики у півріччі 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.donmolod.gov.ua/2010-04-11-22-27-24/412-2011-09-06-12-00-03.html>.
13. Молодь України на ринку праці : щоріч. доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді (за підсумками 2006 р.) / Є.І. Бородин, М.О. Василенко, В.А. Головенько та ін.— К. : Крамар, 2007. — 200 с.
14. Про програму «Схід-Захід: партнерство без кордонів» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.irf.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=9768&Itemid=206.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2014 р.

E. Ageeva

**FEATURES OF ASSISTANCE TO DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY ARE
IN CONTEXT OF INTRODUCTION OF YOUTH POLITICS IN DONETSK AREA
(1991-2013)**

The article analyzes the process of attracting youth to the formation of civil society in the Donetsk region in the context of the state youth policy in the region in the period 1991-2003, the characteristic of political activity and assessment of young people about the activities of the authorities to address key youth issues. Considered the scope of activities of the regional youth policy in the context of the formation of civil society, which is actively involved in youth: support civic engagement (youth associations and organizations, youth forums and the like), the involvement of youth in cooperation with the state authorities, inter-regional and international cooperation youth of Donetsk region. Analyze the activities of institutions for Patriotic education of the youth of the region, especially the role in this

process, the Center of military-Patriotic education and the coordination Council on the issues of Patriotic education of youth. Lit various forms of involvement of the youth in Donetsk region to the development of the civil society: cooperation with authorities and facilitating participation in decision making; support intelligent, talented, creative young people of the region, which is the most dynamic element of civil society through youth forums; engaging youth in Donetsk the area to participate in all-Ukrainian projects and programs aimed at supporting initiatives of young people, inter-regional exchange of experiences, best practices and innovation among young people; the harmonious integration of the youth of the region to the global community, international cooperation and the formation of a positive image of Donetsk oblast; social integration and youth with disabilities. Evaluate the effectiveness of these forms.

Key words: youth policy, Donetsk region, civil society, Patriotic education, international youth cooperation.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Антонюк О.В., д.політ.н, проф.; Зеленько Г.І., д.політ.н, проф.

УДК 327.5

І.О. Бузаджи, М.В. Булик

АРХІПЕЛАГ СЕНКАКУ (ОСТРОВИ ДЯОЮЙДАО) В КОНТЕКСТІ ЯПОНО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН

У статті розкрито сутність конфлікту за архіпелаг Сенкаку (острови Дяоюйдао). Подана коротка характеристика територіальних конфліктів та їх основних причин. У статті надана історична довідка щодо розвитку територіального конфлікту за архіпелаг Сенкаку. Автором розглянуто позиції Японії та КНР щодо приналежності островів, виокремлені основні аргументи сторін з цього питання. Також було розглянуто позиції Сполучених Штатів, Російської Федерації та Республіки Корея щодо конфлікту, адже ці держави мають безпосереднє відношення до конфліктуючих сторін (так, Сенкаку були під тимчасовою юрисдикцією США після Другої світової війни; РФ активно нарощує двосторонній діалог з КНР, як із надійним партнером, до того ж, РФ конфліктує з Японією щодо Курильських островів; РК ж знаходиться у трикутнику Японія-КНР-РК і нарівні з ними забезпечує безпеку та розвиток регіону). Надано прогнози щодо розвитку конфлікту. Територіальний конфлікт є вагомою перепорою у розвитку двосторонніх відносин Японії та КНР, і від того, яким буде завершення конфлікту, залежить розвиток та безпека не тільки Японії та КНР, а й усього регіону в цілому.

Ключові слова: територіальний конфлікт, архіпелаг Сенкаку, острови Дяоюйдао, Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Протягом усієї історії людства територіальні конфлікти відігравали важливу роль, часто були причиною виникнення безлічі збройних конфліктів. Вони виникали в разі, коли спірні території мали важливе стратегічне значення для конфліктуючих країн, а також внаслідок суперечок держав з приводу територіальних вод, родовищ корисних копалин тощо. Проблема територіальних протиріч не обійшла стороною й Азіатсько-Тихоокеанський регіон, зокрема, його лідерів – Японію та КНР. Конфлікт за архіпелаг Сенкаку (в китайській історіографії – острови Дяоюйдао) триває вже майже півстоліття

і на сьогодні не представляється можливим визначити, коли сторони дійдуть угоди, а також наслідки даного територіального спору.

Сьогодні існує багато досліджень у сфері вивчення питання конфлікту за архіпелаг Сенкаку та його вплив на двосторонні політичні та торгівельно-економічні відносини Японії та КНР. Особливої уваги заслуговують роботи Елісон Джексон «Island Dispute Disrupts Sino-Japanese Trade» [4], І. Лебедевої «Японо-китайские противоречия в экономическом контексте» [5], М. Бородин «К событиям вокруг островов Сенкаку» [6]. Автори досліджують основу конфлікту, роблять скорочений огляд історії конфлікту та його сучасний стан.

Більш детально історична база конфлікту за архіпелаг Сенкаку розглянута в роботі Федорової М.А. «Архипелаг Сенкаку в истории японо-китайских отношений» [7]. Автор поетапно простежила історію виникнення і динаміку розвитку територіального конфлікту між Китаєм і Японією, вивчивши основні джерела і доступні роботи японських дослідників з питання про приналежність архіпелагу Сенкаку. Хронологічно дана робота охоплює період з середини ХVІст. до наших днів.

Енді Шарп та Кевін Хемплін у своїй роботі «Китайско-японский спор все сильнее отражается на экономике ведущих азиатских стран» [8] позначили, як впливає конфлікт за архіпелаг Сенкаку на загальний стан торгівельно-економічних відносин Японії та Китаю. Протистояння через острови сприяло скороченню японських поставок до Китаю протягом шести місяців. Промислове виробництво в Японії в листопаді 2012 року скоротилося на 1,7%, і це найнижчий рівень після землетрусу 2011 року. Коли японський уряд купив три острови, обурені китайці влаштували бойкот японським товарам і почали бити вітрини японських магазинів в Китаї. Острови дають вихід в багаті рибпромислові райони, до можливих ділянок нафтових родовищ, а також можуть стати важливими військовими форпостами в морі між Китаєм, Японією і Тайванем. І це пересилує потреби у підтримці економічних зв'язків.

Метою даної статті є розгляд розвитку територіального конфлікту за архіпелаг Сенкаку (острови Дяоюйдао) та позиції Японії та КНР у цьому питанні.

Перед тим, як аналізувати спір Японії та КНР за архіпелаг Сенкаку, варто дати визначення поняттю «територіальний конфлікт».

Територіальний конфлікт – міжнародний спір між двома або кількома державами з приводу юридичної приналежності певній території. Кожна зі сторін у суперечці стверджує, що дана територія є її власністю, так як вона здійснювала або здійснює свою владу на даній території. Територіальний спір вважається таким, коли всі сторони спору визнали його існування [1]. Причинами конфліктів можуть бути: спроби перегляду прикордонних міждержавних договорів; відмова держав, як правило новоутворених, визнати колишні умовні адміністративні кордони, які були визначені для них в рамках колись єдиної держави; оскаржування територій, приналежність яких чітко не закріплена в попередніх договорах, актах і угодах [2].

В свою чергу, територіальні конфлікти в АТР стали наслідком зруйнованої колоніальної системи, коли новоутворені незалежні держави зіткнулися з проблемою встановлення кордонів. На сьогодні в АТР існує три зони конфлікту. Перша конфліктна зона знаходиться в Південно-Китайському морі (Парасельські острови, острови Спратлі і Пратас, обширна мілина Макклесфілд-бенк і ряд дрібних острівних утворень). Друга конфліктна зона склалася в південній частині Східно-Китайського моря щодо приналежності островів Сенкаку. Третьою конфліктною зоною територіальних розбіжностей є острови Такесіма. І саме конфлікт за архіпелаг Сенкаку є одним з найгострішим, масштабним та обговорюваним в ЗМІ [3].

Про архіпелаг Сенкаку було відомо ще в XIV-XVI ст. – у той час морський шлях із Китаю на острови Рюкю пролягав повз архіпелагу. Однак у другій половині XIX ст. архіпелаг залишався безлюдним, у джерелах немає інформації щодо спроб освоєння островів ні Японією, ні КНР. Тільки в 70-80-х рр. XIX ст. Японія почала виказувати свій інтерес до архіпелагу, що було пов'язано із його близькістю до островів Рюкю. У 1968 р. ООН опублікувала доповідь про можливі запаси нафти в Східно-Китайському морі. У 1971 р. у зв'язку з майбутнім поверненням Окінави Японії КНР заявила про свої домагання на острови. У 1978 р. після підписання японо-китайського договору про мир, дружбу і співробітництво Японія і КНР заявили про заморожування дебатів навколо островів. У квітні 1992 р. територіальний спорт був відкладений на розсуд майбутніх поколінь. У 2012 р. відбулося різке загострення конфлікту пов'язане з тим, що Японія 11 вересня націоналізувала три (Уоцурі, Кітако, Мінаміко) з п'яти островів архіпелагу (до того Японія орендувала їх у сім'ї Куріхара). Такі дії з боку Японії викликали хвилю протестів по всій території Китаю, який вважає дії японського керівництва нелегітимними.

Роздивимося позиції Японії та КНР щодо територіального конфлікту.

КНР стверджує, що острови Дяоюйдао – споконвічно китайська територія. Згідно цієї заяви, китайці першими виявили архіпелаг у 1371 р. і дали йому назву. Найбільш ранні з збережених історичних записів, що згадують Дяоюйдао, належать до 1403 р. (перший рік правління імператора Чжу Ді з династії Мін). У книзі під назвою «Подорож з попутним вітром» використовуються найменування «Дяоюйюй» і «Чіканьюй», відповідні сучасним «Дяоюйдао» і «Чівейюй». На морській карті, складеній командувачем військами провінції Чжецзян при династії Мін Ху Цзунсянем, також відзначені прибережні острови, що відносяться до зони берегової оборони династії Мін, у їх число входять острови Дяоюйдао і прилеглі до них території. Це підтверджує, що, щонайменше, при династії Мін ці острови вже входили в район берегової оборони Китаю [9].

«Шлях до Рюкю», написаний в 1579 р. (на сьомий рік правління імператора Ван Лі, династія Мін), «Запис перекладачів серпневої Мін», написаний Мао Руічжен у 1629 р. (другий рік правління імператора Чонджен, династія Мін), Велика Універсальна Географічна мапа, створена в 1767 році (32-й рік правління імператора Цяньлуна, династія Цин) і атлас Великої династії Цин, опублікований у 1863 р. (другий рік правління імператора Тончжи, династія Цин) – всі вони позначають Дяоюйдао Дао як територію Китаю [10].

КНР визнає, що японський уряд вкрав Дяоюйдао під час китайсько-японської війни 1894-1895 рр. і змусив підписати нерівний Симоносекський договір, згідно з котрим острів Формоза (Тайвань) разом з усіма островами, що прилягають до нього, а також Пескадорські острови (острови Пенху) були передані Японії.

Згідно Каїрської декларації Японія повинна повернути Китаю всі забрані у нього території, включаючи території Північно-Східного Китаю, Тайваню, острови Пенху та інші. В свою чергу, Потсдамська декларація постановляє: «Необхідно виконувати умови Каїрської декларації». У серпні 1945 р. Японія прийняла Потсдамську декларацію і оголосила беззастережну капітуляцію, це означає, що вона повинна повернути Китаю Тайвань, острови Дяоюйдао і інші прилеглі до них острови [12].

У 1951 р. прем'єр Держради і міністр закордонних справ КНР Чжоу Еньлай від імені китайського уряду заявив, що, оскільки КНР не брала участі в підготовці, розробці та підписанні Сан-Франциського мирного договору, китайський уряд цей договір не визнає. В червні 1971 р. Японія і США підписали «Угоду про повернення Окінави», яке включило острови Дяоюйдао і інші острови в «зону, що підлягає

поверненню». У зв'язку з цим КНР опублікував заяву, в якій зазначалося, що дана передача є абсолютно незаконною і знову підтверджувалося, що Дяоюйдао і прилеглі до них острови є невід'ємною частиною території КНР. І сьогодні позиція КНР не змінена з цього питання [11].

Зі свого боку Японія стверджує, що протягом десяти років з 1885 р. було проведено ряд ретельних досліджень архіпелагу та не було знайдено жодних слідів контролю Китаєм, і що на основі цього підтвердження японський уряд прийняв рішення офіційно включити архіпелаг Сенкаку до складу Японії. З того часу Японія здійснювала ефективний контроль над Сенкаку, і це продовжувалося до кінця Другої світової війни.

Також Японія стверджує, що Сенкаку не були ані частиною Тайваню, ані частиною Пескадорських островів, що були передані Японії Китаєм згідно з Сімоносекським договором, оскільки включення колишніх островів до складу японської території передувало укладенню цього договору.

Токіо вказує на документи, які говорять про те, що Пекін сам свого часу визнавав, що острови Сенкаку належать Японії. Як докази японці приводять лист подяки Консула Китайської Республіки в Нагасакі від 20 травня 1920 р., в якому висловлювалася подяка японській владі за порятунок китайських рибалок, які зазнали корабельної аварії. Місце події в даному листі зазначено як «острови Сенкаку, повіт Яеяма, префектура Окінава, Японська імперія». Японія також посилається на офіційний друкований орган КПК — газету «Женьмінь жибао» від 8 січня 1953 р., де в статті під назвою «Боротьба жителів островів Рюкю проти американської окупації» чітко сказано, що острови Рюкю складаються з семи груп островів, одна з яких — острова Сенкаку. Крім того, Японія посилається і на карти, зокрема, «Новий атлас Китайської Республіки» від 1933 р. і опублікований в 1958 р. в Китаї «Атлас світу», перевиданий у 1960р., на яких самі ж китайці віднесли острови Сенкаку до території Японії. Причому, написали – Сенкаку, а не Дяоюйдао. Тобто, Китай визнавав острови Сенкаку японською територією [13].

Крім того, Японія відзначає, що протягом довгого часу з моменту набрання чинності Сан-Франциського мирного договору, Китай не виказував жодних заперечень проти того, що Сенкаку були включені в області, підконтрольні США. КНР не виступала проти цього аж до 1968 р. Питання про приналежність островів знов піднялось у 1972 р. під час підписання Договору про мир та дружбу між Японією та КНР. Та навіть тоді КНР не виказав різких посягань на ці території [14].

На аргументи КНР Японія дає контраргументи, що ставить під сумнів приналежність островів Дяоюйдао Китаю. Негативно позначається і той факт, що Китай неодноразово вводив військові судна на спірні території. Так, наприклад, з 2008 року китайські риболовні траулери активно борознять води навколо островів, в деяких випадках стикаючись з судами японської берегової охорони. У 2012 році Китай направив у води спірної території військові судна. В листопаді 2013 року Китай заявив, що іноземні літаки будуть зобов'язані повідомляти китайський уряд, якщо вони летять в повітряному просторі над островами. Все це явно порушує права Японії.

США побічно підтримують Японію в конфлікті за архіпелаг. На зустрічі прем'єр-міністра Японії Сіндзо Абе та Президента США Барака Обами у квітні 2014 р., Обама знову озвучив відмову Вашингтона прийняти сторону в суперечці про суверенітет і закликав Китай і Японію врегулювати свої розбіжності шляхом діалогу. Але також Обама заявив, що на острови Сенкаку поширюється дія п'ятої статті договору про безпеку між США і Японією. Ця стаття встановлює зобов'язання США щодо захисту Японії у разі збройного нападу на території, що знаходяться під її протекторатом. Заява націлена на стримування Китаю, який посилює темпи морської експансії [14].

Російська Федерація також займає нейтральну позицію, однак не підтримує, навіть побічно, жодну зі сторін. РФ закликає КНР і Японію врегулювати конфлікт щодо спірних островів шляхом діалогу, не створюючи міжнародної напруженості. Однак, за словами провідний науковий співробітник Центру японських досліджень Інституту Далекого Сходу Російської академії наук Віктора Павлятенко, з точки зору історії, КНР має більше шансів і факторів на свою користь [15].

Позиція Республіки Корея в цьому питанні також нейтральна. Як одна зі сторін трикутника Японія – КНР – РК, вона особливо зацікавлена в стабільності в регіоні. Та, корейський академік Лі Сок Ву зазначає, що «відповідно, із урахуванням різних фактичних і правових питань, він схильний до висновку, що Японія має більш сильну претензію на спірні острови. Іншими словами, вирішальною датою в цьому випадку має бути... грудень 1971 р., як і стверджує Японія» [16].

Таким чином, ми бачимо, що Японія висуває досить вагомні аргументи на користь того, що Сенкаку є саме японською територією, та має більшу підтримку. У короткостроковій перспективі економічна і технологічна взаємозалежність утримає Японію та КНР від різких кроків. Але КНР веде досить агресивну політику щодо спірних островів. Однак, обидві держави розуміють, що збройний конфлікт матиме величезні наслідки і, в першу чергу, вдарить по тісних торгово-економічних відносинах держав. Також це відіб'ється і на більш глобальному рівні. Ланцюжки поставок, страхові тарифи на перевезення вантажів морем, енергетичні ринки — всі ці сфери будуть зачеплені. Крім цього конфлікт може негативно вплинути на глобальне сприйняття Китаю в якості відповідального політичного актора, а отже — поставити під питання його інвестиційну привабливість.

На сьогодні досить складно прогнозувати, як саме завершиться територіальний конфлікт, що триває вже не одне десятиріччя. Але варто зазначити, що Японія і КНР, як гаранті безпеки та розвитку АТР, дійдуть компромісу по цьому питанню.

Список використаної літератури

1. Воронов К. В. Международное право. Общая часть [Електронний ресурс] / К. В. Воронов, А. А. Шулаков. — Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/94180/>
2. Лавренов С. Я. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах [Електронний ресурс] / С. Я. Лавренов, И. М. Попов. — Режим доступу : http://militera.lib.ru/h/lavrenov_popov/index.html
3. Колташов А. И. Территориальные притязания государств – основная причина вооруженных конфликтов в Азиатско-Тихоокеанском регионе [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ru.apircenter.org/archives/2370>
4. Island Dispute Disrupts Sino-Japanese Trade [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.thefinancialist.com/territorial-dispute-disrupts-sino-japanese-trade/>
5. Лебедева И. Японо-китайские противоречия в экономическом контексте [Електронний ресурс] / И. Лебедева. — Режим доступу : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1349676060>
6. Бородин Н. К событиям вокруг островов Сенкаку [Електронний ресурс] / Н. Бородин. — Режим доступу: <http://www.damanski-zhenbao.ru/files/japan-03-rus.doc>
7. Федорова М. А. Архипелаг Сенкаку в истории японо-китайских отношений [Електронний ресурс] / М. А. Федорова. — Режим доступу : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/4835/2/uv-2005-04.pdf>
8. Японо-китайский территориальный конфликт вокруг островов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://itar-tass.com/info/788424>
9. Senkaku/Diaoyu: Islands of Conflict [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.historytoday.com/joymman-lee/senkakudiaoyu-islands-conflict>

10. Макаров И. История конфликта вокруг островов Сенкаку [Электронный ресурс] / И. Макаров. — Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/2027310>
 11. Full Text: Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China [Electronic resource]. - Mode of access : <http://english.cntv.cn/20120925/106168.shtml>
 12. Senkaku/Diaoyu Islands [Electronic resource]. - Mode of access : <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e2015?rsk=WGpspE&result=3&prd=EPIL>
 13. Острова Сенкаку – острова раздора между КНР и Японией [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://nbenegroup.com/territory/islandsS.html>
 14. Obama says US will defend Japan in island dispute with China [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.theguardian.com/world/2014/apr/24/obama-in-japan-backs-status-quo-in-island-dispute-with-china>
 15. Россия в японско-китайском споре: взгляд из Москвы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://m.golos-ameriki.ru/a/world-china-japan-islands/1510673.html>
 16. Lee Seokwoo «Territorial Disputes among Japan, China and Taiwan concerning the Senkaku Islands» [Electronic resource]. - Mode of access : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/download/?id=222>
- Стаття надійшла до редакції 08.08.2014 р.

I. Buzadzhi, M. Bulyk

SENKAKU ARCHIPELAGO (DIAOYU ISLANDS) IN THE CONTEXT OF JAPAN-CHINA RELATIONS

Territorial conflicts is an international dispute between two or more states concerning the legal ownership of certain areas. Each state to the dispute claims that this area is its property, as it is carried out or exercises power in the territory. Causes of conflict include: attempts to revise the international treaties about the borders; refusal of states to recognize the old conventional administrative boundaries; contestation of territories. The problem of territorial conflicts didn't spare the Asia-Pacific region, in particular it is about the conflict of Japan and China for the Senkaku archipelago (Diaoyu Islands).

The purpose of this article is to examine the positions of Japan and China in regard belonging Senkaku / Diaoyu and the positions of the leading countries in the world on this issue.

In writing this article the author relied on such method of social science as a content analysis. To assess the positions of Japan and China on the conflict the author used the comparative method, which was based on historical facts.

Senkaku archipelago (Diaoyu Islands) is a major stumbling block in bilateral Japan-China relations. Territorial conflict affects the diplomatic relations and, in particular, on trade and economic relations of states.

Looking at the arguments of Japan and China regarding accessories islands, we can say that Japan have more rights to the islands than China. Some evidences of the Japanese side contribute to this. From the XIV-XVI centuries, when it became known about the islands, and until 1895 the Senkaku islands were uninhabited. Since 1895 Senkaku Islands were officially incorporated into the territory of Japan. Since then, the Senkaku Islands historically consistently were part of the archipelago of Nancy, which is the Japan's territory. There are a number of documents of the first half of the XX century, according to which we can say that China, generally, recognize the Senkaku Islands as Japanese territory. In 1945, Japan lost all the territories it acquired in the late XIX century, but they were returned to Japan in accordance with the agreement on the return of Okinawa.

In accordance with historical references and documents, China has begun to give voice to the territory only in 1968. By this time, there was no encroachments to the islands from

China. US and South Korea, as countries that are most interested in stability in the region, stress that, in accordance with all facts, Japan has far more rights to the archipelago than China.

Today, experts do not presume to give accurate predictions about resolving the territorial dispute between Japan and China. However, they say in the coming years the conflict unlikely to turn into the armed conflict, because it will hit the close trade and economic relations between states. There is a compelling idea that Japan and China, as guarantors of security and development of the Asia-Pacific region, will reach a compromise on this issue.

Key words: territorial conflict archipelago Senkaku Islands Diaoyu, the Asia-Pacific region.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Оніщенко І.Г., д.політ.н, проф.; Антонюк О.В., д.політ.н, проф.

УДК 323.1(477.62-2Мар)(045)

А.М. Дегтеренко

СИСТЕМА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В МІСТІ МАРІУПОЛІ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНТЕКСТИ

Проаналізовано чинники впливу на систему прийняття рішень в місті Маріуполі, враховуючи етнополітичні контексти розвитку регіону в цілому. Використано діалектичний метод дослідження, а також емпіричні - моніторинг, інтерв'ю, анкетування, математико-статистичні, зокрема, структурне та типологічне групування базового матеріалу. Розроблено практичні рекомендації для місцевих адміністрацій щодо вдосконалення державної політики та функціонування органів місцевого самоврядування в частині узгодження й реалізації етнонаціональних та гендерних інтересів і потреб держави та її громадян. Доведено, що ефективна система прийняття рішень можлива лише за умови гармонійного розвитку всієї територіальної громади. Надано алгоритм підвищення ефективності роботи системи прийняття рішень.

Ключові слова: ефективна система прийняття рішень, органи місцевого самоврядування, гендерна експертиза, рівні можливості.

Прийняття рішень, як і обмін інформацією, є складовою будь-якої управлінської діяльності. Тому в необхідності прийняття рішень – складних і простих, важливих, а також другорядних і полягає суть всього процесу управління. Прийняття рішень – це завжди процес, який відбувається впродовж певного часового періоду й здійснюється в декілька етапів. Рішення - це результат вибору з декількох альтернатив. Але важливо як відбувається відбір поміж різних альтернатив, що є важливим компонентом, що є маркером, який визначає процес прийняття рішень. Місто Маріуполь Донецької області має свою специфіку щодо прийняття рішень як на політичному (владному) рівні, так і в економічній та соціально-культурній царині.

Аналіз системи прийняття рішень в місті Маріуполі, враховуючи етнополітичні контексти розвитку регіону в цілому, надає можливість розробити алгоритм підвищення

ефективності системи прийняття рішень, який може бути актуальним для всієї поліетнічної України.

Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні положення, концептуальні здобутки і пізнавальний інструментарій етнополітології, етнoderжавознавства та інших соціогуманітарних наук. Серед способів (методів) пізнавальної діяльності, застосованих у дослідженні, системоутворюючим є діалектичний. Він уможливує розгляд етнонаціональних процесів і явищ не як статичних, а як змінних величин, динаміка яких виявляє єдність і боротьбу протилежностей. Використовуються також емпіричні методи: моніторинг, анкетування, математико-статистичні, зокрема, структурне та типологічне групування базового матеріалу. Лише дотримуючись методологічного плюралізму у пізнавальному процесі, застосовуючи міждисциплінарний підхід, методологія та методика можуть бути ефективними.

Основним джерелом статистичних даних став «Гендерний паспорт Маріуполя» [1], який вийшов друком у 2013 році, а також розміщений на порталі Маріупольської міської ради. Важливими джерелами статистичних даних є матеріали Всеукраїнського перепису населення 2001 року та щорічні статистичні дослідження Головного управління статистики у Донецькій області, а також в місті Маріуполі.

Сьогодні Маріуполь – унікальне місто, індустріальний центр країни, порт, металургійний та машинобудівний центр, в якому поєднується колорит різних етнічних груп, культурних традицій та освітніх тенденцій. Життєдіяльність територіальної громади Маріуполя охоплює усі основні сегменти суспільних відносин: політику, право, економіку, соціальну сферу, культуру, освіту, науку, релігію і традиції. На теренах досліджуваного регіону ця життєдіяльність має як специфічні, так і спільні з багатьма іншими регіонами держави ознаки, дослідження яких потребує застосування індуктивних та дедуктивних пізнавальних процедур, з урахуванням загальноукраїнських тенденцій. Це уможливує отримання такого знання про властиві територіальним громадам регіону явища і процеси, які дозволять сформулювати висновки і пропозиції, актуальні для всієї України.

Серед чинників структурування територіальних громад – гендер особистості та гендерна рівність. Гендерна рівність складається з рівності прав, можливостей, положення, рівної значимості і відповідної системи. Часто гендерна рівність сприймається як «однаковість». Експерт Програми розвитку ООН в Україні Наталя Кургановська акцентує увагу у посібнику з гендерної експеризи, розробленому для працівників Маріупольської міської ради, що чоловіки і жінки не однакові, і ніколи не будуть такими. Їх відмінності – найважливіший внесок у різноманітність світу. Важливим є розуміння, що гендерна рівність стосується не тільки біологічних відмінностей, а саме соціальних компонентів. Жінки і чоловіки є громадянами різних країн, вони мають різну етнічну приналежність, релігійні уподобання, розрізняються за соціальним станом, за рівнем освіти, за віковими критеріями, за станом здоров'я, за місцем проживання (сільське або міське населення) та іншими компонентами які і формують гендер особистості відповідно до статі [2].

Так, врахування всіх гендерних компонентів розвитку міста надає можливість проаналізувати особливості системи прийняття рішень в місті Маріуполі та надати рекомендації щодо підвищення ефективності роботи системи прийняття рішень не тільки в Маріуполі та регіоні, а й в країні в цілому.

Політологічний аналіз, проведений у статті поєднує соціально-демографічні, соціально-політичні, соціально-економічні та соціально-культурні компоненти.

Відносини суспільних суб'єктів – від громадянина до громадських організацій і політичних партій та державних і самоврядних органів – з приводу формування та функціонування центральної і місцевих влад є невід'ємною частиною життєдіяльності територіальних громад. Ці відносини є політичними за своєю суттю. Як такі, що найтісніше пов'язані з гендерними та етнонаціональними відносинами. Адже владний ресурс є чи не найефективнішим засобом реалізації пов'язаних з феноменом гендеру та етнічності індивідуальних і колективних інтересів [3].

Представництво у виборних органах та доступ до державної служби є важливим маркером у визначенні рівня гендерної рівності у суспільстві та в системі прийняття рішень. Автором проаналізовано представництво жінок та чоловіків у виборних органах влади територіальних громад Донецької області, кількість депутатів у Маріупольській міській раді; результати виборів сільських, селищних, міських голів Донецької області за ознакою статі, а також ситуацію з кадровим резервом.

Будь-який політичний суб'єкт, що прагне досягти тих або інших цілей, зацікавлений у підтримці своєї діяльності територіальними громадами. Тому проблематика індивідуальних і колективних етнонаціональних інтересів, питання гендерної рівності традиційно присутні в загальнодержавному і регіональних політичному та мас-медійному дискурсах. Вони помітно актуалізується під час виборчих кампаній і впливають на формування політичних симпатій та політичних орієнтацій громадян. Найвиразнішим показником цих орієнтацій є підсумки голосування під час виборів. Раніше цей показник виявлявся, насамперед, під час виборів парламенту та Президента держави. Так, аналіз статистичних матеріалів, презентованих у «Гендерному паспорті Маріуполя» представляє політичні орієнтації територіальної громади Маріуполя, включаючи електоральні уподобання населення за матеріалами виборів народних депутатів України 29 березня 1998 року, за матеріалами виборів народних депутатів України 31 березня 2002 року, за матеріалами виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року, за матеріалами позачергових виборів народних депутатів України 2007 року, за матеріалами виборів народних депутатів України 2012 року і 2014 року; а також політичні орієнтації населення Донецької області за матеріалами виборів Президента України у 1999 році, у 2004 році, 2010 році та 2014 році.

Дослідник О. Нельга зазначає, що вибори, певним чином впливаючи на національно-інтеграційний процес, як правило, підсилюють його. Внаслідок парламентських виборів формується політичне ядро нації, а під час президентських – визначається політичний лідер нації. Поділяючи слушність цього спостереження зауважимо, що під час виборів можуть відбуватися також протилежні, національно-дезінтеграційні процеси, якщо в змаганні за голоси виборців будь-якою ціною політичні сили не зупиняються перед девальвацією цінностей національної єдності.

Як видно за матеріалами «Гендерного паспорта Маріуполя» симпатії виборців територіальної громади Маріуполя помітно відрізнялися від обласних та всеукраїнських показників голосування за партії і блоки партій з акцентованою позицією щодо етнонаціональних відносин – передовсім в питаннях державної мови. Імовірно причиною цього була більш толерантна позиція в ставленні до української мови як єдиної державної з боку виборців різних етнічних груп (грецької та інших).

Електоральні уподобання населення Маріуполя порівняно з Донецькою областю і Україною в цілому також мають свою специфіку під час позачергових виборів народних депутатів України 26 жовтня 2014 року. З'явилися нові суб'єкти виборого процесу: політична партія «Народний фронт» – лідер перегонів на всеукраїнському рівні, в Донецькій області набрав лише 6,13 %, а в м. Маріуполі близько 4 %; партія

«Блок Петра Порошенка» – загальноукраїнський рейтинг – 21,81 %, на теренах Донецької області – 18,21 %, а в місті Маріуполі – від 9,83 % до 12,60 %; політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ» – посіла третє місце у загальноукраїнському рейтингу партій, які пройшли до Верховної Ради України, а в місті Маріуполі набрала ця сила від 3,71 % до 5,26 %; політична партія «Опозиційний блок» стала лідером як в Донецькій області – 38,74 % порівняно із загальноукраїнським показником – 9,43 %, так і в Маріуполі – від 53 % до 61,09 %; радикальна партія Олега Ляшка не пододала 5% бар'єр ні в Донецькій області – 4,14 % , ні в м. Маріуполі – 3,12 % – 3,58 %; політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – останній суб'єкт виборчого процесу, набравший понад 5 % в загальноукраїнському контексті, в Донецькій області, як і в м. Маріуполі – набрав менше 2 % (Див. Таблицю 1).

Відомості про підрахунок голосів виборців в межах одномандатних виборчих округів м. Маріуполя під час виборів 26 жовтня 2014 року свідчать про високий рівень консолідації територіальної громади та обрання кандидатів-самовисуванців: від ОВО № 57 Матвієнков Сергій Анатолійович – 64,16 % голосів «за», від ОВО № 58 Тарута Сергій Олексійович – 60 % голосів «за» (див. таблицю 1).

Вибори Президента України 2014 року відбувалися у досить специфічній ситуації подій першої половини 2014 року: Майдан, втрата Криму Україною, початок війни на Донбасі. Незважаючи на всі зовнішньополітичні та внутрішньополітичні загрози цього періоду, за результатами голосування 25 травня 2014 року було обрано Президентом України Петра Порошенка – 54,70 % (Україна), 36,15 % – Донецька область (Див. Таблицю 2). Особливістю регіону – як Донецька область, так і Маріуполь – цього разу стала кандидатура Сергія Тігіпка, за якого віддали голоси близько 20 %, коли загальноукраїнські показники – 5,23 % (див. таблицю 2).

Таблиця 1

Електоральні уподобання населення міста Маріуполя, Донецької області та України, % голосів "за"*

За матеріалами Позачергових виборів народних депутатів України 26 жовтня 2014 року (Центральна виборча комісія)

Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу

Суб'єкти виборчого процесу	Україна	Донецька область	м. Маріуполь	
			ОВО № 57	ОВО № 58
Політична партія "НАРОДНИЙ ФРОНТ"	22,14	6,13	4,03	4,70
ПАРТІЯ "БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА"	21,81	18,21	9,83	12,60

Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ"	10,97	3,84	3,71	5,26
Політична партія "Опозиційний блок"	9,43	38,74	61,09	53,00
Радикальна Партія Олега Ляшка	7,44	4,14	3,12	3,58
Політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	5,68	1,94	1,47	1,65

Відомості про підрахунок голосів виборців в межах одномандатних виборчих округів м. Маріуполя

Кандидат у депутати, який отримав найбільшу кількість голосів виборців	Номер округу	% голосів ЗА	Голосів ЗА
Матвієнков Сергій Анатолійович, самовисування	ОВО №57	64.16	30474,00
Тарута Сергій Олексійович, самовисування	ОВО №58	60.00	29747,00

* Розраховано й складено за джерелом: Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року // [Електронний ресурс]. — Режим доступу :<http://cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp304pt001f01=910pf7331=58.html>

Таблиця 2

Електоральні уподобання населення м. Маріуполя та України, % голосів "за"*

За матеріалами виборів Президента України у 2014 р. (Центральна виборча комісія)

Суб'єкти виборчого процесу	Україна	Донецька область	м. Маріуполь	
			ТВО № 58	ТВО № 59
Результати голосування 25.05.2014 року (у %)*				
Порошенко П.О.	54,70	36,15	34,68	41,30
Тимошенко Ю.В.	12,81	7,64	5,81	5,19
Ляшко О.В.	8,32	2,90	3,18	3,27

Гриценко А.С.	5,48	4,16	3,89	4,03
Тігіпко С.Л.	5,23	19,66	19,82	19,26

Розраховано й складено за джерелом: *Вибори Президента України 25.05.2014 року.
 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2014/wp001.html>

2014 року відбулися кардинальні зміни не лише на рівні консолідації громад, активізації ризиків та загроз, на рівні політичних уподобань. Зміни відбулися на всіх рівнях життєдіяльності суспільства України. Відповідно до основних положень Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2012 року, важливим показником формування громадянського суспільства є його активність. Так, Стратегія спрямована на утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, забезпечення незалежної діяльності інститутів громадянського суспільства, посилення їх впливу на прийняття суспільно важливих рішень, створення умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних консультацій із громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави [4].

2014 рік став переломним. Громадянське суспільство в Україні отримало нове обличчя. Стратегія [4] виходить із розуміння громадянського суспільства та його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації.

Держава і громадянське суспільство в рамках демократичного устрою заінтересовані в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Без розвиненого громадянського суспільства, зокрема без створення належних умов для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні, держава не створить можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії участі, що у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку [4].

Україною за роки незалежності зроблені певні кроки до розвитку та становлення громадянського суспільства. Суспільно-політична активність населення є важливим проявом становлення громадянського суспільства. Так, аналіз фактичних даних про чисельність виборців і місце постійного проживання депутатів Донецької обласної ради на предмет відповідності отриманих показників вищенаведеним конституційним стандартам, дає можливість зробити висновки про рівень розвитку громадянського суспільства в Україні та не тільки. Результати аналізу репрезентативні для ситуації в Україні в цілому, оскільки характеризують два окремі, але типові випадки застосування єдиної для всієї України виборчої системи. Для доказовості можна було б обмежитися й будь-яким одним випадком. Однак для більшої наочності було обрано Донецьку

область (2006 рік та 2010 рік). Перший випадок підтверджує ідею про неконституційність пропорційної системи місцевих виборів з очевидністю, яка не потребує будь-яких додаткових аналітичних процедур. Другий випадок підтверджує, що навіть за найсприятливіших для територіальних громад результатів обрання депутатів районних і обласних рад громадяни, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, позбавлені задекларованої Конституцією рівноправності в питаннях формування депутатського корпусу тих рівнів місцевого самоврядування, на яких мають представлятися спільні інтереси цих громадян [1, с. 44-45].

Так, в «Гендерному паспорті Маріуполя» наведені результати виборів 2006 року в частині про кількість депутатів від районів і міст Донецчини у складі обласної ради [1, с. 45]. Територіальні громади десяти з вісімнадцяти районів, а також восьми з двадцяти восьми міст регіону не мають своїх представників у депутатському корпусі обласного рівня (три депутати облради на час обрання взагалі не були зареєстровані як такі, що постійно проживають у Донецькій області: двоє мешкали в Києві, один – в селищі Козин Київської області. Тому в таблиці загальна чисельність депутатського корпусу облради – 150 осіб – не збігається з сумарною кількістю представлених у цьому корпусі обранців від районів і міст). Депутати Донецької обласної ради насправді представляють спільні інтереси не всіх 407 територіальних громад регіону, а лише 74. За даними наведеними у «Гендерному паспорті Маріуполя», розміщеному на головній сторінці сайту Маріупольської міської ради (<http://marsovet.org.ua/city/index.html>) легко порахувати, що 681,2 тис. членів територіальних громад Донецчини не мають своїх представників у депутатському корпусі обласного рівня. Там само аналізуємо за результатами виборів 2010 року, та робимо висновок, що ситуація змінилася на більш толерантну за рядом показників. Але постає інше питання, пов'язане з представленістю жінок та чоловіків на рівні прийняття рішень.

Суспільно-політична активність населення також характерна членством в об'єднаннях громадян (партії, організації) як жінок, так і чоловіків. Чоловіки більш представлені в цій категорії: 60 % чоловіків та 40 % жінок.

Представництво у виборних органах є важливим маркером у визначенні рівня побудови громадянського суспільства в Україні. Однією з вагомих категорій працівників, що забезпечують державне управління на усіх рівнях, є керівники органів місцевого самоврядування різних рівнів (жінок та чоловіків). В органах місцевого самоврядування в категорії «керівник органу» представництво чоловіків і жінок більш збалансоване. Порівняно з високим рівнем незбалансованості статей у законодавчій владі на користь чоловіків, серед загального складу держслужбовців Маріупольської міської ради переважають жінки. Однак, варто звернути увагу на різке зменшення представництва жінок з підвищенням категорії посад держслужбовців. Політична сфера для демократичної України традиційно маркується як чоловіча, маскулінна. Ілюстрацією цього є стереотип, згідно з яким вважається, що політика – це чоловіча справа. Найбільше жінок у складі сільських рад, найменше – в обласній раді. Слід звернути увагу на те, що в області тенденції до гендерного паритету зростають серед керівників найнижчого рівня. Зокрема, жінкам надається перевага під час призначень на посади спеціалістів в органах законодавчої та виконавчої влади. Наприклад, у сільських та селищних органах влади жінки можуть переважати кількість чоловіків у кілька разів. Водночас причини цього можуть бути досить прозаїчними, і пов'язані вони з невисоким рівнем оплати праці. Так, аналіз представництва у виборних органах влади (жінок та чоловіків) наочно презентований в «Гендерному паспорті Маріуполя» (<http://marsovet.org.ua/city/index.html>), показує, що у 2011 році чоловіків депутатів у Маріупольській міській раді було 65 осіб, а жінок – 11 осіб. У 2012-2013 рр. –

чоловіків 63, а жінок 12. У 2014 році – так само – жінки становлять лише 16 % [5]. За територіальними громадами Донецької області ця тенденція не є винятком. Результати виборів сільських, селищних, міських голів Донецької області за ознакою статі показують, що жінки очолюють тільки Слов'янську міську раду, Кіровську міську раду, Мар'їнську міську раду, Часовоярську міську раду та Тельманівську райраду, тобто 7 % жінок та 93 % чоловіків [1, с. 46]. Тільки на рівні сільських рад ця ситуація змінюється на користь жінок [1, с. 47].

Більшість найвищих керівних посад в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування займають чоловіки. За станом на 01.01.2011 в органах виконавчої влади Маріуполя працює 750 жінок та 102 чоловіка, на 01.01.2012 – 186 жінки та 80 чоловіків, на 01.01.2013 – 214 жінки та 66 чоловіків [1, с. 54].

Ситуація з кадровим резервом аналогічна реальній ситуації в органах виконавчої влади, тобто, чим нижчий рівень посади, тим більше жінок включено до кадрового резерву. Загальна кількість жінок на 01.01.2011 р. у структурі кадрового резерву місцевих органів виконавчої влади становить 1258 осіб, а чоловіків 144 особи. Аналогічна ситуація і в 2012 році та 2013 році [1, с. 54].

Гендерний аналіз є актуальною частиною соціального аналізу. Такий аналіз щодо територіальних громад Донецької області за методикою 3R на рівні репрезентації дає такі результати: кількість посадових осіб місцевого самоврядування Донецької області – 8147 жінок та 1345 чоловіків; а серед депутатів місцевих рад частка жінок не перевищує чоловіків в жодній адміністративно-територіальній одиниці регіону. Виразною є така ситуація – в обласній раді кількість жінок становить майже 11% серед депутатського корпусу, на рівні міськрад області кількість жінок серед депутатів становить від 8,69% (Дебальцеве) до 50% (Жданівка). Але в середньому цей показник на рівні міськрад становить 13,33% (Донецьк). На рівні районних та сільських рад кількість жінок збільшується на 10-20 % в середньому. Отже, є дисбаланс на рівні прийняття рішень всередині територіальних громад [6]. Рівна участь жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень – це не лише забезпечення прав людини, але й умова побудови демократичного суспільства, в якому при ухваленні політичних рішень беруть до уваги потреби й проблеми як жінок, так і чоловіків, а також створюють можливості реалізації незадіяного раніше потенціалу всіх гендерних груп.

Етнонаціональний аспект владно-управлінських відносин в територіальних громадах виявляється через процеси формування й діяльності органів центральної і регіональної виконавчої влади та місцевого самоврядування, утворювані при них дорадчі структури з представників національно-культурних товариств та функціонування останніх як вияв громадянської ініціативи і громадянського суспільства. Аналіз цього аспекту життєдіяльності територіальної громади Маріуполя виявив істотні прогалини та вади щодо його правового та організаційного регулювання. Вони стосуються як концептуальних засад державної етнонаціональної політики, так і процедур формування, впорядкування структури, функцій, повноважень і методів роботи суб'єктів владно-управлінської сфери і громадянського суспільства.

Отже, алгоритм підвищення ефективності роботи системи прийняття рішень враховує такі види діяльності.

По-перше, потрібна стабілізація правового статусу і повноважень спеціалізованого органу виконавчої влади з розроблення та реалізації державної етнонаціональної політики. Це сприятиме подоланню ситуативності у взаємодії структур місцевого самоврядування та етнічної самоорганізації, уможливить досягнення системності в їхній спільній роботі з реалізації етнонаціональних інтересів

держави та її громадян і територіальних громад. Також це є певна умова підвищення ефективності роботи системи прийняття рішень.

Також важливо з'ясувати (моніторити) спільне й особливе в електоральних симпатіях і перевагах населення Донецької області, України та окремих АТО регіону для використання здобутого знання в цілях відвернення етноконфліктних ситуацій у регіоні. В територіальних громадах Донецької області, де поряд з українцями і росіянами відносно великою є частка громадян грецької, татарської та ін. національностей, політичні орієнтації виборців є подібними (менш диференційованими). Спільне і специфічне в етнодемографічній структурі населення та електоральних симпатіях виборців українських регіонів слід вивчати і враховувати при розробленні та проведенні внутрішньої і зовнішньої політики Української держави.

Актуальним є сприяти розвитку етнічної взаємодії українських громадян різної національності з громадянами інших держав на засадах спільного економічного зацікавлення, в тому числі для зменшення трудової еміграції. Оптимізація соціально-економічної сфери життєдіяльності територіальних громад, складовою якої є реформа фінансових, міжбюджетних та адміністративних відносин, сприяє культурному розвитку й культурній взаємодії осіб і груп різної етнічної ідентичності. Проаналізувати питання про створення у Маріуполі Центру національних культур як осередку комунікації між національними громадами міста.

Враховувати у державній етнополітиці та регіональному етнополітичному менеджменті особливості етнічної та етномовної ситуації. Протидіяти спробам загострення міжнаціональних протиріч і конфліктів.

Провести соціально-гендерний аналіз місцевих програм соціального забезпечення, а також місцевих програм забезпечення рівних можливостей та прав для жінок і чоловіків методом гендерної експертизи.

Удосконалити механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та розпочати формування у суспільстві культури гендерної рівності шляхом заохочення роботодавців до запровадження європейських стандартів рівності співробітників у сфері праці, навчання фахівців з гендерних питань, впровадження гендерних підходів у систему освіти, проведення інформаційних кампаній за участю засобів масової інформації, закладів культури та навчальних закладів з метою запобігання формуванню стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка на рівні прийняття рішень і не тільки [7, с. 6-8].

Так, щоб досягти підвищення ефективності системи прийняття рішень, важливо враховувати і робити увагу на гармонізації розвитку всієї територіальної громади.

Список використаної літератури

1. Дегтеренко А. М. Гендерний паспорт міста Маріуполя / А. М. Дегтеренко. – Маріуполь : Новий світ, 2013. – 80 с.
2. Путівник з гендерної експертизи / упоряд. Н. І. Кургановська. – Маріуполь : СПД Гарштайнер О. П., 2012. – 44 с.
3. Дегтеренко А. М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я : моногр. / А. М. Дегтеренко. – Маріуполь : Новий світ, 2008. – 208 с.
4. Указ Президента України Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>
5. Депутаты городского совета VI созыва Мариупольского городского совета [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://marsovet.org.ua/articles/show/article/383>

6. Мапа життєдіяльності територіальних громад Донецької області в етнополітичному контексті [Електронний ресурс] / ГО «Маріупольський гендерний центр». — Режим доступу : <http://mgc.org.ua/map.html>

7. Котигоренко В. О. Рекомендації для місцевих адміністрацій Донецької області «Оптимізація етнонаціональної та гендерної політики в контексті формування громадянського суспільства в Україні» / В. О. Котигоренко, А. М. Дегтеренко – Маріуполь : Новий світ, 2012. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2014 р.

A. Degterenko

THE DECISION-MAKING SYSTEM IN MARIUPOL: ETHNIC AND POLITICAL CONTEXTS

The article analyzes the decision-making system in the city of Mariupol, given the ethnic and political context of the region.

Theoretical and methodological basis of the research is fundamental assumptions, conceptual achievements and cognitive tools of ethnopoliology, ethnic Science on State and other social and humanitarian sciences.

Among the methods of cognitive activity presented in the research backbone there is dialectical one. It allows consideration of national processes and phenomena not as static, but as variables whose dynamics reveals the unity and struggle of opposites. It also uses empirical methods: monitoring, interviews, questionnaires, mathematics and statistics, including structural and typological grouping of base material.

The main source of statistical data was «Mariupol Gender passport», which was published in 2013. Only the following methodological pluralism in cognitive processes, using a multidisciplinary approach, methodology and techniques can be effective.

Today Mariupol is unique city, an industrial center of the country, port, metallurgy and engineering center, which combines different ethnic groups, cultural backgrounds and educational trends. Every new day changes Mariupol to the city of European level. Vital functions of the territorial community of Mariupol covers all major segments of public relations: politics, law, economics, social sphere, culture, education, science, religion and tradition.

On the territory of this investigated region vital activity has as specific so common to many other regions of the country signs, the study of which requires the use of inductive and deductive cognitive procedures based on nationwide trends. This makes it possible to obtain such knowledge of the communities in the region characteristic of the phenomena and processes, that allow to formulate conclusions and proposals topical for Ukraine.

Among the factors of structuring territorial communities are gender of personality and gender equality. Gender equality consists of equal rights, opportunities, position, equal importance and appropriate system. Often gender equality is perceived as a "sameness." Men and women are not equal and never will. Their differences are the most important contribution to the diversity of the world. It is important to understand that gender equality is not just biological differences, but social components. Women and men are citizens of different countries, they have a different ethnicity, religious preference, differing in social status, level of education, age criteria, health, place of residence (rural or urban population) and other components which are gender of personality is formed according to gender.

Thus, taking into account all the gender components of the development of the city allows to analyze the features of decision making in Mariupol and make recommendations for improving the efficiency of decision-making systems, not only in Mariupol and region, but also in the whole country.

Politological analysis conducted in the article combines socio-demographic, socio-political, socio-economic and socio-cultural components.

Representation in elected bodies and access to public services is an important marker in determining the level of gender equality in society and in decision-making system. The author analyzes the representation of women and men in elected bodies of local communities of Donetsk region, the number of deputies in Mariupol city council, the election of village, town and city heads of Donetsk region on the basis of sex, as well as the situation of the personnel reserve.

Key words: *effective decision-making system, local governments, gender expertise, equal opportunities.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Зеленько Г.І., д.політ.н, проф.; Оніщенко І.Г., д.політ.н, проф.

УДК 323.12 (045)

Є.В. Рябінін

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Розглянуто сутність, природу та вплив етнічної ідентичності на розвиток міжетнічних конфліктів. Аналізуються підходи вітчизняних і зарубіжних учених щодо визначення цього явища. У процесі дослідження було розглянуто примордиалістський та конструктивістський підходи до вивчення цього феномену. Автором запропоновано свій власний підхід до вивчення цього явища, а саме паттерно-біхевіористський. Наголошується, що всі міжетнічні конфлікти в тому чи іншому регіоні мають свої власні причини, але базовим чинником, який дає поштовх до розв'язання міжетнічного конфлікту є саме етнічна ідентичність.

Ключові слова: *міжетнічний конфлікт, етнічна ідентичність, примордиалізм, конструктивізм, паттерно-біхевіористський підхід, цивілізаційне поле.*

Поняття ідентичність у політології і суміжних сферах наукового пізнання утвердилося порівняно недавно, у другій половині ХХ століття. Стрімко увірвавшись у науковий простір, воно справило ефект революціоніруючого чинника і відтоді виступає як одна з виразних домінант у науковому, політичному, публіцистичному дискурсах.

Зазвичай терміном «ідентичність» позначається культурна норма, яка відображає емоційні реакції спільнот та індивідів, тим чи іншим способом інтерпретуючи оточуючий світ і своє місце в ньому. У психології особи ідентичність людини визначається як стійке «Я», внутрішнє усвідомлення себе як члена певної спільноти. У соціальному сенсі ідентичність має вигляд найбільш значущих політичних, культурних, релігійних та інших орієнтацій, якими детермінована мережа зв'язків людини з групами, інститутами, ідеями тощо [4, с. 33].

У політичному дискурсі ідентичність зазвичай постає як наслідок процесу усвідомленого самоототожнення індивіда чи групи із прийняттям у тому чи іншому середовищі зразками поведінки, що формуються на основі певних ціннісних систем і визначають характер і спрямованість процесів соціалізації та інтеракцій [4, с. 34].

Прийнято вважати, що проблема почуття ідентичності є чисто філософською та має відношення лише до нашого розуму та мислення. Насправді це не так. Еріх Фромм

вважає, що потреба в почутті самоідентичності виникає з умов людського буття та в свою чергу слугує джерелом найбільш сильних прагнень. Оскільки при відсутності почуття «Я» неможливо зберегти душевне здоров'я, людина повинна робити аби що задля того, щоб знайти це почуття. Саме ця потреба приховується за пристрасним прагненням досягнути суспільного положення та разом із цим не відрізнятись від інших, причому іноді воно виявляється навіть сильніше, а ніж потреба в фізичному виживанні. Що може бути більш явним, а ніж готовність людей ризикувати своїм життям, втратити свободу заради приналежності до стада, заради подібності з іншими та отримання таким чином почуття ідентичності [9, с. 63].

Відомий американський політолог С. Гантінгтон у своїй праці «Хто ми?» зазначає: «... ідентичність – самосвідомість індивіда або групи. Вона являє собою продукт самоідентифікації, розуміння того, що ви чи я володіємо особливими якостями, що відрізняють мене від вас і нас від них. Ідентичність співвідноситься з образами індивідуальності і самості, відтворюваними актором, і формується завдяки взаєминам людини із значущими персонажами з його оточенням. Ідентичність важлива тому, що вона визначає поведінку людини» [7, с. 25].

Ідентичність, яка впливає на поведінку людини може привести до конфліктної ситуації, коли група людей з певною ідентичністю виступає в конфлікт з іншою групою людей, які мають іншу ідентичність та ці дві ідентичності за певних обставин є взаємовиключними, що призводить до насилля, та переростає в міжетнічний конфлікт.

Отже, аналіз чинника ідентичності в контексті міжетнічних конфліктів є вкрай актуальним, особливо через ті події, які відбуваються сьогодні в Україні. Аналізу природи міжетнічних конфліктів присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як О.Антонюк, М.Головатий, І.Курас, В.Котигоренко, М.Панчук, Л.Нагорна, С.Римаренко, Т.Гарр, С.Гантінгтон, Р.Ставенхаген. Метою статті є проведення аналізу поняття «ідентичність» та його впливу на процес розвитку міжетнічних конфліктів.

Питання ідентичності та етнічної ідентичності є маловивченим аспектом політології, не існує однієї думки або трактування ідентичності серед експертів, які займаються цим питанням.

Так, автори малого етнополітологічного словника дають наступне визначення ідентичності: «сукупність специфічних рис і характеристик особи і соціальної групи, які виділяють певну особу або соціальну групу з кола інших людей чи груп і є для окремої особи підставою для віднесення себе до цієї групи. Найпоширенішою і досить стабільною для особи є ідентичність етнічна, що базується на рисах, притаманних певному етносу: спільність походження, мови, культури, релігії, побутових звичаїв, історичних пам'яті, долі» [3, с. 142]. Оскільки міжетнічні конфлікти пов'язані з конфліктом етносів, автор вважає за потрібне проаналізувати також природу саме етнічної ідентичності.

В.Ісаєв визначає етнічну ідентичність як відданість соціальній групі спільного походження. Канадський етносоціолог Дж.Рейтц доводить, що етнічна ідентичність – це ніщо інше як почуття належності до національної групи, базованій на етнічному походженні. Американський антрополог Дж.Едварде вважає, що етнічна ідентичність – це відданість групі, з якою особа має успадковані зв'язки [1, с. 75].

У західній етносоціології налічується кілька різних типів етнічної ідентичності. Зокрема згідно з типологією, розробленою американськими вченими Дж.Маккеєм та Ф.Льюїнсом, існує чотири її основні типи. До першого типу, який вони назвали «мінімум етнічності», віднесено осіб з низькою етнічною обізнаністю, майже або вже асимільованих. До другого типу, названого «поміркованою етнічністю», віднесено осіб, які мають певні контакти з членами своєї етнічної групи, але їх етнічна ідентичність не

настільки міцна, щоб вважати її етнічною свідомістю. Третій тип – «маргінальна етнічність», включає осіб із сильною етнічною свідомістю, які через різні обставини не мають контактів із членами своєї групи. Нарешті, четвертий тип – «максимальна етнічність» - об'єднує людей, які беруть активну участь у діяльності своєї етнічної групи, в забезпеченні її політичних, економічних, соціальних та інших інтересів [1, с. 76].

Існує два підходи щодо вивчення етнічної ідентичності – примордиалізм та конструктивізм. Примордиалісти вважають, що етнічна ідентичність була зароджена давно та є невід'ємною та постійною складовою людства. Конструктивісти, з іншого боку, вважають, що ідентичність не настільки стара та не є постійною складовою людства. Стівен Ван Евера вважає, що з точки зору конструктивістів етнічна ідентичність будується суспільством, оскільки наші соціальні види ідентичності не відображаються в наших генах, оскільки вони є соціально обумовленими. Канчан Чандра вважає, що люди мають множинну, але не одиничну ідентичність, яка може зміщуватися в залежності від умов середовища, в якій перебуває особа.

Існує таке поняття як етноцентризм, під яким мається на увазі тенденція людей сприймати та оцінювати життєві явища крізь призму традицій та цінностей власної етнічної групи, яка відображає як відносини всередині самої групи, так і відносини з іншими групами, тобто велику роль в контексті побудови комунікаційних моделей грає етнічна ідентичність. Про етноцентризм можна говорити за умов визнання своєї групи найкращою за інші та визнання інших груп гіршими та проявленні до них ворожості та ненависті. В літературі домінують погляди на етноцентризм як на результат соціокультурних процесів, а не уроджених властивостей людей. Отже, етноцентризм здебільшого є тенденцією з негативним підґрунтям, тобто ненависті до іншої групи, яка формується під час життя особи та за певних обставин, а, отже, є такою, що конструюється. Тому, маємо зробити висновок, що конструктивістський підхід до аналізу етнічної ідентичності припускає заздалегідь негативну окраску етнічної ідентичності, яка використовується лише для розпалювання міжетнічних конфліктів [11, с. 15].

З одного боку конструктивісти мають рацію, оскільки ідентичність не є такою, що успадковується та не є присутньою в генній характеристиці людини. Що стосується примордиалістів, їхня думка також має право на існування, оскільки народжуючись в тій чи іншій родині з певним набором рис етнічної ідентичності, дитина починає позиціонувати себе в суспільстві згідно з установками та характеристиками, які несе в собі його етнічна ідентичність. Тобто можна зробити висновок про те, що саме родина є тим чинником, який справляє або не справляє вплив на формування та посилення/послаблення етнічної ідентичності у дитини, який потім несе ці установки етнічної ідентичності в суспільство та реалізує їх в ньому. Отже, можемо зробити висновок про те, що два підходи мають право на існування, але до кінця не розкривають природу етнічної ідентичності. У зв'язку з цим, автор статті пропонує свій підхід до вивчення етнічної ідентичності та вважає за необхідне ввести до політологічної термінології такий підхід як паттерно-біхевіористський. Паттерно-біхевіористський підхід говорить, що кожна людина народжується з певною національністю, посилення чи послаблення характеристик якої залежить від території, на якій народжується людина. Якщо людина народжується на території компактного проживання «рідного» етносу, то людина буде вести себе в суспільстві таким чином та за такими паттернами, які є усталеними для цього етносу по відношенню до інших етносів. Певні умови каталізують конфліктну поведінку особи чи групи людей по

відношенню до представників іншого етносу, якій вони будуть розглядати ворожим за умов конструювання такої поведінки з боку представників еліти цього етносу [6].

Етнічна ідентичність бере своє коріння у бажанні людини до самоповаги, приналежності і вона реалізовується за допомогою усвідомлення себе як частини групи, яка відрізняється від іншої. Індивідууми розглядають усі риси своєї групи як найбільш кращі в порівнянні з іншою. Ключова причина чому люди ідентифікують себе з етнічною групою – навіть будучи готовими вбивати або бути вбитими – то що вони пов'язані з глибокими почуттями народу, речами, які стимулюють потреби в самоповазі, приналежності. Коли одній групі погрожують, окремо взята особа, що належить до цієї групи, також відчуває загрозу. Етнічність, таким чином, має тенденцію генерувати міжгрупове насильство, сепаратизм, національну мобілізацію, голосування за етнічною ознакою. У кожного індивідуума є прагнення «знайти» свою особисту ідентичність, яка може бути великою цінністю [11, с. 16].

Хетчер вважає, що головним стимулом для формування групи не є самоповага, замість цього етнічні групи виникають з бажання бути відмінними за допомогою формування і реалізації певного способу життя, релігії, мови. По-перше, існує проблема збірності – тільки індивідууми в дуже маленьких групах (сім'я, село) мають здатність повністю розділяти єдину культуру, що означає, що для великих мас етнічна діяльність повинна включати в себе визначення того, які аспекти культури мікрорівня стає рисою більшої національної культури. По-друге, якщо етнічні групи відбивають прагнення до громадської спадщини вони стикаються з такими ж колективними проблемами як і інші групи. Люди мають бути впевнені, що вони вносять щось позитивне у свою групу, ніж просто до неї приєднуються і щось отримують безкоштовно [11, с. 20].

Т. Гарр вважає, що народи/люди мають великий набір ознак для колективної ідентичності: спільна історія, міфи, релігійні вірування, мова, регіон проживання, колективні групи, які частіше називаються етнічними групами, меншинами, часто розрізняються за явно відмінними рисами. Ключ до ідентифікації групи – це не лише наявність якоїсь риси або комбінації рис, а частіше це загальне сприйняття, яке визначає риси. Тобто дослідник вважає, що етнічну групу ідентифікує не набір якихось рис, а те, як цю групу сприймають інші групи. Психологічна база для групової ідентифікації посилюється культурними, економічними, політичними відмінностями між групами: ставтеся до групи по-різному, шляхом дискримінації або позбавлення привілеїв, і її члени стануть більш сприйнятливими до своїх загальних інтересів [10, с. 3].

Існує ультрам'який підхід до конфліктної теорії, який припускає, що цінності, характерні для певної групи розглядаються як елемент свідомості. Люди належать до етнічної групи коли вони вірять, що належать до них. Етнічні групи асоціюються у людей з конфліктним спонуканням, коли люди прив'язують свою етнічну ідентичність до бажань, які роблять їх відмінними від іншої групи. Це пов'язано з історичним досвідом, який формує вірування людей про їх місце у світі. Якраз історичний досвід і формує почуття людей про їх етнічну ідентичність таким чином, що етнічні групи мають тенденцію до конфлікту [11, с. 22].

В своїй відомій праці «Зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтон робить наголос на важливості такого чинника як ідентичність, яка буде головним каталізуючим чинником для початку конфліктів між представниками тих чи інших етносів однієї країни.

За роки, що пройшли після закінчення холодної війни, ми стали свідками початку величезних змін в самоідентифікації народів і символах їх ідентичності. Глобальна політика почала вибудовуватися уздовж нових ліній – культурних [8, с. 11].

Люди визначають себе, використовуючи такі поняття, як походження, релігія, мова, історія, цінності, звичаї і громадські інститути. Вони ідентифікують себе з культурними групами: племенами, етнічними групами, релігійними громадами, націями і – на найширшому рівні – цивілізаціями. Ми дізнаємося, ким є, тільки після того, як нам стає відомо, ким ми не є, і тільки тоді ми дізнаємося, проти кого ми [8, с. 15].

У цьому новому світі найбільш масштабні, важливі і небезпечні конфлікти стануться не між соціальними класами, бідними і багатими, а між народами різної культурної ідентичності. Всередині цивілізацій траплятимуться міжплемінні війни і етнічні конфлікти. Зіткнення і спалахи насильства між країнами різної цивілізаційної приналежності несуть з собою потенціал ескалації, оскільки багаті втягуватимуть в конфлікт «братські народи» [8, с. 22].

Такої ж думки дотримується Жак Делор, який вважає, що прийдешні конфлікти спалахуватимуть від іскри швидше національного чинника, а ніж економічного або ідеологічного. І найбільш небезпечні культурні конфлікти – ті, які мають місце уздовж ліній розлому між цивілізаціями. Суспільства об'єднані ідеологією, але через історичні обставини розділені культурно, розпадаються. Як це сталося з СРСР, Югославією або входять в стан напруженості як у випадку з Україною, Нігерією, Індією, Шрі-Ланкою і багатьма іншими [8, с. 23].

На думку С. Гантінгтона політичні кордони все частіше будуть змінюватися, щоб співпасти з культурними: етнічними, релігійними і цивілізаційними.

Особливо ці процеси проявляються на теренах колишнього Радянського Союзу, під час існування якого внутрішні кордони формувалися за умов жорсткого контролю центральної влади та для вирішення певних етнічних завдань. Унаслідок того, що радянське керівництво змінювало внутрішні кордони з урахуванням інтересів того часу, сьогодні ми спостерігаємо як етноси штучно переміщених регіонів намагаються вийти з чужого їм цивілізаційного поля і приєднатися до рідного цивілізаційного поля. Це яскраво проявляється в ситуації з російськомовним Донбасом, який не приймає мову, релігію, трактування історичних подій, які нав'язуються цьому регіону населенням західної України.

Автор статті вживає таке поняття як «цивілізаційне поле», що мається на увазі під цим терміном? Цивілізаційне поле – це культурно-географічний простір мешкання народів, що мають єдину культуру, релігію, можливо спільну історію розвитку, споріднену мову. За деякими обставинами представники однієї цивілізаційної групи можуть мешкати в країні, які входять до іншого цивілізаційного поля. Така держава, за С. Гантінгтоном, є розколотою, коли регіони різних цивілізаційних груп входять до складу однієї держави.

Культурні співтовариства приходять на зміну блокам часів холодної війни, і лінії розлому між цивілізаціями стають центральними лініями конфліктів в глобальній політиці. У новому світі чинником, що визначає симпатії і антипатії країни, стане культурна ідентичність. Також, тут слід додати, що визначальну роль буде грати також етнічна ідентичність.

В середині 1990-х серед країн, де активно обговорювалися питання національної ідентичності, були: Алжир, Канада, Китай, Німеччина, Велика Британія, Індія, Іран, Японія, Мексика, Марокко, Росія, ПАР, Сирія, Туніс, Туреччина, Україна і США. Найгостріше питання ідентичності стояло звичайно ж в розколотих державах, в яких мешкають значні групи людей з різних цивілізацій. Такі розділення і супроводжуюча їх напруга часто призводять до того, що основна група, що належить до однієї цивілізації,

намагається визначити країну як свій політичний інструмент і зробити свою мову, релігію, і символи державними [8, с. 186].

Ефект ліній розлому між цивілізаціями, що викликає розбрат, найбільш помітний в тих розколотих країнах, які були об'єднані під час холодної війни авторитарними комуністичними режимами, що сповідують марксистсько-ленінську ідеологію. З колапсом комунізму культура витіснила ідеологію, і, ніби завдяки ефекту тяжіння і відштовхування магнітних полів, Югославія і СРСР розпалися на частини і розділилися на нові цілісності, згруповані уздовж цивілізаційних ліній: прибалтійські (протестантські і католицькі), православні і мусульманські республіки колишнього СРСР; католицька Словенія і Хорватія; частково мусульманська БіГ, а також православні Сербія, Чорногорія, Македонія в колишній Югославії [8, с. 207].

Там, де що утворилися цілісності все ще складаються з поліцивілізаційних груп, проявляється друга фаза розділення. Багато колишніх радянських республік є розділеними лініями розлому між цивілізаціями.

Але, слід зазначити, що існує цікаве бачення на проблему етнічної ідентичності та міжетнічних конфліктів. Г.Перепелиця вважає, що поняття „етнічний конфлікт” є доволі умовним і використовується для позначення ситуації, коли етнічне походження стає найбільш ефективним засобом мобілізації груп населення, політичних інститутів за тих умов, що держава не здатна задовольнити вимоги, що висувуються [5, с. 55].

Проблема полягає в тому, що будь-який конфлікт повинен мати в собі певну каталізуючу та мобілізуючу силу, якою і є етнічна ідентичність, тобто в цьому випадку ми можемо погодитися із конструктивістами, які вважають, що ідентичність використовується елітами для розпалювання та посилення міжетнічного конфлікту.

Тут постає слушне питання – а в чому полягає природа конфлікту, заради якого й використовується етнічна ідентичність?

А.В. Дмитрієв виділяє наступні: ресурси, потреби, цінності. У ресурсному підході джерело конфліктів пов'язане з нерівномірним розподілом засобів життєдіяльності: територій, сировинних, енергетичних ресурсів, матеріальних, духовних благ, влади, привілеїв. Нерівний доступ людей до громадських благ стає проявом соціальної нерівності. Конфлікти породжуються не самими потребами, а неадекватністю засобів їх задоволення, що безпосередньо пов'язане з соціальною організацією суспільства і стосунками нерівності. Конфлікт служить засобом виявлення і вирішення протиріч. Міжетнічні конфлікти проявляються в зіткненні інтересів етнічних мас, ігнорування культурної специфіки народів. Дискримінація, репресії нарошують протест, внутрішнє невдоволення. Відкладання дозволу проблем, що накопичилися, збільшує потенціал колізій. У міжнаціональних конфліктах немало стихійного, вибухового, пов'язаного з імпульсивною поведінкою мас людей, об'єднаних однією ідеєю, настроєм, спрямуванням. Неприйняття людей іншої національності в складних соціально-економічних умовах зростання дефіциту, інфляції, безробіття може привести до загострення конфліктів. Соціально-психологічну напруженість культивують і низька культура міжнаціонального спілкування, порушення прав особи, що дискримінує національну меншість, протекціонізм [2].

В цьому випадку етнічна ідентичність набуває важливу мобілізуючу та каталізуючу роль.

Тобто ми можемо погодитися з тим, що якщо певна етнічна група буде обмежуватися в правах або при розподілі ресурсів, вона може посилити вплив набору характеристик своєї групової ідентичності та мобілізувати групу для захисту своїх інтересів, як в політичному форматі так і в військовому.

Отже, в ситуації, яка склалася після холодної війни, етнічна ідентичність стала визначальним каталізатором для початку міжетнічних конфліктів, особливо на пострадянському та постюгославському просторах, де після колапсу цих держав, нові державні утворення зіткнулися з подібними проблемами, оскільки їх кордони формувалися у часи, коли Центр контролював усі процеси в державі. Не дивлячись на глобалізацію, яка намагається знизити почуття етнічної приналежності до мінімуму, народам вкрай важливо мати та зберігати етнічну ідентичність та відноситися саме до свого цивілізаційного поля, а, отже, чинник етнічної ідентичності впливає на конфліктогенну ситуацію в тій чи іншій країні та нерідко використовується штучно елітами задля досягнення своєї мети. На думку автора, етнічна ідентичність буде грати вкрай важливу та визначальну роль в політичних процесах країн, що є цивілізаційно неоднорідними.

Список використаної літератури

1. Абетка етнополітолога / авт. кол. : Ю.Римаренко, О.Мироненко та ін. — К. : 1995. – Т.1. - 224 с.
2. Аверьянова Г. Н. Конфликты на постсоетском пространстве: динамика и особенности [Електроний ресурс] / Г. Н. Аверьянова, Г. А. Хайркллина, С. О. Рамазанов. – Режим доступу : www.vestnik.ssu.samara.ru/articles/92_20pdf
3. Малий етнополітологічний словник / О. В. Антонюк, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2005. – 288 с.
4. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. П. Нагорна. – К. : ППЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
5. Перепелица Г. Этнополитические факторы межнациональных конфликтов / Г. Перепелица // Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі / авт.кол. : Ю. Римаренко, І. Тимошенко, Є. Степанов. – К. : Вид-во Укр.-фін. Ін-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 54-58.
6. Перепелкин Л. Межэтнические конфликты: причины возникновения и механизмы предупреждения [Електроний ресурс] / Л.Перепелкин. – Режим доступу : <http://www.balkaria.info/oip/perepelkin/konflikts.htm>
7. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон. – М. : АСТ МОСКВА, 2004. – 635 с.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. – 571 с.
9. Fromm E. The sane society / E. Fromm. - New York : Holt, Rinehart and Winston, 1955. – 370 p.
10. Gurr T. R. Minorities at risk : a global view of ethnopolitical conflicts / T. R.Gurr. – Washington : United States institute of peace press. – 1993. – 427 p.
11. Hale H. The Foundations of Ethnic Politics : Separatism of States and Nations in Eurasia and the World / H. Hale. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press. – 2008. – 304 p.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2014 р.

Y.Ryabinin

ETHNIC IDENTITY AS A FUNDUMANTAL FACTOR OF ETHNIC CONFLICTS

The article is devoted to one of the basic problems of contemporary world – ethnic identity. The contemporary world is characterized by the globalization processes that decrease the level of ethnic identity among people throughout the world. But as the modern history shows the ethnic identity is still strong in some countries that lead to cruel civil wars. It happened in former Yugoslavia, some republics of the former USSR, and now ethnic

identity led to the civil war that is taking place now in Ukraine. The author analyzes ethnic identity factor through the primordialism and constructivism, but the author thinks that these two methods don't explain the nature of ethnic identity completely, that is why the author presents his own method that is called pattern-behavior approach. In the article the author presents several definitions that highlight the nature of the ethnic identity and presents the opinion of Ukrainian and foreign scientists. The author presents the explanation of ethnic identity influence on the development of ethnic conflicts given by such famous politologists as S.Huntington, T.Gurr and some others. Besides it is necessary to underline that ethnic identity factor is used by the representatives of the local elite in order to launch ethnic conflict and gain profit out of it. In this case it is important to stress that in the essence of any ethnic conflict there are some reasons that are stimulated and catalyzed artificially. The author underlines that despite the processes of globalization that try to deprive people of their ethnic feelings, ethnic identity will play an important role in desire of people to belong to their civilization field. So, the factor of ethnic identity will always influence the conflict situation in this or that country and will be used by political elites in order to gain their objectives even at the expense of people's lives.

Key words: *identity, ethnic identity, ethnic conflict, primordialism, constructivism, pattern-behavior approach, civilization field.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Булик М.В., к.політ.н., доц.; Зеленько Г.І., д.політ.н, проф.

УДК 314.7(4-6 ЕС)“312”(045)

Е.В. Рябченко

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО КРАЇН ТРЕТЬОГО СВІТУ НА ПОЧАТКУ XXI СТОРІЧЧЯ

Дана стаття освітлює етапи міграційної політики Європейського союзу на початку 21 століття. Окреслено основні проблеми та виклики, які постали перед Європейським Союзом у зв'язку з чисельною міграцією з країн третього світу. Також увага приділяється тому як дотримуються права людини, яка є протидія дискримінації та ксенофобії.

Ключові слова: *Європейський союз, нелегальна міграція, політичний притулок, дискримінація, права людини.*

У першій декаді XXI століття населення Європейського Союзу щорічно збільшувалось на 2 млн. чоловік. Більше 30 млн. жителів Європейського Союзу є громадянами інших країн [14]. Отже, у процесі історичного розвитку Європейського Союзу країни учасниці прийшли до висновку, що необхідні комплексні рішення щодо правового урегулювання питань міграційної політики. Першим заходом ЄС у цьому питанні був саміт голів держав та урядів у місті Тампере (Фінляндія) 15-16 жовтня 1999 року, на якому було означено спільну політику щодо міграції та притулку [1].

24 грудня 2000 року країни європейського союзу та ООН при підтримці міжнародних організацій підписали Договір про транскордонну співпрацю спрямовану проти торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, а також проти нелегальної міграції, яка здійснюється автомобільним, повітряним або морським шляхом [2]. У

2002 році, під час головування Франції у Європейському союзі було винесено дві поправки: про боротьбу щодо торгівлі людьми від 19 червня 2002 та від 28 листопада 2002, про кримінальну відповідальність, тим, хто сприяє нелегальному в'їзду до країни та нелегальному перебуванню. Іншим дієвим кроком у спільній політиці європейського союзу під час головування Греції стало створення у 2003 Європейської Агенції з управління та операційної співпраці на зовнішніх кордонах. Серед обов'язків нового органа була координація діяльності існуючих центрів контролю сухопутних кордонів у Берліні, авіа кордонів у Римі та двох центрів контролю морських кордонів у Мадриді та Афінах. Також, агенція організувала учбові семінари для працівників прикордонної служби, надавала технічні засоби, щодо організації переліку та обліку нелегальних мігрантів [11, с. 27].

Слід зазначити, що питанням формування міграційної політики Європейському Союзу займаються багато науковців та політиків серед яких: Я. Варвітсіотіс, Г. Хамбуроглу, О. Пападакі, Е. Пападакі, Х. Поттеринг, Є. Клампт, К. Димитриу.

Серед актуальних проблем в галузі боротьби з нелегальною міграцією, особлива увага приділяється реалізації положення Договору від 29 квітня 2004 року, де означено Критерії надання для громадян країн третього світу, що стали жертвами торгівлі людьми, довготермінових прав на перебування у країні. У 2003 році було затверджено Заяву Брюсселя щодо попередження та боротьби торгівлею людьми. А вже з 2004 року відбуваються переговори Ради Європи щодо загальноєвропейського принципу протидії торгівлі людьми. Головною метою програми, яку було прийнято на Засіданні Європейської Ради у Брюсселі 4 листопада 2004 року було посилення спільних можливостей ЄС та держав-учасниць у забезпеченні основних прав, мінімальних вимог щодо мінімальних процедурних стандартів та доступу до юридичного захисту; надання захисту згідно Женевською Конвенцією 1951 року та іншим міжнародним договорам; регулювання потоків міграції та контролю зовнішніх кордонів ЄС; боротьбі проти організованої прикордонної злочинності та протидії тероризму; прогресу у питаннях взаємного визнання судових рішень та усунення перешкод при розгляді цивільних та сімейних справ, які виходять за межі національних кордонів. Було проголошено про те, що кожній з видів торгівлі людьми є порушенням прав людини, отже кожна держава, що є членом Європейського Союзу, повинна поважати та захищати права жертв работоргівлі. Договір по це було укладено у Варшаві у 2005 році, коли було відкрито нову Агенцію з управління оперативного співробітництва на зовнішніх кордонах країн-членів ЄС ФРОНТЕКС (FRONTEX). Успішна робота у цьому напрямку може бути тільки при тісній співпраці з країнами походження нелегальних мігрантів. Таким чином, особлива увага приділяється дослідженню способу оцінювання відносин з країнами третього світу, та відповідній розробці механізму попередження нелегальної міграції в загальній міграційній політиці. Європейський Союз підтримує країни третього світу такі як Україна та Балканські країни. Це відбувається в рамках реалізації таких програм як TACIS (для Східної Європи та Центральної Азії), MEDA (для Середземноморських країн), CARDS (для Південно-східної Європи). AENEAS – це одна з головних програм, що надає економічну та технічну допомогу країнам третього світу у найважливіших сферах міграційної політики [11, с.29].

З відміною контролю на внутрішніх кордонах ЄС особлива увага стала приділятися контролю за зовнішніми кордонами. Окрім вищезазначених заходів направлених на попередження нелегальної міграцією, Рада Європи згідно з Амстердамською Конвенцією, має на першій стадії формування суцільного простору свободи, безпеки та права подбати про правила перетину зовнішніх кордонів. Ці

правила мають дотримуватись усі країни ЄС для здійснення контролю за особами, що перетинають кордони з візами, які надають право перебувати у країнах ЄС до 90 діб. Для цього було створено перелік країн третього світу, громадяни яких потребують віз, або не потребують віз. Такий перелік було складено у 1999 році, до якого з часом було внесено багато змін у 2001, 2003, 2005 рр. А ще у 1999 році було затверджено Положення про вільне пересування осіб з довготривалими візами [3].

У 2004 році розпочато розробку узагальненої системи надання віз (VIS), метою якої став збір біометричних даних та затвердження візи загального зразку для країн третього світу. Банк даних (VIS), що містить біометричні дані осіб, їх цифрові відбитки пальців, має боротися проти підробок дозволів на в'їзд для громадян країн третього світу. Вже наприкінці 2004 року було затверджено використання біометричних даних для надання права на в'їзд а також прав на тимчасове перебування у країнах Євросоюзу. Також, своєчасно було уніфіковано вимоги до процедури надання віз до країн Євросоюзу, включаючи візи, що видають на кордонах та візи для моряків [4].

На засіданні Європейської Ради у Тампере (Фінляндії) прямо заявили, що остаточний напрямок потоку мігрантів передбачає підтримку країн походження та транзиту мігрантів. Крім цього, потрібен узгоджений план міграційної політики у якому будуть проаналізовані питання, які піднімаються щодо прав людини та розвитку країн третього світу, також необхідне зміцнення країн походження та транзиту мігрантів відносно до виконання зобов'язань Європейського Союзу у випадках їх повернення. За останні роки Виконавчий комітет уклав низку угод з країнами третього світу (Гонконг, Макао, Шрі-Ланка, Албанія) щодо повернення нелегальних мігрантів. Ці угоди спрямовані на швидке повернення у країну походження або транзиту нелегальних мігрантів [11, с. 32].

Крім цих угод, можна звернути увагу ще й на інші думки суспільної політики щодо статусу депортованих. У 2001 році була прийнята Директива щодо взаємного визнання рішень про депортацію жителів країн третього світу. Три роки потому було надано рішення, яке визначає критерії та практичні методи про компенсацію економічного дисбалансу через застосування цієї директиви. За ініціативою Німеччини, у листопаді 2003 року була прийнята директива, яка стосується передумов щодо транзиту у випадку відправлення нелегальних мігрантів літаком [12].

У квітні 2004 року Європейська Рада, підтримана італійською ініціативою у вересні 2003 року, прийняла рішення відносно до організації колективного повернення літаком жителів з країн третього світу, які нелегально проживали на території двох або більше країн – учасниць ЄС.

У вересні 2005 року Європейська Рада представила план директиви, яка була спрямована на гармонізацію дій країн ЄС процесів повернення нелегальних мігрантів. Серед цих важливих тем, які представляють цей план, є: добровільне повернення та затримання (термін, умови затримання та інше) нелегальних мігрантів, право оскаржити рішення про депортацію та терміну заборони повернення до країн Європейського Союзу [15].

Суспільна європейська міграційна політика містить, крім засобів боротьби проти нелегального перебування мігрантів, також засоби, які стосуються легальної міграції у країнах учасницях Європейського Союзу. Між цим всім можна включити підхід правових норм кожної країни учасниці, відносно до передумови прийому та залишення жителів країн третього світу. У 1999 році почав діяти Амстердамський Договір у сфері легальної міграції та було видано дві важливі доктрини, які визначили режим дострокового одержання житла жителями країн третього світу. Мається на увазі

доктрини про возз'єднання сім'ї з правовим статусом щодо дострокових одержувачів житла жителям країн третього світу [12].

У листопаді 2003 році була затверджена Доктрина про права возз'єднання сім'ї. Згідно з цією доктриною країни ЄС за певними передумовами вимагають дозволити в'їзд та проживання для подружніх пар та неповнолітніх дітей жителів країн третього світу, які мають право залишатися або бути визнаними як біженці. Ця доктрина не застосовується, коли голова сім'ї визнається як біженець та його прохання ще не визнане поки йому не надано тимчасового захисту. У випадках з дітьми старшими за 12 років, які ще залежні від інших членів сім'ї, то вони приїжджають у країни ЄС, але країна має перевірити застосування доктрини, чи відповідає вона критеріям національного законодавства, і тоді країна учасниця дозволяє в'їзд та перебування. Країни ЄС повинні узгоджували реформи з національним законодавством до жовтня 2005 року. Трохи пізніше було прийнято доктрини про право возз'єднання сім'ї, Агентство ООН у справах біженців UNHCR зробило чіткі застереження щодо доктрини. Ця доктрина відрізняється від інших тим, що вона окреслює відмінності щодо окремих категорій біженців. На думку Агентства ООН у справах біженців, доктрина містить винятково вузьке визначення єдності сім'ї. Возз'єднання сім'ї обмежується парами та неповнолітніми дітьми, за винятком, наприклад, біженців-підлітків [11, с. 34].

22 грудня 2003 року, президент Європейського Парламенту звернувся до суду Європейських Спільнот прохаючи про скасування визначених норм Доктрини про право возз'єднання сім'ї та попросив вирішити це скоріше. На думку Європейського Парламенту, Доктрина порушує фундаментальні права, особливо права життя сім'ї та її вимоги до недискримінації [10].

У листопаді 2003 році, було затверджено Доктрину про режим дострокового отримання житла представниками країн третього світу. Згідно з доктриною мігранти з країн третього світу, які перед відправкою відповідних заяв залишаються до 5 років без перерви в одній з країн Європейського Союзу, очікують, коли цією країною буде надано статус одержувача права тривалого перебування у цій країні. Також Доктрина повинна відповідати певним умовам, наприклад: регулярний дохід, безпека здоров'я. Тоді мігранти набувають право рухатися вільно в інші країни ЄС та залишатися там не більш ніж на три місяці. Ця заява про надання права на в'їзд більше нічого не містить. Доступ до роботи може залежати як від контролю на ринку праці, так і від контролю пріоритету відносно жителів країни або спільноти громадян перебування. Реформи мали бути втілені у національному законодавстві до кінця 2006 року. Доктрина виключає біженців та людей, які користуються тимчасовим захистом, як засобом перебування у країні. У грудні 2004 році Рада ЄС втілила доктрину про передумови в'їзду та проживання жителів країн третього світу з метою навчатися, навчатися професії або служити добровільно [7].

Одна з цілей спільної міграційної політики Європейського Союзу, це просування до відміни дискримінації у економічному, суспільному та культурному житті та розробка заходів боротьби з расизмом та ксенофобією. Це чітко сформульовано у Спеціальній Сесії Європейської Ради у Тампері, у жовтні 1999 році. Відповідно до цього Рада ЄС у 2000 році прийняла дві доктрини. Перша Доктрина про застосування принципу рівного поводження без расової та етнічної дискримінації, а в іншій говориться про загально визначені рамки реалізації рівного підходу у сфері зайнятості та отримання певної професії. Друга доктрина стосується виключно рівного поводження у професійній зайнятості, та її метою, окрім протидії дискримінації щодо етнічного походження, є ще й боротьба у сфері нерівності що стосується віри або

світогляду, інвалідності, віку та сексуальної орієнтації. Перша доктрина має на меті створити рамки для боротьби з дискримінацією щодо походження за статтю або етнічного походження, отже повинні бути реалізовані рівні підходи до вирішення проблем у країнах ЄС. Ці доктрини торкаються усіх людей, які працюють у громадській та приватній сфері, а саме:

- про критерії вибору та умовах найму або в умовах самостійної зайнятості, незалежно від сфери роботи та місця роботи, це потрібно для професійного розвитку та для доступу на кожний рівень професійної орієнтації та професійного навчання для різних професій.;

- про умови зайнятості та праці;

- про участь в професійній організації працівників та роботодавців, або у організації, члени якої відносяться до окремого професійного сектору, включаючи право на використання відділів, які пропонують ці організації;

- про суспільну безпеку, включаючи соціальну безпеку та охорону здоров'я;

- про отримання соціальних пільг, коштів;

- про права у освіті, та у доступі до товарів та послуг для населенню.

Ці дві доктрини повинні бути запровадженні у національне право країн учасниць до 2003 року. Таким чином, відносно до реалізації доктрини у Германії, наприклад, існує думка між вченими, що у багатьох відділах щодо дискримінацій відсутня законодавча думка відносно до нового правового статусу для надання порад жертвам дискримінацій. На їх думку, це відбувається у муніципалітетах, державних службах, у відділах надання служби або у державних організаціях допомоги [11, с. 37].

Європейський союз планує перетворити Європейський центр контролю щодо расизму та ксенофобії в організацію фундаментальних прав. Відносно до цього, Європейський Союз організував у січні 2005 році громадське слухання. Німецький інститут прав людини зрадів цьому рішенню, та підкреслив, що коло повноважень нової організації не треба обмежувати Європейською хартією прав людини, або окремих груп, але включити усі європейські та міжнародні Умови прав людини. Це ґрунтується на просуванні та втіленні у Європейському Союзі та повинно включати обов'язки з опрацювання законів та політики, на рівні Європейського Союзу, та на національному рівні.

Згідно з висновками Спеціальної Сесії у Тампере, країни-учасниці Європейського Союзу повинні розвивати та просувати комплексну та багатовимірну політику щодо суспільної інтеграції жителів країн третього світу, які законно проживають у Європейському Союзі. Ця політика повинна мати ефективний внесок у з'єднанні з демографічними та економічними викликами, які були прийняті Європейським Союзом. Обов'язково, протягом останніх років можна зазначити маленький прогрес на рівні Європейського Союзу щодо динамічної політики інтеграції громадян у європейське суспільство. Винятком є Національні бюро зв'язку, які були засновані у 2002 році, що інтеграції громадян, з метою найкращої координації засобів на національному та громадському рівні. Відносно цього, бюро зв'язків на своїх зібраннях випустили Методичні вказівки щодо інтеграції жителів країн третього світу для практичного застосування для тих, хто має право прийняття рішень. Вказівки було опубліковано у листопаді 2004 році, вони містять в собі, загальні принципи та програмні рекомендації щодо прийняття заходів з інтеграції мігрантів [5].

У 2003 році Комісія запустила пілотні програми по Інтеграції (INTI) для громадян із країн третього світу. На Саміті у Салоніках у червні 2003 року, Європейська Рада запропонувала Комісії представити річний звіт з питань міграції та інтеграції в Європу, який міститиме міграційні дані та інформацію про програми і заходи в цих сферах по

всій території ЄС. Перший звіт про міграцію та інтеграцію опублікований у липні 2004 року став новим інструментом управління розвитку загальної міграційної політики. Діючи більш конкретно для підтримки цієї політики, Комісія запропонувала створення Європейського фонду для інтеграції країн третього світу, який ґрунтується на Загальних основних принципах інтеграції, сформульованих у листопаді 2004 року [10].

Метою цього Фонду є доповнення Європейського Соціального фонду, який привертає досвід із Програми Співтовариства EQUAL по боротьбі з дискримінацією на ринку праці мігрантів. Слід зазначити, що Європейський Фонд Регіонального Розвитку також підтримує ряд заходів по інтеграції мігрантів [8].

У вересні 2005 року Комісія у своїй заяві, відповідно до вимоги Європейської Ради намагалася закласти основи для Європейської структури інтеграції, запропонувавши конкретні заходи щодо здійснення вищезазначених Загальних Основних Принципів, спрямованих на узгодженість заходів, прийнятих на рівні Союзу та держав-членів ЄС.

Поступовий розвиток загальноєвропейської системи надання притулку є одною з головних цілей загальноєвропейської міграційної політики. До кінця квітня 2004 року були затверджені мінімальні загальні закони для цієї сфери; але ще не була прийнята відповідна директива. Виходячи з цього, на другому етапі буде створена Спільна європейська система надання притулку.

Одним з ключових елементів загальноєвропейської політики надання притулку є встановлення критеріїв і процедур, які будуть визначені державою-членом, яка має право розглядати клопотання про надання притулку громадянину країни третього світу в державі ЄС. Питання регулюється Дублінським Регламентом II, прийнятим в 2003 році, що став доповненням до Дублінської Конвенції 1991 року. Крім того, з Дублінського Регламенту II потрібно виключили можливість багаторазового застосування і дозволити кожному заявнику єдиний порядок надання притулку в країнах ЄС. Ефективне здійснення цього регламенту буде забезпечено шляхом створення системи порівняння цифрових відбитків пальців (Eurodac) усіх осіб, які шукають притулку у віці від 14 до 50. Eurodac почав функціонувати в середині січня 2003 року [11, с.40].

Ще одним важливим заходом загальної європейської політики для надання притулку було запроваджено в липні 2001 року, це було прийняття Директиви про мінімальні стандарти з надання тимчасового захисту у випадку масового напливу біженців, а також про заходи, що сприяють збалансованому розподілу навантаження на держави ЄС, які приймають таких осіб, а також з наслідками цього прийому (burden sharing). Існування масового напливу біженців було зауважено рішенням Ради, яке може бути прийняте кваліфікованою більшістю після пропозиції від Комісії. Період тимчасового захисту становить один рік і може бути продовжений ще на один. Особи, що користуються тимчасовим захистом, можуть в будь-який час подати заяву на притулок. Ще вони мають право на виконання незалежної або залежної оплачуваної роботи і отримувати допомогу в вигляді соціальних пільг, а також мають право на возз'єднання з їх сім'єю. Директива по мінімальним правилам з надання тимчасового захисту була першим юридично обов'язковим інструментом захисту, через який можна було досягти політичної угоди після набрання чинності Амстердамського Договору [11, с.41].

У 2003 році Рада офіційно прийняла Директиву по встановленню мінімальних стандартів для прийому осіб, які шукають притулку у державах-членах ЄС. Директива спрямована на забезпечення надання бідним, шукаючим притулку людям, прийнятних умов життя (а саме: житло, охорона здоров'я, доступ до освіти і ринку праці і т.д. Ще у

квітні 2004 року Рада ЄС офіційно прийняла Директиву про мінімальні стандарти для визнання громадян країн третього світу або осіб без громадянства, як біженців або осіб, потребуючих додаткового захисту і надання цього захисту. Положення цієї Директиви стали предметом гострої критики з боку UNHCR, який вважає, зокрема, що неприпустимо ставити знак рівності між захистом, передбаченим державою із захистом партій чи організацій та міжнародних організацій, які керують державою або значними частинами її території. Міжнародні організації, відповідно до міжнародного права, не можуть бути прирівняні до держави. У вересні 2000 року Комісія представила проект директиви по загальним правилам, що регулюють надання або відмову в статусі біженця. Проект спрямований на створення правових меж, які згідно з загальними правилами і термінами забезпечать швидкий та ефективний розгляд заяв на надання притулку, представлених на розгляд державам-членам ЄС [10].

Останньою спільною мірою з політики притулку і біженців є рішення про створення Європейського Фонду Біженців (European Refugee Fund ERF). Його метою є надання підтримки та сприяння в зусиллях держав-членів ЄС отримувати і розглядати наслідки прийому біженців і депортованих осіб. Перший ЕФБ існував в період з січня 2000 по кінець 2004 року, в який було вкладено 216 млн. євро. Водночас, почався другий етап, який охоплює період з 2005 по 2010. Вжиті Фондом заходи стосуються заявників на притулок, біженців та депортованих осіб. Конкретно вони стосуються як і до прийому заявників на притулок та до доступу до процесу його надання, так і до практичної підтримки в усіх вищезазначених категоріях, також і можливість добровільного повернення на батьківщину. Крім того, забезпечення підтримки осіб, які будуть залишатися постійно в державі-члені ЄС. Крім цього, у разі масового напливу біженців можливо звернутися до Фонду для фінансування невідкладних заходів для надання тимчасового захисту [11, с. 42].

У вересні 2005 року Комісія повідомила про програми регіонального захисту у справах біженців, в яких вивчалися можливості деяких країн третього світу, які знаходяться поряд з країною походження біженців і які можуть забезпечити умови захисту, необхідні для них.

У Міністерстві Юстиції і Міністерстві Внутрішніх Справ, 2 і 3 червня 2005 року було прийнято План дій з реалізації Гаазької програми шляхом прийняття конкретних заходів і, зокрема, для належного та своєчасного здійснення і виконання законів національного законодавства, оцінюючи їх на практиці і ставлячи нові цілі у конкретні терміни.

У рамках зміцнення впровадження Свободи в Європейському Союзі і зокрема в політиці притулку, міграції, кордонів і віз, серед основних рекомендацій Плану дій ми виділяємо наступні дії та їх терміни:

- Програма – це межі солідарності та управління міграційними потоками та основа нових фінансових перспектив (2005),

- Зелена Книга для майбутнього Європейської міграційної мережі (2005), і як наслідок, при необхідності, пропозиція для створення Європейської Міграційної Обсерваторії (2006),

- особливий рішучий контроль для успішної передачі та реалізації законів національного законодавства. Моніторинг інтеграції та виконання законів у першій фазі по наданні притулку і по легальній міграції допоможе державам-членам ЄС дотримуватися вимог цих актів і забезпечить плавний перехід до другої фази втілення подальших законодавчих дій у вищезазначених областях, важливих досліджень про наслідки, доречність і доцільність спільної обробки заяв про надання притулку в межах

і за межами ЄС (2006). Також другою метою є створення єдиної системи надання притулку, а також перспектива розвитку використання Європейського Фонду Біженців,

- що стосується легальної міграції, слід підкреслити вищевказану Зелену Книгу економічної міграції (обговорення якої розпочалося в 2005 році), і представити план політики по легальній міграції, в тому числі процедури прийому (2005),

- значні зусилля направлені на інтеграцію країн третього світу, шляхом створення єдиної європейської бази,

- продовження зусиль по боротьбі з нелегальною міграцією і її наслідками, такими як нелегальна праця. Це також є ключовим пунктом Плану дій, який повинен поєднуватися з ефективною політикою для віддалення і репатріації незаконних мігрантів згідно з законом і з більш тісною співпрацею та взаємною технічною допомогою. Найголовніший законодавчий акт було заплановано у 2005 році по процедурами депортації,

- політика притулку та міграції, яка має особливо критичний розлад, і полягає в основному на співпраці з країнами третього світу,

- нарешті, багатогранний план дій по управлінні (зовнішніх) меж Європейського Союзу та паралельне скасування внутрішніх, також по розвитку біометрії, яка підвищує рівень безпеки проїзних документів, видів на проживання, паспортів і т.д., співпраці з інформаційними системами і подальшого розвитку політичних міркувань, у тому числі розвиток інформаційної системи по візах (VIS) [11, с. 44].

Таким чином, дивлячись на розвиток до теперішньої загальної міграційної політики країн-членів ЄС стає ясно, що незважаючи на триваючий процес створення вільного, безпечного і справедливого простору, особливо в політичній сфері прийому та інтеграції, є тільки кілька необхідних і юридично обов'язкових правил. Крім того, деякі держави-члени ЄС або не приймають безпосередньо обов'язкові рішення (правила, директиви і рішення), або пізно включають їх у національне законодавство. І це особливо важливо, лише коли їх змушують з втручанням Суду ЄС.

Загальна політика в області притулку та біженців, до цих пір не розкриває слабкі сторони. Європейський союз, звичайно, в майбутньому бажає тісно співпрацювати в області міграційної політики та розробити процедури, які виходять за рамки цих мінімальних прийнятих стандартів. Тим не менше, серед держав-членів немає згоди щодо термінів цієї політики. Більшість урядів вважає, що проект з розробки єдиної системи надання притулку до 2010 року було занадто амбіційним. UNHCR висловлює розчарування, тою що держави-члени не виконали обіцянки, даної на спеціальному саміті в Тампере [6]. Неодноразово держави – члени ЄС намагалися за допомогою політики стосовно біженців поліпшити захист в країнах походження та якість систем притулку в Союзі.

Розробка комплексної і динамічної міграційної політики залишається важливою областю національного значення, незважаючи на високий ступінь співробітництва між державами-членами на європейському рівні.

Список використаної літератури

1. General Secretariat of the Council of the European Union, DG H – Justice and Home Affairs : List of Texts adopted by the Council in the JHA Area [Electronic resource]. – 2003, №. 24 (8.5.2003). – Mode of access :

http://europa.eu.int/com/justice_home/news/intro/news_intro.en.htm

2. General Secretariat of the Council of the European Union, DG H – Justice and Home Affairs: List of Texts adopted by the Council in the JHA Area [Electronic resource]. – 2004, № 59 (28.6.2004) and Nr. 83 (25-26.10.2004). – Mode of access :

http://europa.eu.int/com/justice_home/news/intro/news_intro.en.htm

3. General Secretariat of the Council of the European Union, DG H – Justice and Home Affairs: List of Texts adopted by the Council in the JHA Area [Electronic resource]. – 2003, № 118. – Mode of access : http://europa.eu.int/com/justice_home/news/intro/news_intro.en.htm

4. General Secretariat of the Council of the European Union, DG H – Justice and Home Affairs: List of Texts adopted by the Council in the JHA Area [Electronic resource]. – 2004, № 102. – Mode of access : http://europa.eu.int/com/justice_home/news/intro/news_intro.en.

5. UNHCR είναι δυσάρεστημένη με τις νέες ρυθμίσεις της Ε.Ε. σχετικά με την επανένωση των οικογενειών. [Electronic resource]. – Mode of access : www.unhcr.de/unhcr.php/cat/61/aid/886.

6. UNCHR Δυσάρεστημένη με τις Νέες Ρυθμίσεις της Ε.Ε. Σχετικά με την Επανένωση των Οικογενειών [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.unhcr.de/unhcr.php/cat/61/aid/886>).

7. Lubbers Ζητά Εκτεταμένη Αφετηρία στην Πολιτική της Ε.Ε. για τους Πρόσφυγες [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.unhcr.de/unhcr.php/cat/18/aid/1168>).

8. Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου της Ε. Ε., Γεν. Διεύθυνση Ειδήσεις από τον τομέα Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων [Electronic resource]. – Mode of access : <http://europa.eu.int/com/justicehome/news/intro/newsintro.en.htm>.

9. Η Μετανάστευση στην Γαλλία, Γαλλική Πρεσβεία – Τμήμα Τύπου και Πληροφοριών, Βερολίνο [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.botschaft-frankreich.de>.

10. Η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ μια περιεκτική Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.firststeps-project.eu/web/content.asp?lng=gr&parent=POLICY§ion=Comprehensive>

11. Βαρβιτσιώτη Ι. Μ.. Μακρά πορεία προς μια ενιαία 11. μεταναστευτική πολιτική στην ευρωπαϊκή ένωση: οι εξελίξεις 1999 - 2005 [Electronic resource] / Ι. Μ. Βαρβιτσιώτη. – Mode of access : <http://www.epp-ed.org>

12. Κατευθυντήριες Γραμμές της Κυβέρνησης Ραφαρέν Σχετικά με την Ενσωμάτωση των Αλλοδαπών, Βερολίνο, 16 Ιουνίου 2003 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.botschaft-frankreich.de>).

13. Μάλτα – Η Υιοθέτηση του Κοινοτικού Κεκτημένου [Electronic resource]. – Mode of access : <http://europa.eu.int/scadplus/IEK/de/lvb/e22112.htm>).

14. Παπαδάκη Ο. Γ., Παπαδάκη Ε.. Η πολιτική διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα [Electronic resource] / Ο. Γ. Παπαδάκη, Ε. Παπαδάκη. – Mode of access :

http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/PAPADAKI_GIOTI_O_PAPADAKI_E_43.pdf

15. Ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική [Electronic resource] – Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/jl0059_el.htm

Стаття надійшла до редакції 11.10.2014 р.

E. Ryabchenko

THE STAGES OF THE EUROPEAN UNION MIGRATION POLICY TO THE THIRD COUNTRIES IN THE BEGINNING OF 21ST CENTURY

The present article deals with the urgent issues of the European Union migration policy in the beginning of current century. Due to the yearly increasing number of migrants from third countries the EU faced with the range of problems in the sphere of human rights. Also, while the above mentioned period a huge work was done in the sphere of counteraction with

illegal migration. Thus, EU worked out the principles of control in external and internal borders of EU. The principals of the system VIS and EURODAC were describes as important element in prevention of illegal migration. Special attention was paid to those who seek for asylum. Another problem that described is family reunification of migrants and the legal base of it. But the special attention is paid to the problem of xenophobia and any type of discrimination that any migrant can face. Another very important problem that needs study and legal solution is the problem of refugees. It should be also mentioned that every conference of European Council and the circulations issued concluding them are studied by UNCHR and can be reworked again in order to find the proper way to solve the problem of migration. It must be also mentioned that European countries sometimes do not have common meaning in the approaches to the working out of migration policy. It needs also cooperation with the countries of migrants' origin.

Key words: *European Union, illegal migration, political asylum, discrimination, human rights.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Пономарьова І.С., д.і.н, проф.; Антонюк О.В., д.політ.н, проф.

УДК 324(450)"2006"(045)

М.А. Свєтлакова

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2006 Р. В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В ІТАЛІЇ

Парламентські вибори в Італії характеризуються конкуренцією між правоцентристською коаліцією «Дім Свобод» на чолі з діючим прем'єр-міністром С. Берлусконі та лівоцентристською коаліцією «Союз» на чолі з Р. Проді. Вибори 2006 р. були здійснені за новим виборчим законом, який було введено наприкінці 2005 р. діючим урядом С. Берлусконі.

У відповідність з законом 2005 р. як в Палату депутатів, так і в Сенат, місця були розподілені за системою пропорційного представництва. Виборча система якою управляв механізм присудження абсолютної більшості місць в партії, яка могла отримати абсолютну більшість голосів, представляла сильний стимул до формування передвиборчих коаліцій. Місця для Палати депутатів та в Сенат були розподілені на національному рівні по регіонам. По іншому система застосовувалася тільки для автономної області Валле-д'Аоста в обох палатах та Трентіно-Альто-Адідже, але тільки для Сенату. Електорат в свою чергу не міг обирати окремих кандидатів у списках партій або коаліцій.

Перші вибори за цією системою виявилися вдалими для лівоцентристської коаліції, що здобуло широке обговорення в ЗМІ. Така ситуація показала себе як найбільш неоднозначна за всю історію Італійської Республіки, та закінчилася перемогою лівоцентристської коаліції.

Ключові слова: *парламентські вибори 2006 р., правоцентристська коаліція, лівоцентристська коаліція, новий виборчий закон.*

Італійська Республіка є країною з чітко ознаменованою ламкою моделлю політичної системи держави. Перехідний період в країні почався ще у 90-х рр. ХХ ст. та спричинив серйозні зими в політичному устрої Італії. Через це сталося формування

двох полюсів нової партійної системи Італійської Республіки, з чітким розподіленням на праві та ліві орієнтири. Такий розподіл ми можемо простежити і сьогодні. Тому актуальним є виявити зміни в програмах правих та лівих коаліцій та з'ясувати вплив нового виборчого закону на результати виборів в парламент в 2006 р.

Політичний устрій Італійської Республіки вже давно привертав увагу як зарубіжних вчених так і вітчизняних науковців. Однією з фундаментальних робіт стала колективна монографія «На перехресті Середземномор'я: Італійський чобіт перед викликами XXI ст.». У монографії детально розглянуто ключові моменти внутрішньої та зовнішньої політики країни за останні два десятиріччя. У роботі також зроблено акцент на аналізі політики лівих та правих урядів [12].

Чергові парламентські вибори в Італійській Республіці відбулися 9-10 квітня 2006 р. та проходили за новим виборчим законом, який було прийнято з ініціативи лідера правоцентристської коаліції С. Берлусконі.

До цього часу в Італії існував виборчий закон 1993 р., який і діяв до кінця 2005 р. У результаті референдумів 1991 та 1993 рр. виборча система країни зазнала значної трансформації. Це виявилось в переході від пропорційної системи до змішаної. Виборчий закон «Mattarellum» був прийнятий 4 серпня 1993 р. президентом Л. Скальфаро [5]. Цей закон значив, що з однієї сторони мажоритарна система виступала за виділення 75% місць в парламенті, з іншої існувала пропорційна система, яка відзначалася у виділенні 25% місць за партійними списками [5]. Ця виборча система вперше набула практики на парламентських виборах 1994 р.

Вже у 2005 р. напередодні чергових парламентських виборів 2006 р. був розроблений та прийнятий новий виборчий закон. Італійський закон від 21 грудня 2005 р. «О змінах порядку виборів Палати депутатів та Сенату Республіки» (*Modifiche alle norme per l'elezione della Camera dei deputati e del Senato della Repubblica*), який отримав назву закон Кальдеролі. Його сутність полягала у відміні виборів у мажоритарних округах, за якими раніше обирались 75% депутатів. Замість цього партії або коаліції, яка набрала більшість голосів в Палаті депутатів, автоматично надавалось не менше 55% мандатів [6].

Що стосувалося Сенату, то більшість розподілялося на основі результатів регіональних виборів. Іншими словами, за кожною областю була закріплена фіксована кількість сенаторських місць, в залежності від кількості населення яке проживало на її території. Крім того, до складу Сенату могли входити минулі президенти Італії, а також п'ять незмінних сенаторів, які призначав тільки глава держави за великі досягнення в науковій, художній та соціальній областях [6].

Іншим нововведенням закону Кальдеролі була система «блокованих списків», при якій електорат не мав можливості віддати свій голос окремому кандидату, а повинен був голосувати конкретно за партію [6].

Розглянемо детальніше принципи які закладені в новому виборчому законі: були відмінені одномандатні округи; виборцю не надавали можливості віддати свою перевагу одному кандидату, він мав право голосувати тільки за партію; закон передбачав присудження більшості як в Палаті депутатів, так і в Сенаті (в Палаті першочерговим було забезпечення коаліції, яка отримала найбільшу кількість голосів, не враховуючи виборців, які проживають на території Валле-д'Аоста та за кордоном); існував обов'язок у кожній партії або коаліції, який вимагав вказати свого кандидата зі своєю програмою [6].

Спочатку свого існування виборчий закон 2005 р. був оцінений дуже критично. Його розробник Р. Кальдеролі був представником партії «Ліга Півночі», яка виступала

за надання північним італійським областям статусу незалежних, що вже могло насторожувати [5].

На основі саме цього закону пройшли парламентські вибори 2006 р., 2008 р. та 2013 р. Але вже через вісім років після його прийняття Конституційний суд Італії поставив під сумнів легітимність цього закону та визнав його положення не відповідними до Конституції [11]. На сьогодні, в Італійській Республіці знову дуже гостро стоїть питання о реформі законодавчої системі.

Таким чином, можна відзначити, що закон Кальдеролі, по суті був потрібен тільки лідеру правоцентристської коаліції С. Берлусконі. Політик, який знаходився у влади вже достатній термін, розумів, що йому загрожує урядова криза та провал на найближчих виборах, якщо він не затвердить пропорційну виборчу реформу [5].

У зв'язку з введенням нового виборчого закону, розглянемо зміни в програмах провідних італійських партій у порівнянні з попередніми парламентськими виборами 2001 р. Ведуча правоцентристська коаліція на чолі з незмінним лідером С. Берлусконі «Дім свобод» на виборах 2001 р. заздалегідь не представляла електорату своєї програми та обмежилася тільки окремими лозунгами та тезами. Замість представлення передвиборчої програми лідер робив гучні заяви, наприклад, що тільки він зможе врятувати Італію [14].

Говорячи о майбутній програмі правоцентристська коаліція робила акцент на широке реформування державних інститутів. Також С. Берлусконі характеризував свій передвиборчий альянс поряд з провідними європейськими консервативними партіями [14].

І тільки майже перед самими виборами С. Берлусконі показав свою передвиборчу програму. Вона складалася з двох частин та мала такі основні позиції: реорганізація всіх апаратів держави та реформа його інституційної архітектури; перегляд ряду законів; активний розвиток Півдня; модернізація системи освіти та соціальної політики; захист навколишнього середовища; європейська та західна ідентичність [4].

Також у своїй передвиборчій заяві С. Берлусконі наголошував на змінах в Італії, заснованих на фундаментальних цінностях Конституції країни, які будуть вирішені демократичним шляхом [14].

На відміну від правоцентристської коаліції, вже заздалегідь була створена офіційна передвиборча програма лівого центру, а саме партії «Олива» на чолі з Ф. Рутеллі. Програма мала назву «Відновимо Італію разом». Програма «Оліви» пропонувала засоби для створення нового італійського суспільства, яке буде засновано на цінностях антифашизму, конституційного патріотизму, християнської культури. Саме ці позиції ліві сили протиставили правій коаліції [9]. Основними тезами передвиборчої програми лівого блоку стали: європейська конституція; відновлення соціальної політики; економічне та технологічне співробітництво з країнами Півдня; інвестиції в культурну сферу та навколишнє середовище; оборонна політика в загальноєвропейському контексті; розширення Європейського Союзу [9].

Таким чином, лівоцентристський блок заявляв, що в результаті запропонованих заходів до 2006 р. Італійська Республіка мала предстати значно оновленою, з підвищеним рівнем конкурентоспроможності, динамічним зростанням, високим показником соціальної інтеграції та мінімальним рівнем безробіття [9].

Зазначимо, що парламентські вибори 2001 р. проходили по змішаній системі за законом від 1993 р., що передбачав обрання 75% (475 місць) Палати депутатів в одномандатних округах, інші 25 % (155 місць) розподілялися пропорційно.

Незважаючи на те, що правоцентристський блок мав не досконало підготовлену передвиборчу програму, яка була представлена електорату з запізненням, він набирає

найбільшу кількість голосів - 45,57%. Результати виборів 2001 р. стали такими «Дім свобод» отримав 45,57%, «Олива» - 43,15%, при загальній явці виборців в 83,62%.

Таким чином, перемога на виборах 2001 р. далася С. Берлусконі дуже легко, тому що лівоцентристська коаліція була слабкою через постійну зміну лідерів. Цим скористалися праві сили, вони звернулися до електорату і пообіцяли краще життя. Обіцянки надані соціальним групам були навіть виконані урядом Берлусконі.

Ключовою подією політичного життя Італії стали парламентські вибори 2006 р. Вибори вже проходили по новому виборчому закону, прийнятому з ініціативи С. Берлусконі у 2005 р. Згідно цього закону партія або коаліція, яка отримала більшість голосів на виборах в палату депутатів отримувала не менш 340 місць з 630 можливих [6].

Вже традиційно основна боротьба точилася між правоцентристською коаліцією С. Берлусконі та лівоцентристським блоком Р. Проді.

На парламентських виборах 2006 р. правоцентристську коаліцію представляв «Дім свобод», яку знову очолив С. Берлусконі. В коаліцію увійшли такі партії як «Вперед, Італія», «Національний альянс», «Ліга Півночі», а також «Союз лівих демократів» [14].

Коаліція С. Берлусконі не квапилася представляти свою офіційну програму, тому вона була показана суспільству незадовго до самих виборів. Передвиборча програма Р. Проді, навпаки, була видана значно раніше та відрізнялася об'ємним документом, проти невеличкої програми С. Берлусконі, викладеного ще й тезисним стилем [14].

Отже, розглянемо основні моменти викладені в передвиборчій програмі правих сил. Перш за все у програмі говорилося о необхідності переосмислення міжнародної ситуації, яка значно змінилася. Огляд міжнародних процесів, надав можливості коаліції «Дім свобод» заявити, що Італійська Республіка в цілому прогала від введення загальноєвропейської валюти «євро». Таким чином коаліція негативно ставилася до введення євро, вказуючи на її негативний вплив на економіку країни [8].

В той же час в програмі стверджувалося, що уряду С. Берлусконі вдалося зробити за останнє перебування у влади (2001-2006 рр.) значні успіхи, але зазначимо, що країна підійшла до виборів з досить стагнуючою економікою і опозиція обвинуватила в цьому саме правлячий уряд С. Берлусконі.

Інші пункти програми висвітлювали головні цінності коаліції: боротьба з міжнародним тероризмом; євроатлантична направленість зовнішньополітичної лінії Італії; безпека національної ідентичності; закріплення традицій, збереження цінностей, боротьба з фундаменталізмом; закріплення ролі Італії як «країни-протагоніста» на світовій арені [8].

В той же час програма містила пропозицію створення Європи об'єднаних народів, в основі якої лежав би принцип субсидіарності (дисер). Це були основні програмні установи правоцентристської коаліції «Дім свобод».

Опозиціонером правих сил стала представлена на парламентських виборах коаліція «Союз» під керівництвом Р. Проді програмний документ якої мав назву «На благо Італії» ("Per il bene dell'Italia"). Очолюваний блок Р. Проді був сформований на базі альянсу «Олива», в якій увійшли такі партії як «Ліві демократи», «Ромашка», «Комуністичне відродження», «Італія цінностей» та ін. [14].

Електоральна програма «Союзу» була дуже змістовною та відображала основні напрямки розвитку майбутньої політики Італійської Республіки: конституційний устрій країни та його можливі зміни; державне управління; економіка та відновлення державного бюджету; вирішення проблем Півдня; соціальна політика; захист

італійських громадян за кордоном; реформування міграційної системи; підвищення рівня інформованості суспільства; відродження культури [7].

Основні ідеї програми були присвячені зовнішньополітичному курсу країни. По-перше, це європейська інтеграція як, необхідна умова проведення зовнішньополітичної лінії Італії. По-друге, в програмі йшлося про повну прихильність до Конституції Італійської Республіки, про мирне та превентивне врегулювання існуючих конфліктів, яке буде засноване на міжнародній справедливості. По-третє, коаліція Р. Проді віддавала перевагу політиці мультилатералізму [7].

В передвборчій програмі лівого блоку також була закладена ідея на отримання Італією ролі впливового актора світової політики, яка б спряла встановленню стабільності та демократії у всьому світі [7].

Таким чином, парламентські вибори в Італійській Республіці пройшли в зазначений строк (9-10 квітня 2006 р.) та принесли перемогу лівоцентристській коаліції «Союз» на чолі з Р. Проді. Результати виборів показали дуже запеклу боротьбу між опонентами, правоцентристи отримали 49,74%, а лівоцентристи 49,81%, загальна явка становила 83,62%. Але навіть с таким розвитком подій С. Берлусконі не збирався здаватися. Політик заявив, що його блок не згоден з перемогою Р. Проді, оскільки «Дім свобод» отримав перемогу у верхній палаті (50,2%) та потребував перевірки протоколів ще раз [10].

Відповідно до Конституції 1947 р. Італійська Республіка розділена на 20 регіонів. Для того щоб чітко виявити картину розподілення симпатій електорату в країні, розглянемо результати виборів по регіонам.

Табл.1

Регіон	Палата Депутатів (%/ місьць)		Сенат (%/ місьць)	
	Р. Проді «Олива»	С. Берлусконі «Дім Свобод»	Р. Проді «Союз»	С. Берлусконі «Дім Свобод»
Південна Італія				
Сицилія	43,51% / 13	56,05% / 13	40,55% / 11	57,77% / 15
Молізе	50,95% / 1	49,05% / 1	50,52% / 1	49,48% / 1
Апулія	48,29% / 23	51,54% / 21	47,87% / 9	51,89% / 12
Базиліката	60,08% / 4	39,49% / 2	60,39% / 4	39,15% / 3
Калабрія	56,71% / 14	42,84% / 8	56,76% / 6	42,57% / 4
Кампанія	52,40% / 19	47,28% / 14	49,59% / 17	49,08% / 13
Центральна Італія				
Абруццо	52,82% / 8	47,05% / 6	53,19% / 4	46,81% / 3
Лаціо	52,29% / 23	47,56% / 17	49,12% / 12	50,25% / 15
Умбрія	57,53% / 6	42,47% / 3	57,17% / 4	42,83% / 3
Марке	55,22% / 10	44,78% / 6	54,40% / 5	45,60% / 3
Тоскана	61,75% / 25	38,25% / 13	61,29% / 11	38,71% / 7
Північна Італія				
Емілія-Романья	59,92% / 28	40,08% / 15	59,43% / 12	40,57% / 9
Фріулі-Венеція-Джулія	44,84% / 6	54,51% / 7		
Північно-Східна Італія				
Трентіно-Альто-Адідже	62% / 8	35,32% / 3		

Венето	38,90% / 13	58,76% / 16	39,52% / 10	57,10% / 14
Північно-Західна Італія				
Лігурія	53,63% / 10	46,37% / 7	53,29% / 5	46,71% / 3
П'ємонт	55,43% / 14	44,57% / 10	49,49% / 9	50,51% / 13
Ломбардія	46,34 % / 21	53,66% / 19	42,62% / 20	56,95% / 27
Острівна Італія				
Сардинія	52,49% / 10	43,35% / 8	50,89% / 5	45,31% / 4

*Розраховано і складено за джерелом : Archivio storico delle elezioni - Consultazione dati [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://elezionistorico.interno.it/index.php?tpel=C&dtel=09/04/2006&tpa=I&tpe=A&lev0=0&levsut0=0&es0=S&ms=S>; National Elections Results 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://elezionistorico.interno.it/index.php?tpel=S&dtel=09/04/2006&tpa=I&tpe=A&lev0=0&levsut0=0&es0=S&ms=S>

За даними представленої таблиці ми можемо з'ясувати деякі розбіжності у симпатіях електорату окремо по регіонах. Найвищий результат С. Берлусконі та його коаліції «Дім свобод» був зафіксований у північному регіоні Венето, як в Палаті депутатів, так і в Сенаті – 58,76 % та 57,10 % відповідно. Надалі високий процент голосів простежується на Сицилії та в Ломбардії. Це пояснюється тим, що ці регіони (окрім Сицилії) розташовані на Півночі Італії [3].

Для північних регіонів характерно небажання утримувати та «годувати» південних мешканців країни. Причиною тому стало невдоволення жителів Ломбардії, Венето та інших регіонів достатньо. В першу чергу це політика центрального уряду яка є для всіх загальною. Державні службовці отримують однаково і в Лігурії, і в Калабрії і на Сицилії, однак, перша значно економічна та розвинена та відправляє в центральний бюджет країни значно більше прибутків, ніж південні регіони. Через це одна з партій правоцентристської коаліції, а саме, «Ліга Півночі» запропонувала реформу федералізації Італії. Зрозуміло, що електорат північних регіонів буде підтримувати цю ідею та голосувати за «Дім свобод» [3].

Стосовно прихильників Р. Проді, то самий високий процент голосів надав південний регіон Базиликата – 60,08%. Цікавим фактом є те, що високий процент голосів Р. Проді набрав також і в північних регіонах (Емілія-Романья, П'ємонт). Електорат вже зазнав деяких розчарувань від уряду С. Берлусконі та вбачав надію в нових лідерах, які приділять увагу соціальним проблемам країни.

За даними таблиці можна виявити, що самий низький результат по регіонах набрав С. Берлусконі, це Трентіно-Альто-Адідже – 35,32%, далі Берлусконі низький відсоток голосів набуває в Тоскані та Базиликаті, що зовсім не характерно для його опонента Р. Проді. З коаліцією Р. Проді, навпаки, простежується рівний відсоток голосів, в середньому приблизно 52%, і лиш в деяких регіонах є високий відсоток, це, зокрема, регіони Півночі. Зазначимо, що на відміну від С. Берлусконі переможець парламентських виборів 2006 р. Р. Проді був прихильником Євросоюзу, а той, в свою чергу, чинив сильний зовнішній тиск на Італію в цілому. Політика С. Берлусконі, навпаки, часто розходиться з загальною лінією ЄС.

Таким чином, як ми бачимо вибори продемонстрували розкол Італії (перемогу отримала лівоцентристська коаліція з незначною різницею голосів – менше ніж 0,1%), тому першочерговим завданням переможців було негайно починати працювати для того, щоб реалізувати свою програму та об'єднати країну [10].

Парламентські вибори 2006 р. стали основною подією в політичному житті Італії, і не випадково, що ця тема здобула широкого обговорення на шпальтах газет та ЗМІ. Після процесів в політичній системі які привели до краху Першої Республіки, не тільки змінилося ставлення італійців до самих партій та союзів, а й все ясніше проявлялася поляризація їх поглядів [13].

Це показано у даних дослідження SWG (організація заснована у 1981 р., яка аналізує та досліджує динаміку політики та суспільства), у 2005 р. 50% італійців були впевнені в значущості італійських політичних партій, а 44% мешканців країни, навпаки, не визнавали їх цінності. Незважаючи на це, і перша і друга частини електорату активно включилися до передвиборчих баталій, в ході яких вони майже однаково розподілились в своїх симпатіях до правих та лівих [13].

Стосовно саме сфери ЗМІ, увага італійців була прикута не тільки до іміджу лідерів, а й саме до їх передвиборчих програм. Провідні позиції відводилися проблемам економіки та розвитку соціальної сфери, програмам з розвитку Півдня Італії. Ринок ЗМІ, питання свободи преси та долі італійського телебачення посідали не останнє місце в програмах коаліцій, особливо вони були опрацьовані лівоцентристською коаліцією в їх програмі «На благо Італії» [13].

Розбіжність поглядів була не тільки серед електорату. В сфері засобів масової інформації теж була певна поляризованість. Лівим силам сприяли такі видання як «Републіка» (La Repubblica), «Еспресо» (Espresso), «Уніта» (l'Unità), «Ліберационе» (Liberazione). Правим силам виражали симпатії «Ліберо» (Libero) «Джорнале» (Giornale.it), «Панорама» (Panorama.it), «Фольо» (Foglio.it). Католицька преса, в основному, була солідарна з правим блоком. В свою чергу «Корьєре дела сера» (Corriere della Sera) відкрито заявила о своїх політичних уподобаннях, газета віддавала перевагу лівоцентристам, пояснюючи таку позицію тим, що діючий уряд С. Берлусконі більше піклувався про себе, ніж про країну, тому потрібна заміна влади, а коаліція Р. Проді, на їх думку, вселяла хоч якусь надію [13].

Таким чином, оцінку яку отримали лідери на сторінках ведучих газет, була передбачуваною. Перемогу Р. Проді підтримали «Републіка», «Ла stampa», «Месаджеро». Свої вподобання за С. Берлусконі відзначила «Джорнале». Кампанія лівоцентристських сил носила ярко виражений антиберлусконієвський характер, праві, навпаки, не концентрували увагу саме на особистості Р. Проді, а виступали проти комуністів та нагадували о загрозі демократії у випадку їхньої перемоги.

Зазначимо, що новий виборчий закон зіграв не на користь правої коаліції. При високій явці виборців (83,6%) розрив між обома блоками був дуже незначний, праві сили відмовились визнавати результати виборів та звинуватили лівих у підтасуванні голосів. Однак, після рішення Касаційного суду та додаткових підрахунків, правоцентристська коаліція «Дім Свобод» була змушена визнати перемогу коаліції «Союз» та віддати їм пульт керування країною [7]. Таким чином, «Союз» отримав 158 місць в сенаті та 348 місць в Палаті депутатів, а «Дім свобод» 156 та 281 місце відповідно. За твердженням аналітиків, якщо діяв би виборчий закон 1993 р., то більшість місць в парламенті була би у правої коаліції.

За дослідженням Censis (італійський центр соціально-економічних досліджень), яке було проведено одразу після виборів, були дані відповіді на питання чого чекають італійці від нового обраного уряду та що саме сприяло їх вибору. За думкою італійців негайних реформ потребувала сфера охорони здоров'я (37,4%), соціальне забезпечення (31,5%), юстиція (25,9%), сфера освіти (17,9%) [3].

Основними пунктами передвиборчих програм, які вплинули на вибір електорату стали: створення нових робочих місць, податки, охорона здоров'я та соціальне забезпечення, боротьба зі злочинністю, імміграція [3].

Отже, й надалі основним джерелом інформації, яка впливає на вибір електорату є телебачення (74%), для 27,2% італійців газети є важливим джерелом політичної інформації, радіо віддають перевагу населення старшого віку (13%), а Інтернету всього 6,1% молодого населення. Таким чином, ми бачимо, що основна інформація виходить з телебачення, тому відповідно, одні передачі були пріоритетними для прихильників лівих сил, інші, для правих [3].

На початку 90-х рр. ХХ ст. в Італійській Республіці проходить трансформація політичної системи. Перетворення політичної системи в Італії можна розділити на декілька етапів. Перший етап почався з розпаду політичної системи наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Другий етап (1992-1994) пов'язаний з операцією «Чисті руки» та третя фаза знаменувалися виникненням нової партійної системи.

Всі ці факти призводять до необхідності прийняття нових законів, тому яка партійна система Італії динамічно розвивається. Відправною точкою став новий виборчий закон 2005 р., саме за ним проходили парламентські вибори 2006 р. Традиційно в полі зору знаходилися дві основні коаліції: правоцентристська С. Берлусконі та лівоцентристська Р. Проді. При розподіленні голосів між коаліціями та формування електоральних переваг, діють фундаментальні культурні фактори розмежування по лінії «північ-південь», які надалі визначали і соціально-економічні розбіжності.

Стосовно передвиборчої політики в ЗМІ, то і праві і ліві сили активно проводили передвиборчу агітацію. Загалом прийняття нового виборчого закону 2005 р. стало на руку лівоцентристському блоку на чолі з Р. Проді, а не на користь правоцентристам, на що сподівався при його прийнятті уряд С. Берлусконі.

Список використаної літератури

1. Archivio storico delle elezioni - Consultazione dati [Electronic resource]. - Mode of access :
<http://elezionistorico.interno.it/index.php?tpel=C&dtel=09/04/2006&tpa=I&tpc=A&lev0=0&levsut0=0&es0=S&ms=S>
2. Archivio storico delle elezioni - Consultazione dati [Electronic resource]. - Mode of access :
<http://elezionistorico.interno.it/index.php?tpel=S&dtel=09/04/2006&tpa=I&tpc=A&lev0=0&levsut0=0&es0=S&ms=S>
3. Censis. Dopo il voto. Elezioni 2006. La comunicazione politica e le motivazioni degli italiani [Electronic resource]. – Mode of access :
http://www.censis.it/14?shadow_ricerca=5199
4. I Governy Berlusconi [Electronic resource]. - Mode of access :
<http://9anni.governoberlusconi.it/2001.htm>
5. Legge elettorale mattarellum: cosa significa e come funziona [Electronic resource]. - Mode of access : <http://news.leonardo.it/legge-elettorale-mattarellum-cosa-significa-e-come-funziona/>
6. Legge Porcellum (Calderoli) [Electronic resource]. - Mode of access :
<http://www.porcellum.com/>
7. Per il bene dell'Italia. Programma di Governo 2006 – 2011 [Electronic resource]. - Mode of access : digilander.libero.it/karmaproductions/politica/programma-unione.pdf
8. Programma elettorale 2006 della Casa delle Libertà [Electronic resource]. - Mode of access : <http://pesanervi.diodati.org/pn/?a=252>

9. Rinnoviamo l'Italia, insieme [Electronic resource]. - Mode of access : <https://arengario.net/poli/poli20.html>

10. Берлускони не смирился с поражением [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dni.ru/polit/2006/4/11/80937.html>

11. Действующий в Италии избирательный закон признан неконституционным [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/news/experts/document244212.phtml>

12. Зонова Т. В. На перекрестке Средиземноморья: «Итальянский сапог» перед вызовами XXI века : моногр. / под ред. Т. В. Зоной. – М. : Весь мир, 2011. – 456 с.

13. Италия: СМИ в 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mediascope.ru/node/51>

14. Маслова Е. А. Идеологические основы внешней политики Италии периода Второй Республики : дис. ... канд. полит. н. : 23.00.04 / Елена Александровна Маслова; Московский государственный институт международных отношений . – Москва, 2012. – 241 с.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2014 р.

M. Svetlakova

PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 2006 IN THE CONTEXT OF THE POLITICAL PROCESS IN ITALY

The 2006 Italian general election has been characterized by a competition between the centre-right coalition (called “House of Freedoms”) led by the incumbent Prime Minister S. Berlusconi and the centre-left coalition (called “the Union”) led by the R. Prodi. The 2006 election was held with a new PR electoral system introduced in late 2005 by the incumbent government.

According to the 2005 law, both in the Chamber and the Senate, the seats are to be distributed by proportional representation. The electoral system-driven mechanism of awarding the absolute majority of seats to the party (or parties) able to gain the relative majority of votes provides strong incentives to the formation of pre-electoral coalitions. Seats for the Chamber are distributed nationally whereas they are distributed regionally for the Senate. A different system is applied for the autonomous Region of Aosta Valley in both houses, and Trentino Alto-Adige in the Senate only. The electorate cannot choose individual candidates in the party/coalition lists.

The primary elections proved to be a good moment for the centre-left, with extremely high visibility in the media. This context revealed itself as the most uncertain one of the entire history of the Italian Republic, ending with the centre-left coalition winning the election.

Key words: *parliamentary elections 2006, center-right coalition, center-left coalition, new electoral law.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Балабанов К.В., д.політ.н, проф.; Зеленько Г.І., д.політ.н, проф.

УДК 316.74:323(477.62)(045)

Б.В. Слющинський

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я

У статті проаналізовані сучасні реалії соціально-політичного та економічного життя населення українського Приазов'я. Автор доходить висновку, що політична культура в регіоні знаходиться на досить низькому рівні, яка є дзеркальним відображенням користюлюбної політичної комунікації, що проявляється у протиставленні регіонів та їх представників один одному навіть в одній області, що не сприяє об'єднанню суспільства.

Ключові слова: політична культура, політична комунікація, соціально-політичні реалії, демократія, інтеріоризація, екстеріоризація.

Процес формування політичної культури відбувається передусім під впливом політичного життя, певних режимів, політичних систем, що впливає на створення відповідної політичної комунікації. Політична комунікація, її характер створюють певну інформаційну модель особистості, яка впливає на відносини у суспільстві, вироблення тієї чи іншої думки, тобто на формування політичної культури спільноти. Рівень політичної культури залежить від державного ладу, країн-сусідів, політичних лідерів, складу населення (вікового, етнонаціонального тощо) та рівня розвитку демократії в державі. У процесі історичного розвитку під впливом соціально-економічних, політичних, духовних та інших факторів зазнає певних змін політична культура суспільства: формуються нові політичні цінності та уявлення, оновлюється політична ідеологія, відбуваються зміни у суспільній свідомості і політичній поведінці населення. Дана проблема завжди цікавила вчених. Так, наприклад, вчені певних історичних періодів прагнули дати визначення політиці і виокремити політику як у позитивному значенні (досягнення колективної мети), так і в негативному (панування над) [1, с. 9]. Зокрема, Аристотель, Платон, Е. Анчел, А. Бутенко, Г. Ф. Гегель, Ентоні Гіденс, А. Камінський та ін.

Німецький соціолог Макс Вебер, наприклад, розробив системне обґрунтування підвищення ролі «сучасних» організацій. Він вважає, що організації – це засоби координації діяльності людей або благ, які вони виробляють у стабільний спосіб у часі й просторі [2, с. 72]. Політична організація – це еліта суспільства. Тобто, це обрані представники суспільства, які, очевидно, мають великий вплив на формування поглядів суспільства, а отже, формування політичної інформації, комунікації, культури. Сучасні українські соціологи і політологи В. Журавський, О. Кучеренко, М. Михальченко вважають, що «Перше – еліта суспільства за сферами життєдіяльності: політична, економічна, духовна. Друге – еліти соціальних структур суспільства: класово-групова, етнічна, партійна, владна, профспілкова, професійна (військова, медична, управлінська, освітянська тощо). Третє – еліта, яка класифікується відповідно до соціального простору і часу: українська еліта, українська еліта радянського і пострадянського часу, еліта центру і регіонів (перехідного періоду)» [3, с. 8]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що політичну культуру та політичну комунікацію створює еліта суспільства, але її культура, політична комунікація залежать від того соціокультурного простору в якому вона перебуває. Порушена у статті проблема є досить актуальною і

сьогодні. Адже зараз в Україні відбуваються досить складні процеси, які підтверджують різні теоретичні підходи вчених до проблем політичної комунікації та її впливу на формування політичної культури суспільства прикладами життя сучасного суспільства.

Спробуємо дослідити політичну культуру і політичну комунікацію населення України, їхні взаємовпливи на рівні інституційної влади (формальної) і тієї, яка реалізується поза державними межами, тобто, яка виражена у неформальних інститутах, але яка їх формує, і прослідкувати форми прояву та наслідки на прикладах регіону українського Приазов'я за результатами соціологічного дослідження (n=980), проведеного у 2013 – 2014 рр.

Отже, метою даної статті буде дослідження політичної комунікації і політичної культури, їх формування і взаємовпливи на прикладі населення сучасного українського Приазов'я.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання:

- дослідити процеси інтеріоризації та екстеріоризації, які зараз відбуваються на теренах України і їх вплив на регіональні спільноти;
- проаналізувати впливи інформаційно-комунікаційної діяльності засобів масової комунікації та залучення населення українського Приазов'я до політичного життя України.

Як відомо, суспільство не може існувати без політичної еліти. Між політичною елітою та суспільством відбуваються відповідні взаємозв'язки, які створюються за допомогою політичної комунікації, яка формує певне соціокультурне середовище. Ці взаємозв'язки мають відповідну «субкультуру», яка є складовою домінуючої культури, створюючи існуючу у часі й просторі політичну культуру, і за допомогою політичної комунікації сприяє соціальній взаємодії через повідомлення [4, с. 2–3]. Така соціальна взаємодія може відбуватися у різних формах: від дебатів за обідом до випуску партійних буклетів і виступів політиків на сесіях і зібраннях; від передачі різноманітної інформації у засобах масової комунікації до чітко відібраної і обмеженої у певних регіонах; від достовірності повідомлень до переконань у їхній достовірності, що ми бачимо сьогодні в період штучно створених політиками протистоянь як між групами населення в окремому регіоні, місті, області до протистоянь у країні в цілому та між країнами.

У всьому, переліченому вище, є ознаки політики, тобто способів, за допомогою яких використовують владу чи добиваються її [5, с. 79–82]. Яскравим прикладом політичної культури і політичної комунікації слугують всі парламентські вибори та інформаційні матеріали, що розповсюджують сьогодні різні засоби масової комунікації та і, напевне, боротьба за заволодіння теле- і радіоканалами. Адже це ті чинники, які впливають на формування інформаційної моделі особистості, яка так, чи інакше формує думки пересічних громадян, завдяки яким формується політична культура.

Політична культура – це сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей і взірців поведінки соціальних верств, окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою. Політична культура охоплює рівень знань та уявлень про політику, емоційне ставлення до неї, що мотивує політичну поведінку громадян. Тобто, можна стверджувати, що політична культура – це сукупність цінностей, знань, ставлень, орієнтації того чи іншого суб'єкту, що фіксує рівень розвитку їх політичної свідомості, політичної діяльності і поведінки.

Формування політичної культури є складним процесом інтеріоризації (перенесення відповідних дій, що належать до зовнішньої діяльності, у розумовий, внутрішній план, певну схему, образ, модель, алгоритм та ін.) та екстеріоризації

(перенесення до політичного середовища набутих індивідом рис; перехід зовнішніх дій у внутрішні у вигляді втілення задумів, реалізації планів і програм, побудові нових об'єктів, культурних надбань) соціальних цінностей, політичних знань і досвіду, соціальної активності громадян та їхніх об'єднань [6]. У цьому процесі важливу роль відіграють об'єктивні та суб'єктивні чинники політичного життя суспільства, взаємодія яких визначає політичну свідомість, політичну поведінку й діяльність громадян. Інтеріоризовані (засвоєні) закони впливають на ставлення людей до системи влади, до політичних інституцій, явищ і процесів політичного життя, на визначення індивідуалізованого сприйняття політичної сфери суспільства. Об'єктивні чинники створюють відповідну політичну дійсність, яка матеріалізується у функціонуванні політичної системи суспільства та в її інституціях, у політичній культурі народу, нації, а також соціальних класів і верств суспільства. Отже, можна говорити, що політична культура людей формується вже в сім'ї, де людина спочатку починає мислити у сфері політичного думками батьків, потім вчителів, друзів, засобів масової комунікації, в кінці-кінців соціокультурного середовища, в якому знаходиться людина (спільнота). Адже, серед інститутів, що здійснюють свій вплив на формування політичної культури, - сім'я, навчально-виховні заклади є найважливішими, бо саме тут формується ставлення до батьківщини, влади, політиків, утверджуються патріотичні цінності. Ми часто вживаємо термін: «на мою думку». А чи існує вона насправді? Адже те, що ми вважаємо власною думкою – це результат колективних думок, це результат виховання людини взагалі і політичного теж.

Умовою формування політичної культури людей є їх залучення до політичного процесу, взаємодія з політичною реальністю. У політичному процесі діє ціла низка інститутів, що так чи інакше беруть участь у формуванні політичної культури, визначають основні напрями цього процесу. Найбільшим соціальним інститутом, який формує політичну культуру є інститут держави. Отже, держава формує і закріплює політичну культуру через прийняття законодавчих актів національні політичні символи, офіційні свята, конституцію, інші закони, бере на себе ідеологічні функції тощо. Тобто державна еліта формує «ланцюжок», який об'єднує думки і погляди людей, спільноти. До складу такого «ланцюжка» входять громадські організації (партії), які проводять політичну, ідеологічну, виховну й організаційну діяльність, чим закладають основи політичної свідомості громадян, їхнього мислення і поведінки, формують у громадян ставлення до партій і партійних систем, уявлення про місце партій у політичній системі суспільства, про відносини між партіями і державою. Настанови, моделі поведінки, що міцно входять до національно-політичної культури, нерідко породжує стихія суспільно-політичних рухів. Громадські організації теж утворюються лідерами, тобто – елітою (обраними).

Враховуючи, що обрані, це завжди еліта суспільства, можна говорити і про модель конкурентного елітизму, яка передбачає політичну стабільність і захист від тиранії держави як головного завдання демократії, до чого і прагне суспільство завжди і всюди. Але є також інша модель демократії – модель участі і розвитку, яка передбачає не тільки добір лідерів, а й форму суспільства, що уособлює позитивні, гуманістичні цінності: розвиток людської особистості, громадської самосвідомості, відчуття національної гордості, сприяння широкомасштабному залученню людей до прямої участі у політичному житті країни тощо. Людина, як показали результати соціологічного дослідження, може долучатися до політичного життя за умов, що вона має відповідний ступінь захищеності. Як показали дані досліджень, 40,2 %; населення українського Приазов'я (Маріуполь, Сартана, Старий Крим, Малоянисоль, Мангуш, Урзуф) вважають, що за останні роки захищеність від свавілля влади, чиновників,

міліції, суддів погіршилась. Зокрема, це стосується «вседозволеності» представників влади, неповаги до тих, хто їх обирає та невиконання «обраною елітою» своїх передвиборних обіцянок. Лише 1,4 % вважають, що трохи поліпшилась захищеність, а 0,5 % - значно погіршилась. На запитання: чи має можливість населення якимсь чином впливати на політичну ситуацію в країні, державне управління, державне будівництво тощо? – респонденти відповіли наступне: 58,2 % - «ні», 17,8 % - «так», «важко відповісти» - 5,2 % і 18,8 % не відповіли. На запитання: які соціальні групи відіграють провідну роль у державному будівництві? – респонденти дали таку відповідь: мафія, злочинний світ – 44,3 %, працівники держапарату – 27,3 %, підприємці та бізнесмени – 26,1 %, працівники служби безпеки, міліція, військові – 1,7 %, робітники, селяни, інтелігенція – 0,6 %.

Суттєвою стороною феномену влади є відносини панування – підпорядкування. Це дає підстави розглядати владу та її здійснення як комунікаційний процес, що передбачає інформаційну взаємодію «керуючих» і «керованих», а точніше, інформаційно-комунікаційна діяльність. Така діяльність здійснюється через прес-центри, спеціальні відділи, які опрацьовану інформацію надають у засоби масової комунікації.

Інформаційно-комунікаційна діяльність засобів масової комунікації (ЗМК) сприяє формуванню політико-культурних цінностей громадян, стереотипів політичної поведінки. Але сьогодні до цього додається ще бізнес, бо він фактично пов'язаний із державним управлінням. Бізнес суттєво впливає на політичні відносини та політику в країнах з ринковою економікою. Наша країна себе також відносить до країн з ринковою економікою. Отже, сьогодні тут теж відчуваються взаємний обмін і взаємовпливи бізнесу і політики, що призводить до прийняття відповідних законів, які не сприяють підвищенню політичної культури населення. Потрібно зазначити, що і формування армії, вірніше, перенесення моделей діяльності армії на політичне життя країн, що ми зараз досить сильно відчуваємо, зокрема, у країнах із тоталітарним чи авторитарним військовим режимом сприяє формуванню їх політичної культури. Багато в чому якість політичної культури визначає історичний досвід та події зі значними наслідками: війни, революції, національні кризи тощо. Ми можемо це бачити на прикладах Донецького та Луганського регіонів. За час подій думки населення кардинально міняються то в один то в другий бік, що не сприяє формуванню позитивного ставлення до політичної комунікації, а отже, і до різних верств чи груп населення, вони розділяють їх.

Спробуємо проаналізувати чи задоволене населення українського Приазов'я своїми сучасними взаємовідносинами із суспільством? Скоріше не задоволене, ніж задоволене – 36,3 %, скоріше задоволене – 13,5 %. Щодо отримання достовірної інформації, то 28,9 % населення вважають, що за останній час вона погіршилась і лише 14,4 % вважають її такою, що покращилась і якій можна вірити. Ще 6,9 % респондентів, вважають, що сьогодні вже не можна вірити жодній інформації. Це досить важливий фактор, який формує сучасну політичну культуру.

На формування політичної культури суттєво впливають геополітичні чинники, серед яких специфіка геополітичного положення країн, їх відносини із сусідніми країнами, участь або не участь у війнах та міждержавних конфліктах тощо. Такі чинники руйнують сталість політичної культури населення, роблять її нестійкою, змінною. Оскільки політика здійснюється перш за все в інформаційному просторі, то у такому випадку (випадку нестабільності) виховується повна недовіра до політичних інформацій. Адже, інформація – це не тільки технологічна основа комунікації, але й субстрат суспільних відносин, у тому числі в політиці, а ці відносини формує наявна у спільноти політична культура, на яку ж знову таки впливають всі вище перелічені

чинники. Звичайно, все це «виховує» відповідні, вигідні для тих чи інших керівних осіб (кандидатів) погляди, а з часом і переконання. Ці погляди залежать і від рівня політичної культури, який, на жаль, у нашому суспільстві доволі низький.

Важливу роль у формуванні політичної культури відіграють економічні чинники:

економічна стабільність у суспільстві, система законів, що регулюють економічні процеси в суспільстві, економічна свобода (у розумних межах), позиції середнього класу тощо. Як відомо кожна людина мріє про покращення життя, а без стабільності в економіці його добитися неможливо. Тому цей фактор теж досить суттєво впливає на формування політичної культури регіону.

Сучасний період суспільного розвитку в Україні відбувається в умовах розбудови плюралістичної демократичної політичної системи та радикального подолання старої політичної культури, яка донині панує в широких верствах суспільства, на ґрунті сучасного політичного досвіду народу, що поєднує стихійні організовані чинники. Останні набирають сили, коли політичні суб'єкти усвідомлюють важливість формування й утвердження національної культури як гаранта незворотності суспільно-політичних змін і можуть реально впливати на цей процес. Серед організованих чинників формування політичної культури такі, як лібералізація і демократизація суспільних відносин, внаслідок чого створюються умови для політичної творчості еліти і широких верств населення; пропаганда знань про історичний досвід українського та інших народів і про сучасні досягнення світового співтовариства; підтримка різноманітних ініціатив, новацій, експериментів, вивчення і поширення вітчизняного політичного досвіду; залучення науковців до розробки політичних технологій і програм; поширення джерельної бази формування новітньої політичної культури і створення умов для прояву позитивних тенденцій у політичному житті; законодавче закріплення продуктивних політичних ідей, норм, інституцій та розробка системи заходів їх повсюдного використання.

Слід підкреслити, що зростання значення та ролі політичної культури народу в суспільному житті є об'єктивною закономірністю розвитку й функціонування демократичного суспільства і держави. Суспільна практика переконливо свідчить, що чим вищим є рівень політичної культури громадян, чим повніше люди поінформовані про те, що насправді відбувається в країні та за її межами, тим відповідальніше вони ставляться до власних справ, до справ держави та суспільства. Потреби політичної системи у засобах комунікації прямо залежить від її функції в суспільстві, чисельності агентів політики, способів прийняття політичних рішень, розмірів держави і деяких інших факторів. Але зажди і всюди політика має бути інформацією для роздумів. Є більш потужні й менш сильні «машини» для породження інформації, прив'язані в тому числі й до деяких країн, і це дає змогу більш адекватно готувати підґрунтя для майбутніх дій, оскільки важливим правилом сьогодення стало наступне: «Жодна дія не має сенсу без відповідної інформаційної підготовки» [7, с. 61].

Сьогодні можна із впевненістю стверджувати, що не тільки володарі, а й людство перейшло до нового (комунікаційно-інформаційного) типу мислення (особливо молодь). На сучасному етапі розвитку суспільства виграють ті країни, які мають можливість входити відкрито у будь-які інформаційні потоки, тобто «систему контролю» у всіх сферах життєдіяльності замінила «система відкритості». Система відкритості створює новий тип комунікації – «комунікації без обмежень». Але тут все-таки на першому місці (впливовому) будуть знаходитись ті країни (правителі), які мають можливість швидше реагувати, швидше відпрацьовувати отриманий матеріал та швидше «відправляти» його в інформаційний простір у вигідному для себе варіанті (форматування новин). Адже перші інформаційні потоки краще завойовують політичну

належність до того чи іншого інформаційного простору, тобто вони перші формують політичну культуру вигідну політику. Але потрібно враховувати, що будь-яке суспільство має свої цінності та норми поведінки, своє бачення майбутнього, своє тлумачення «добра» і «зла» і їхню спрямованість на «благо чого». Це все, звичайно вписується в інститут культури, що відповідає суспільному ладу, менталітету суспільства тощо. Тому не можна відкидати і значення культури як сукупності елементів людського буття, рівня людських відносин тощо, а отже, відповідної політичної культури. Природно, що в традиційних державах минулого потреби у засобах комунікації були обмежені. Роль таких засобів головним чином виконували гінці, кур'єри і посланці. Сьогодні це все змінилося.

Першу політичну систему як інформаційно-комунікативну запровадив американський вчений К. Дойч. На його думку, «процес управління є процесом влади, основою якого виступає комунікація» [8, с. 87]. Дойч пропонував розглядати політичну систему як мережу комунікаційних та інформаційних потоків. Французький соціолог Р. Ж. Шварценберг вважав, що політична інформація – це процес передачі політичної інформації, завдяки якому вона циркулює від однієї частини політичної системи до іншої і між політичною системою [9, с. 97].

Як бачимо, сутнісною стороною політико-інформаційних процесів є передача, переміщення, обіг політичної інформації, тих відомостей, якими під час конкретної суспільно-практичної діяльності обмінюються «джерела» і «одержувачі» - взаємодіючі у суспільстві індивіди, соціальні групи, верстви, класи. За її допомогою передається політичний досвід, зусилля людей, відбувається їх політична соціалізація і адаптація, структурується політичне життя, формується політична культура.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можна сказати, що формування політичної культури залежить від того, наскільки вміло, політично грамотно за допомогою політичної комунікації відбувається перенесення із зовнішнього політичного середовища у розумовий, внутрішній план індивіда, як створюється інформаційна модель особистості, а від неї відбувається перенесення до політичного середовища набутих нею рис, цінностей, політичних знань і досвіду. Це сприяє створенню соціальної активності населення без якої неможливе формування політичної культури. Сьогодні суспільству потрібна політична культура, яка б відповідала розвиненому громадянському суспільству, яка має супроводжуватися звільненням її від догматизму та утопічних уявлень, утвердженням у суспільній свідомості концепції правової держави. Для успішного здійснення цього процесу необхідно через систему навчальних закладів та самоосвіти, використання ЗМК та мережі Інтернет широко пропагувати серед населення ідеї свободи й гідності особи, патріотизму, соціальної рівності та справедливості, бережливого ставлення до політичного й культурного минулого нашого народу, до його історичного досвіду боротьби за соціальне та національне визволення, до прогресивних політичних традицій; заохочувати громадян до самостійного аналізу явищ політичного життя як у країні, так і за рубежем і залучати їх до участі в політичному житті держави.

Отже, можна стверджувати, що політична культура суспільства, а отже, її лідерів-представників регіонів різняться, що доводять результати соціологічного дослідження та ті процеси, які відбуваються зараз на теренах України, особливо у Південно-Східному регіоні, знаходиться на досить низькому рівні, що і створює відповідну користолобну політичну комунікацію, яка проявляється у протиставленні регіонів один одному, не згуртованості у виборі мети і виробленні першочергових завдань у будівництві демократичної держави та покращення тих спільнот, які проживають на даній території і вочевидь повинні її розвивати, а не нищити.

Список використаної літератури

1. Крос К. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: перспективи конкуренції / К. Крос, В. Гакет. – К. : Основи, 2000. – 142 с.
 2. Слющинський Б. В. Суспільство. Культура, Бюрократія / Б. В. Слющинський. – Маріуполь : Приазовський робочий, 2005. – 156 с.
 3. Журавський В. Політична еліта України: теорія і практика трансформації / В. Журавський, О. Кучеренко, М. Михальченко. – К. : Логос, 1999. – 264 с.
 4. Fiske J. Introduction to Communication Studies / J. Fiske. - London and New York : Methuen, 1982. – 174 p.
 5. Грищенко К. К. Влада / К. К. Грищенко, Б. В. Слющинський // Соціологія : короткий енциклопедичний словник / за ред. В. І. Воловича. – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – С. 79–82.
 6. Кирилюк Ф. М. Новітня політологія : навч. пос. / Ф. М. Кирилюк – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 564 с.
 7. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика: навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – К. : Знання, 2006. – 663 с.
 8. Соціологія : енциклопедія / сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин и др. – Минск : Книжный дом, 2003. – 1312 с.
 9. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология в 3-х ч. : пер. с фр / Р.-Ж. Шварценберг. - М., 1992. – ч. 1. - 342 с.
- Стаття надійшла до редакції 10.08.2014 р.

B. Slyuschynskyy

POLITICAL COMMUNICATION AS A FACTOR OF POLITICAL CULTURE OF MODERN POPULATION OF UKRAINIAN PRYAZOV'YE

The modern realities of socio-political and economic life of the population of Ukrainian Pryazov'ye are under consideration in the present article.

The formation of political culture is being analysed. The author argues this process to take place primarily influenced by political life, certain modes of political regimes, political systems which affect the establishment of appropriate political communication. Political communication as well as its character creates an information model of personality which influences the relations in the society, the development of an opinion consequently the formation of the political culture of the community. The level of political culture depends on the state system, neighbour countries, political leaders, population composition (age, ethnic, etc.) and the level of democracy in the state. In the historical development under the influence of socio-economic, political, religious and other factors the political culture has being changed. New political values and ideas have been worked out, political ideology has been updated as well as social consciousness and political behaviour have been changed. This problem was always interested to the scientists. For example, scientists during the certain historical periods have sought to define what is politics and to highlight it in a positive sense (to achieve collective goals) as well as in a negative (rule over) [1, p. 9]. In particular, Aristotle, Plato, E. Anchel, A. Butenko, G. Hegel, Anthony Giddens, A. Kaminsky etc.

Modern Ukrainian sociologists and political scientists V. Zhuravskyy, O. Kucherenko, M. Myhalchenko believe that «First, the elite of society with the accordance to the spheres of human activity: political, economic and spiritual spheres. Second, the elites of social structures: the class-group, ethnical, party, ruling, union, professional (military, medical, administrative, educational, etc.) elites. Third, the elite which is classified according to the social space and time: the Ukrainian elite, the Ukrainian elite of Soviet and post-Soviet period, the elite of center and the elite of regions (transition elites)».

Therefore, it can be mentioned that political culture and political communication are created by the elite of the society, but its culture and political communication depends on social and cultural space in which it exists. The problem under consideration is rather urgent. Complex processes taking place in Ukraine confirms the various theoretical approaches to the problem of political communication and its impact on the formation of political culture through the examples of modern human activity.

Examining the formation of political culture of the population of Ukrainian Pryazov'ye, the author has drawn the conclusion that the political culture in the region is rather low and it is a mirror image of the self-interested political communication. It is evident as a contraposition of regions and their representatives even within the same area. It does not promote the unification of the population.

Key words: *political culture, political communication, social and political realities, democracy, interiorization, exteriorization.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Хижняк І.А., д.і.н, проф.; Римаренко С.Ю., д.політ.н, проф.*

УДК 378.4(477.62-2)МДУ:061.2(045)

К. Трыма

THE IMPACT OF HIGHER EDUCATION ON THE TRANSFORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE (evidence from MARIUPOL STATE UNIVERSITY)

The dynamics of modern cultural space makes higher educational system not only a scientific, educational or socio-cultural sphere, but also it creates its functions as a specific process which form opportunities for human adaptation in the terms of civil society, human inculturalization. The unique role of modern educational institutions is not only to provide professional knowledge, but they also transfer various patterns of social experience, combining the achievements of the past and advantages of the future. They provide the whole generations with innovative ideas, methods and technologies

One of the best examples of the transformational role the higher education institutions perform changing Ukrainian civil society is the activity hold by Mariupol State University. Specificity of study in the university and the conditions established in this higher education institution to develop cross-cultural interactions help the students which finish the high school to absorb democratic values and participate actively in the development and operation as an element of civil society in our country. It has a unique model of international relations worked out by this Ukrainian university and it contributes to the integration of both the university and some elements of domestic civil society, especially NGOs (a number of them are functioning on the basis of MSU) into the system of global civil society.

Mariupol State University created an atmosphere of tolerance, creativity and ideas, the high educational institution organized proper conditions for the implementation and development of intellectual, cultural, spiritual and creative potential of each student and students' organization of the modern type. Students who study at the university get not only professional knowledge. Mariupol State University promotes the entry of young people into the international cultural space and this allows the youth to know more about cultural values of different societies.

Key words: *globalization, high educational establishment, cross-cultural exchange, civil society, Mariupol State University.*

The dynamics of modern cultural space makes higher educational system not only a scientific, educational or socio-cultural sphere, but also it creates its functions as a specific process which form opportunities for human adaptation in the terms of civil society, human inculturalization, form up technologies, patterns and stereotypes of cultural contents which are quickly transforming within modern society. The unique role of modern educational institutions is not only to provide professional knowledge, but they also transfer various patterns of social experience, combining the achievements of the past and advantages of the future. They provide the whole generations with innovative ideas, methods and technologies that should provide the fundamental achievements of the national philosophy of education and global education trends.

In addition to their direct functions higher education institutions perform other important social functions: they form the foundations of civic culture and ethics. Transformation of national educational system involves the formation of socially active individuals with humanistic values, civic consciousness and coherent system of knowledge. Thus, a person becomes an integral part of the world of the people who shares the values of democracy, rule of law and civil society.

The specific impact of higher educational institutions on the formation of civil society was examined by a number of scientists. As an example one can work with the monographs written by G. Shchedrov [9], A. Kolodiy [10] and others, but the problem of the impact made by higher educational institutions on the integration of local structures into global civil society is ignored by the scientists. Therefore, this article's attempt is to fill the information vacuum in the respective field. The work is based on the data connected with the activity of one of the Ukrainian universities.

One of the best examples of the transformational role the higher education institutions perform changing Ukrainian civil society is the activity hold by Mariupol State University. Specificity of study in this university and the conditions established in this higher education institution to develop cross-cultural interactions help the students which finish the high school to absorb democratic values and participate actively in the development and operation as an element of civil society in our country. Numerous cross-cultural communications between Ukrainian and foreign teachers and students, the model of the international activities of the university are the aspects not only to promote the entering of MSU into the international education market. It is a unique model of international relations worked out by this Ukrainian university and it contributes to the integration of both the university and some elements of domestic civil society, especially NGOs (a number of them are functioning on the basis of MSU) into the system of global civil society.

Mariupol State University was founded in 1991 in the industrial area on the initiative of Donetsk National University, Mariupol City Council and Greek Society of Ukraine. For 20 years, MSU was an educational, scientific and cultural center of Azov as well as a leading center for spiritual and cultural revival of the Greeks in Ukraine. It trains highly competitive specialists and there are more than 20 specialties in the university. Now, there are more 4,500 of students studying here [7, p. 50].

One of the priorities of Mariupol State University is expanding of university's international relations. Building on existing contacts with international partners and establishing new ones, the university solves complex problems related to educational-methodical and scientific research, strengthening its own human resources as well as develop material and technical resources.

Specific characteristic of MSU is an international strategy of international activities. As noted by its developer, Rector of MSU, Doctor of political sciences, Professor, the

Corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Honorary Consul of the Republic of Cyprus in Mariupol Kostyantyn Balabanov : «Such international activity came into life after the introduction of our own model of international investment that provides comprehensive cooperation with the Ministry of Education, Ministry of Foreign Affairs, diplomatic missions, regional administrations, local authorities, leading universities, foundations and non-governmental organizations of foreign states. University embodies this model into practice successfully in the following areas: participation in the inter-university structures; cooperation with government, regional administrations and local authorities, state and community organizations; training of instructors of secondary schools using minority languages; joint research; joint publishing; organization of international conferences; training for educational and scientific programs, participation in international cultural programs, etc.» [6, p. 54].

International activities of university give rise to a new level of cooperation between Ukraine and foreign countries. The format of this cooperation is to open representative offices of international organizations, scientific and educational centers. There are a number of such foundations here, among them: Ukrainian Hellenistic Studies, Center for Gender Studies and Education, Greek, Italian, Chinese, Polish, Israeli cultural centers which promote international cultural and educational ties between the respective universities. MSU is a member of many international organizations: the Association of Mediterranean Universities (Messina), European Public Law Organization (Athens), Association of Legal Universities (Moscow) and others [4]. «Thanks to the comprehensive help made by Greece University of Humanities our University has joined the most prestigious European institutions: the Board of the Association of European Universities, the Board of Directors of the European Public Law which included the representatives from 12 countries and more than 50 universities in Europe, the International Association of Universities and others», says Rector of MSU, Doctor of political sciences, Professor Kostyantyn Balabanov [5, p. 49].

The international relation of Mariupol State University constantly broads and goes beyond the European continent. During the period of 2004-2010 the University was attended by more than 150 official delegations from 28 countries (Greece, Cyprus, Italy, USA, UK, Canada, Australia, France, Germany, Sweden, Norway, Spain, Switzerland, Israel, etc.) [3]. The university established centers where the students can study various foreign languages and discover the cultural heritage of other countries including Italy, Poland, Israel and China.

Mariupol State University pays great attention to cooperation with the diplomatic missions of foreign countries accredited in Ukraine, and representative offices of Ukraine abroad. The university structures cooperate with the Delegation of the European Commission, the Center for Information and Documentation Centre, Consulate General of the Czech Republic in Donetsk, the Republic of Poland in Kharkiv, Russian Federation in Kharkiv, State of Israel in Dnepropetrovsk, the Republic of Greece in Mariupol and others. The result of this collaboration is the organization and conduct of joint activities: annual Days of Europe in Mariupol, the Days of Italian Culture, Italian Language Week, Israeli Culture Days, Days of Greek language and culture.

The effective implementation of the abovementioned model of international cooperation, integration into the European educational space is verified by the fact that MSU is one of the top 10 Ukrainian universities which joined the single European educational and scientific space. Rector of MSU, Doctor of political sciences, Professor Kostyantyn Balabanov signed the Magna Charta Universities (Magna Charta Universitatum) in 2004. «Adoption of Ukraine to Bologna declaration means that the selected countries through the modernization of higher education in Ukraine shares the same approaches, such as the quality and prestige of education, competitiveness of higher education in Europe, mutual trust

between states and universities, mobility of students and teachers», notes Rector of MSU, Doctor of political sciences, Professor Kostyantyn Balabanov [6, p. 54].

During the last 10 years MSU has signed agreements with the universities in Greece (Athens National University, Capodistria, Yanninsky University, Ionian University etc.), Cyprus (Cypriot University, College of Tourism and Hotel Management), Italy (Messinsky University, the University for Foreigners in Perugia, University «Magna Grecha» in Catanzaro, Calabrian University), UK (University of Dundee, School of English University named by M. Frisbee), Germany (Bremen Institute of Foreign Languages), Russia (Institute of State and Law of Tyumen State University, St. Petersburg State University), Slovakia (University of St. Cyril and Methodius), Latvia (Baltic International Academy), China (Tsytyskarsky University Tsytyskarsky Higher Pedagogical College), Poland (Warsaw University of Cardinal Stefan Vyzhynskiy). The university actively cooperates with universities and institutions in France, Spain, Germany, Portugal, Australia, Romania, Czech Republic, Netherlands, USA, Belarus and other countries [3].

MSU has also developed a comprehensive cooperation within such an important component of global civil society as foreign foundations and associations, including such reputable international institutions as: «Alexander S. Onassis», (Greece), «Anastasios G. Levendis» (Republic of Cyprus), «Fulbright» (the USA), «Borussia» (Poland) and others [8, p. 24]. The result of fruitful multilateral cooperation with MSU with public and civil society organizations in Greece (European Organization for Public Law, Philological Society «Parnassus» Athenian Academy, Center for the Study and Development of Greek culture in the Black Sea region), Italy (Italian Institute of Culture in Ukraine, Union «Dante Alighieri»), UK (Research Center of St. James) was implemented in a number of activities and projects. They include the following: the opening of the European Public Law Organization in Ukraine (2006) in the university and holding annual Summer Academy of Public Law, the establishment of the cooperation with UK State University of St. James together with the creation of the Italian Institute of Culture in Ukraine, Italian Cultural Centre in Moscow State University (2008), opening of the Union «Dante Alighieri» (2009) and others. [5, p. 50].

There is a number of activities hold by the university to development the quality of its scientific-pedagogical and intellectual staff in the context of the process of university internationalization and the abovementioned activities are implemented in various organizational forms. The strategic line of MSU is an active involvement into the learning process of experienced professionals, eminent scientists, founders and representatives of various scientific schools of Ukraine and other countries. Thus, only during 2004-2009 about 160 foreign scientists had public lectures in the university. The professional development of the instructors is increasing through participating in various training programs, seminars, meetings, scientific conferences, among them specialized trainings in higher educational institutions of Ukraine and abroad (Greece, Italy, Cyprus, Great Britain, Netherlands, Czech Republic and others.) [4].

The research work which is hold at the university is aimed to develop theoretical and applied works, improvement of material and technical base for scientific research, conducted with the use of budgetary and extra-budgetary funding, including the active involvement of foreign scientific institutions – partners of the university. The university got was more than 1413,8 thousand of UAH, including the financial contributions of international organizations, about 1163,8 thousand of UAH during the last decade [2].

In addition, university professors actively work to obtain individual grants. So, lecturers of the Chair of Constitutional, Administrative and International law took part in the project

HERA hold by European public law organization. The participation allowed to obtain a grant for scientific research work devoted to the problem of migration law in Europe. Every year more than 20 instructors of the university receive individual grants for scientific research devoted to the problems of Modern Greek, it is funded by the Foundation «Anastasios G. Levendis» (Republic of Cyprus), and the program «Fiyespa» and «Jason» with the support of the government of the Hellenic Republic. Every year the University of Cyprus provides 5 individual grants for studying of Greek, history and culture of Cyprus [6, p. 53].

The cooperation between European educational community and Mariupol State University has created new opportunities for students and the university staff. Among them are various programs financed by the European Union, in particular, the project «Tempus». For example, in 2008 a consortium of leading universities in France, Romania, Portugal, Spain, Moldova, Belarus and Ukraine, including MSU won the project TEMPUS (144920-TEMPUS-1-2008-1-FR-TEMPUS-JPCR) «Modernization and development of professionally oriented courses». According to this program the University receives during 2009-2011 about 60 thousand of Euros [2].

In addition the university supports the establishment and functioning of a number of NGOs as a part of civil society. One of these NGOs gender is a gender center. In 2010 Mariupol State University was one of the winners of the joint EU-UNDP program «Equal Opportunities and Women's Rights in Ukraine». As a result of a memorandum of cooperation between UNDP and the MSU they opened Gender Studies and Education Center in the university. The partners of the Center of Gender Studies and Education in MSU are the following funds: an Equal Opportunities and Women's Rights in Ukraine UNDP, EU, Lithuania Gender Center, other gender centers of Ukraine. During the year the Centre working group prepared and conducted more than 50 trainings on gender education [4]. Active work connected with European and Euro-Atlantic partners and various exchange programs encouraged the students to create a special NGO, League of Political Scientists and Experts in International Relations «Dipcorpus». One of the goals of this organization is to create favorable conditions for the use of intellectual and professional potential of MSU graduates, to improve their employability and to promote career advancement.

Besides, international internships for students and teachers important are considered to be effective and promising form of international cooperation. Among the programs related to student exchanges, there are three main types: educational, scientific and cultural. All these programs have professional orientation and help to improve the professional training of university graduates, the development of the scientific potential of students. The duration of programs is usually from one month to a full academic year. They involve the best students and lecturers.

During the period of 2004-2010 about 1,500 students and instructors of Mariupol State University were taking part in educational, scientific and cultural internships around the world. Geography of internship is constantly expanding. Over 600 students and lecturers were trained abroad only in 2012-2013. They became participants of various educational, scientific and cultural programs [3].

There are about 87 agreements in the sphere of educational, scientific and cultural cooperation between Mariupol State University and foreign partners (among them: universities, institutes, research foundations, government agencies, etc.). The main initiator and organizer of the signing of cooperation agreements and further implementation of all items agreements with universities, ministries of Foreign Affairs and Ministry of Education and municipal administrations and Greece, Cyprus, Russia, UK, Germany, Italy, Israel, China and other countries is Rector of MSU, Doctor of political sciences, Professor Kostyantyn Balabanov.

Thus, Mariupol State University created an atmosphere of tolerance, creativity and ideas, the high educational institution organized proper conditions for the implementation and development of intellectual, cultural, spiritual and creative potential of each student and students' organization of the modern type. Students who studies at the university get not only professional knowledge. Mariupol State University promotes the entry of young people into the international cultural space and this allows the youth to know more about cultural values of different societies. Numerous foreign training centers and functioning of international institution on campus is the basis for learning democratic values and the achievements of civil structures in more developed countries. Growing interest of foreign partners to Mariupol State University proves the effective team work, shows the quality of training and expansion of educational, scientific and cultural relations.

References:

1. Міжнародний відділ МДУ. Звіти про міжнародну діяльність, 2009-2010 рр.
 2. Міжнародний відділ МДУ. Інформація про позабюджетне фінансування з боку іноземних установ, 2004-2013 рр.
 3. Міжнародний відділ МДУ. Міжнародні партнери МДУ, 2001-2013 рр.
 4. Міжнародний відділ МДУ. Прес-релізи.
 5. Балабанов К. В. Багатовекторний характер міжнародної діяльності МДГУ / К. В. Балабанов // Зовнішні справи. – 2010. – № 1. – С. 49–53.
 6. Балабанов К. В. Міжнародне визнання Маріупольського державного гуманітарного університету / К. В. Балабанов // Зовнішні справи. – 2008. – № 9. – С. 52–56.
 7. Балабанов К. В. Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва / К. В. Балабанов // Зовнішні справи – 2011. – № 5-6. – С. 50–52.
 8. Балабанов К. В. Український центр еллінізму / К. В. Балабанов // Зовнішні справи. – 2008. – № 9. – С. 24–26.
 9. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства / А. Колодій. – Львів. : Червона Калина, 2002. – 276 с.
 10. Щедрова Г. П. Формування політичної культури в контексті розвитку громадянського суспільства / Г. П. Щедрова // Гілея. – 2010. – № 30. – С. 387–394.
- Стаття надійшла до редакції 30.08.2014 р.

Е.А. Трима

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Динаміка сучасного культурного простору робить систему вищої освіти не лише науковою, освітньою або соціально-культурною сферою, а й формує додаткові функції для вищої освіти, насамперед, пов'язані з адаптацією людини до умов інкультуризації та глобалізації культурного простору, створюють умови, необхідні для того, щоб людина стала частиною громадянського суспільства. Унікальна роль сучасних навчальних закладів полягає в їх задачі не тільки забезпечити професійні знання, але також передати різні моделі соціального досвіду, поєднуючи досягнення минулого і переваги майбутнього. Вони забезпечують цілі покоління інноваційними ідеями, методами і технологіями.

Один з кращих прикладів трансформації ролі вищих навчальних закладів, які впливають на зміну українського громадянського суспільства, є діяльність Маріупольського державного університету. Специфіка навчання в університеті та

умови, встановлені в даному вищому навчальному закладі для розробки крос-культурної взаємодії, допомагають студентам, які закінчили середню школу, засвоїти демократичні цінності і активно брати участь в розробці та експлуатації різних елементів громадянського суспільства в нашій країні. Цьому сприяє унікальна модель міжнародних відносин, розроблена цим українським університетом, що сприяє як його інтеграції, так і інтеграції різноманітних організацій, які діють при університеті, в систему глобального громадянського суспільства.

В Маріупольському державному університеті створено атмосферу толерантності, творчості та ідей, вищий навчальний заклад організував належні умови для реалізації та розвитку інтелектуального, культурного, духовного і творчого потенціалу кожного студента та студентських організацій сучасного типу. Студенти, які навчаються в університеті, отримують не тільки професійні знання. Маріупольський державний університет сприяє вступу молоді в міжнародне культурний простір, і це дозволяє студентству дізнатися більше про культурні цінностей різних суспільств.

Ключові слова: глобалізація, вищий навчальний заклад, крос-культурний обмін, громадянське суспільство, Маріупольський державний університет.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Трофименко М.В., к.політ.н, доц.; Войналович В.А., д.політ.н, проф.

УДК 328.184

А.В. Трофименко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЛОБІЗМУ

У роботі автор досліджує теоретичні підходи дослідників до визначення поняття «лобізм», його ролі та місця в політичній системі країни. Представлено етимологію терміна «лобізм». Автором надано власну класифікацію концептуальних підходів до розвитку лобізму, серед яких політологічний, правовий, економічний підходи, а також підходи, що розглядають лобізм як частину «наблік рілейшнз» і як окремий вид професійної діяльності. У статті автор запропонував власне визначення поняття «лобізм».

Ключові слова: лобізм, лобіювання, *advocacy*, *PR (public relations)*, групи інтересів, політична комунікація, інформаційний лобізм, *PA (public affairs)*, *GR (government relations)*, *GPR (government public relations)*, *GR-спеціаліст*.

Лобізм є одним з важливих суспільно-політичних інститутів сучасних демократичних політичних систем, проте на сьогодні не існує єдиного наукового підходу до розуміння самого поняття «лобізм». У вітчизняних та зарубіжних наукових колах існують різні, а іноді й протилежні, точки зору щодо сутності явища лобізму, його інституціоналізації та суспільного значення. Це обумовлено тим, що власне феномен лобізму існує в оточенні великого кола суміжних понять, його прояви відрізняються залежно від політичних систем, він є результатом конкретної практики професійної комунікації з державними органами в різних сферах діяльності. Усе це робить неможливим однозначне трактування лобізму як політичного феномену.

Об'єктом даного дослідження є лобізм, предметом – теоретичні підходи дослідників різних галузей науки до розуміння феномену лобізму, того місця, що він займає в політичній системі держави. Наявність різних точок зору на явище лобізму, його некоректне висвітлення засобами масової інформації суттєво деформували розуміння справжньої сутності цього феномену як ефективного політичного інституту, що забезпечує взаємодію суспільства та влади, дозволяє членам суспільства долучитися до процесу ухвалення рішень та розробки політики. Тому метою статті є висвітлення концептуальних підходів до розуміння лобізму для науково-теоретичного уточнення його сутності.

Теоретико-методологічній розробці проблематики лобізму присвячено низку праць вітчизняних та закордонних дослідників. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити праці Ю. Зущика, П. Кислого та Ч. Вайза, М. Лопати, В. Нестеровича, В. Сумської, Є. Тихомирової, А. Одінцової, О. Гросфельд, Р. Мацкевича та інших. Актуальна тема лобізму і в російських наукових колах, дослідженню лобізму присвячені роботи О. Любімова, О. Автономова, П. Толстих, П. Фельдмана, О. Шестакової та багатьох інших науковців.

Терміни «лобізм» та «лобіювання» мають досить довгу історію, вони є похідним від англійського слова «lobby» («коридор»), яке у середині XVI ст. використовувалося для позначення місць для прогулянок в монастирях, а вже в середині XVII ст. їм стали називати приміщення для прогулянок в англійській палаті общин.

Політичний відтінок слово набуло наприкінці XVIII ст. в Сполучених Штатах Америки. Перша поправка Конституції США, що декларує право громадян звертатися до уряду з петиціями, вперше заклала основу для розвитку явища через систему правових норм. У 1808 році слово «лобі» було вперше зафіксовано в протоколах Конгресу США. Під цим поняттям розуміли місце, де зацікавлені особи мали змогу донести свою позицію до членів Палати представників та сенаторів. Цим місцем виступали холи та коридори, адже вхід приватним особам до зал засідань був заборонений, а самі особи визначалися як «лобісти» (lobbyists). За іншою версією, розповсюдження терміну «лобі» пов'язане з холлом готелю «Віллард» у Вашингтоні, де на рубежі XVIII – XIX ст.ст. зупинялися парламентарії, що приїжджали на сесію. Саме у вестибюлі цього готелю, особи мали змогу донести свою позицію щодо ухвалення того чи іншого закону [25].

До початку XX ст. лобізм був невіддільним від корупції, засновувався на фаворитизмі, не носив професійний характер. У 1862 р. у США на базі лексеми «лобі» виникає поняття «лобіювання» (lobbying), у 1863 р. – «лобіст» (lobbyist) та у 1883 р. – «лобізм» (lobbyism), які упродовж другої половини XIX ст. вживалися для позначення різновиду корупційних діянь та їх суб'єктів.

З розвитком партій та ростом повноважень представницьких органів влади, які переймали законодавчі функції і автоматично ставали основними регуляторами економічного життя суспільства, формувався новий тип відносин між владою та підприємцями. Ці відносини характеризувалися переходом від прямого лобіювання інтересів на рівні індивідуальних контактів (за часів абсолютистських монархій) до опосередкованого за участю парламентських посередників [10].

У англійському суспільстві більшого поширення як базового терміну отримала категорія «лобіювання», яка починаючи з кінця XIX – початку XX ст. набуває нового значення та вживається у якості легітимної форми впливу на владу. У російськомовних та українськомовних дослідженнях, як правило, одночасно використовуються терміни «лобізм» та «лобіювання». Деякі дослідники не розрізняють ці поняття, вживаючи їх як рівнозначні. У той же час, більшість авторів розділяють їх сутність, говорячи про

лобізм в контексті системи, інституту, а про лобіювання – у контексті діяльності, процесу [8].

Сьогодні лобізм є невід'ємною частиною політичної реальності, а сам термін «лобізм» увійшов до закордонного та вітчизняного політологічного дискурсу. У наукових колах поступово сформувався перелік теоретичних концепцій, що розкривають сутність цього поняття крізь призму взаємодії держави та суспільства, впливу на процес ухвалення державних рішень. Термінологічна інтерпретація лобізму досить широка, відрізняється за аспектами та рисами лобізму, на яких зосереджуються дослідники, за використаними підходами авторів.

У широкому сенсі під лобізмом розуміється будь-яка діяльність громадян, суспільних груп, асоціацій бізнесу, партій та інших організованих об'єднань, спрямована на державні органи влади з метою просування власних інтересів. При цьому лобізм також включає діяльність владних суб'єктів, спрямовану на просування своїх корпоративних інтересів, отримання владних преференцій. У такому трактуванні лобізм фактично дорівнюється до терміну «advocacy» (в перекладі з англійської мови – активний публічний захист, підтримка, пропаганда поглядів та позицій), який також означає організацію контактів з метою просування інтересів, проте мова йде про контакти не тільки через органи державної влади, але й через будь-які суспільні та комерційні організації, політичні партії, впливових осіб тощо [13].

Прибічники іншого підходу виступають проти такого широкого тлумачення лобізму через необґрунтоване розширення кола учасників лобістської діяльності. На їх думку, вищенаведене визначення не відображає специфіки лобізму, робить можливим використання цього терміну при означенні будь-якої комунікації з метою відстоювання інтересів.

Цієї точки зору дотримується і російський вчений А. Артамонов, який вважає помилковим прираховувати до лобістів партії, депутатські групи, державних посадовців тощо. У роботі «Азбука лобіювання» він пропонує чітко визначити лобізм як дію представників недержавних організацій у ході контактів з представниками державних органів і органів місцевого самоврядування з метою домогтися ухвалення (чи не ухвалення) органами влади рішень згідно інтересів спеціальних груп, що виражають указані організації [4, с. 13].

Крім цих двох підходів до тлумачення «лобізму» існує ще великий перелік різноманітних класифікацій. Наприклад, на думку російського дослідника К. Кісельова, існує два основних підходи до розуміння сутності лобізму. Прихильники першого підходу розуміють лобізм як діяльність суб'єктів, що впливають на інститути державної влади з метою ухвалення чи не ухвалення рішень у їх інтересах. За другим підходом, лобізм пов'язують виключно з професійною діяльністю з просування інтересів у структурах державної влади. При цьому, перший підхід є більш широким та включає усі визначення, можливі в рамках другого. Правові визначення лобізму здебільшого знаходяться в рамках другого підходу, у той час, коли політологічні та соціальні – в рамках першого [11, с. 67].

У свою чергу, британський експерт К. Куме, проаналізувавши тлумачення «лобізму» західних науковців, визначив, що у західній літературі частіше використовується два визначення лобізму. Перше: лобізм – це реалізація права кожного громадянина звертатися з клопотанням до свого уряду. Друге: лобізм – це професійна діяльність співробітників або спеціальних консультантів, найманих компанією, діловими та професійними асоціаціями, профсоюзами та іншими групами для представництва інтересів цих організацій в процесі формування державної політики [16, с. 14].

Російський дослідник М. Зяблюк, роботи якого присвячені американському лобізму в законодавчих, виконавчих та судових органах влади, виокремив чотири основні групи підходів до розуміння лобізму:

1. У загальноприйнятому сенсі під лобізмом розуміється сукупність засобів та методів впливу на органи державної влади, що застосовуються різними зацікавленими групами з метою домогтися сприятливих для себе рішень.

2. У практичній політиці лобізм використовується також відносно виконавчої та законодавчої влади: коли законопроект уряду зустрічає сильну протидію, уряд змушений вдаватися до лобістських за характером зусиль, щоб домогтися від депутатів потрібного рішення. Проте існує і зворотній процес, коли вже парламент з того чи іншого приводу здійснює тиск на виконавчу владу.

3. Терміни «лобізм» та «лобіст» може використовуватися в вузькому (прямому) та широкому розумінні. Так, у вузькому сенсі лобізм – це професійна діяльність певних організацій або їх співробітників, які постійно чи періодично виступають у ролі лобістів. У широкому сенсі лобістом називають будь-яку посадову особу, президент корпорації чи міністр, якщо вона вдається до дій, що можна кваліфікувати як лобізм.

4. З юридичної точки зору лобістом в США вважається будь-яка особа, зареєстрована в такій якості згідно чинного закону про регулювання лобістської діяльності [5].

У нашій роботі на основі проведеного аналізу наукових джерел ми представили іншу класифікацію підходів до визначення «лобізму». Враховуючи, що теоретична картина лобізму представляє собою міждисциплінарне знання, підходи до розуміння цього поняття ми умовно поділили на наступні групи: політологічний, правовий, економічний, а також підхід, що розглядає лобізм як частину «паблік рілейшнз».

Найбільш цікавим в рамках нашої роботи є **політологічний підхід**. У межах цього підходу дослідники розглядають лобізм в якості невід'ємного елемента політичної системи, що нерозривно пов'язаний з її трансформацією, акцентують увагу на його значенні в процесі ухвалення рішень владними структурами.

У контексті політологічного підходу теоретичні основи явища лобізму були закладені в рамках *теорії груп інтересів*, початок розробки якої відноситься до 20-х років ХХ ст. Теорія груп інтересів була вперше сформульована американським політологом Артуром Бентлі, його робота «Процес управління. Вивчення суспільних тисків» (1908 р.) стала основоположною в розвитку цієї теорії. А. Бентлі стверджував, що основу політичного процесу складають протиріччя та взаємодія зацікавлених груп. Діяльність цих груп дослідник розглядав як процес, що постійно змінюється, у ході якого здійснюється тиск на уряд з метою змусити його підкорятися їх волі. Далі цей підхід отримав підтримку та розвиток в працях Р. Даля, Д. Істона, Г. Ласки та інших.

Теорія груп інтересів розглядає лобізм як елемент системи функціонального представництва. Найбільш однозначним місцем лобізму як елемента цієї системи представляється в рамках концепцій плюралізму, де лобізм розглядається як основний механізм взаємодії груп інтересів та держави, а також як головний спосіб підтримання рівноваги політичної системи та балансу сил у суспільстві [7].

Пік популярності терміна «лобі» у англомовній науковій літературі припав на 50-60-ті рр. ХХ ст. Одне з перших визначень новому терміну дав інший дослідник концепції групової участі американський політолог Д. Трумен, на думку якого, лобіювання – це природне право громадян представляти власні інтереси за допомогою лідерів груп впливу.

Більш глибоко ця теорія була розроблена в роботах М. Олсона, Р. Селсбері, які формують теорію функціонування груп інтересів, згідно якої групи, знаходячись у стані постійної конкуренції, висувають певні вимоги один до одного і до влади, держава зі свого боку виконує функцію фільтрування інтересів, пропускаючи інтереси одних груп та затримуючи інтереси інших, керуючись при цьому принципом збереження балансу сил у суспільстві [29].

Такий підхід і сьогодні залишається досить популярним серед дослідників. Так, російський політолог М. Мунтян розглядає лобізм як «форму законного впливу «групи інтересів» на керівні рішення державних органів з метою задоволення інтересів певних соціальних структур (організацій, асоціацій, територіальних утворень, прошарків громадян і т.д.)» [19]. Дослідник Т. Масловська під лобіюванням розуміє процес взаємодії груп інтересів з суб'єктами влади, спрямований на реалізацію групових інтересів при ухваленні рішень. Такі тлумачення лобізму урівнюють суб'єктів лобізму з групами інтересів (тиску), фактично ототожнюючи ці поняття.

У той же час, поряд з теорією груп інтересів, що розглядає лобіювання виключно як процес реалізації групових інтересів шляхом впливу на органи влади, розвивається концепція лобізму як самостійного *інституту політичної системи*, що включає окрему частину політичної сфери життя суспільства і якому притаманні специфічні якості та характеристики. Цей підхід характерний для сучасних дослідників лобізму, які пропонують розглядати лобізм як специфічний політичний інститут, що являє собою механізм впливу індивідів та їх об'єднань на представників державної влади з метою ухвалення чи відхилення певного політичного рішення.

Так, англійський дослідник С. Файнер у своїй роботі «Анонімна імперія» (1958 р.) визначив лобізм як «будь-яку діяльність організацій, що впливають на органи державної влади з метою сприяння власним інтересам, при цьому ці організації, на відміну від партій, не готові самостійно здійснювати безпосередню владу в країні» [23].

Французький науковець Ф. Фарнель у роботі «Лобіювання: стратегії та техніки втручання» (1994 р.) розглядає лобіювання як діяльність, спрямовану на прямий чи непрямий вплив на процес розробки, застосування або тлумачення законодавчих та нормативних актів, а також на будь-які дії чи рішення органів державної влади [28].

Канадський дослідник Пол Просс визначає лобіювання як процес, з допомогою якого індивідууми та їх групи формулюють свої інтереси та проштовхують їх серед посадовців, що приймають рішення, з метою впливу на визначення державної політики [2].

Російські дослідники А. Данков та О. Шомко у роботі «Політична економія лобіювання» під лобіюванням розуміють процес взаємодії груп інтересів з політичними агентами, що відбувається протягом усього електорального циклу, набуває різних форм, спрямований на реалізацію інтересів груп при ухваленні політичних рішень [8].

Українські дослідники П. Кислий та Ч. Вайз у монографії «Становлення парламентаризму в Україні» говорять про процес лобіювання як спробу організацій, окремих громадян вплинути на прийняття чи відхилення закону у парламенті, спираючись на підтримку депутатів, політичних партій, установ та громадськості через засоби масової інформації. Лобісти представляють широкий спектр суспільної діяльності: бізнес, торгівлю, сільське господарство, освіту, науку, медицину, культуру і т.п. [12].

Сьогодні у рамках політологічного підходу поширеним також є дослідження лобізму як одного з *видів політичної комунікації*. У цьому напрямку цікавою є робота російського дослідника О. Шестакової «Інформаційний лобізм як особливий тип комунікативних зв'язків», у якій автор вводить поняття «інформаційний лобізм» –

діяльність груп тиску із здійснення впливу на осіб, що приймають рішення в рамках інститутів державної влади, яка здійснюється шляхом організації комунікативних обмінів між учасниками взаємодії з метою прийняття чи неприйняття певного варіанту рішення на користь зацікавлених осіб. Ураховуючи таке тлумачення, об'єкт лобіювання – державна особа чи державний орган – виступає в якості реципієнта, а суб'єкт лобіювання – власне особа, що здійснює чи намагається здійснити вплив – виступає комунікатором. Тобто лобізм є видом політичної комунікації, спрямований на ухвалення державного рішення в інтересах комунікатора з залученням прямих (зустрічі, консультації, виступи) та непрямих (через ЗМІ) методів передачі політичної інформації реципієнту [30, с. 98].

Британський дослідник Л. Зеттер у своїй роботі «Лобіювання: мистецтво політичного переконування» (2008 р.) також наголошує на комунікативному аспекті лобіювання, пропонуючи розуміти його як «процес спроб здійснити вплив на структури державного управління шляхом інформування громадськості щодо політичних питань, що стоять на порядку денному» [3, с. 30].

Крім розглянутих нами вище політологічних концепцій, що розглядають лобізм як невід'ємний та логічний елемент політичної системи, поширеним сьогодні також залишається підхід до лобізму як до корупційної технології.

Прибічники концепції *ототожнення лобізму і корупції* переконані, що реальний вплив на владу відбувається корупційним шляхом, тобто для ухвалення вигідних рішень владними структурами зацікавлені особи чи їх групи фінансово стимулюють посадовців. Наприклад, російський дослідник професор С. Зяграєвський стверджує, що насправді в усіх цивілізованих країнах лобізм давно розглядається лише як пом'якшувача форма корупції, і будь-який факт закулісних переговорів вже є приводом для «корупційного скандалу». Він наголошує, що не дивлячись на те, що в лобіста немає прямої особистої матеріальної вигоди, сам факт закулісних переговорів має розцінюватися як особиста вигода, принаймні в формі встановлення певних неформальних відносин, що можуть бути корисними в майбутньому [9].

Доктор юридичних наук, професор А. Міндагулов пише ще більш категорично, що лобізм використовується для означення будь-якої нечесної угоди, лобістська діяльність передбачає досягнення способів, що переслідуються законом, а легалізований лобізм означає узаконення корупції. Він наголошує: «Лобізм заснований на корупції, корупція процвітає там, де діють лобісти» [17].

Критики вказаного підходу намагаються зупинити дискусію про співвідношення корупції та лобізму, розмежовуючи ці явища на понятійному рівні: лобізм – це легальна, на відміну від корупції, технологія впливу.

Таким чином, з огляду на складність явища лобізму, що виступає і як політичний інститут зі складною структурою і набором функцій, і як процес взаємодії суспільства та владних структур, політологічна наука налічує цілу низку різних тлумачень терміну «лобізм». У цілому, незважаючи на те, у площі якої політологічної концепції розглядається феномен лобізму, у рамках політологічного підходу до визначення цього терміну увага зосереджується на впливі індивідів та їх об'єднань на процес прийняття політичних та правових рішень.

З актуалізацією питання про необхідність законодавчого закріплення інституту лобізму в правовій системі держави оформився **правовий підхід** до розуміння цього поняття, для якого характерний акцент на легітимності лобістської діяльності.

Ще у 50-х роках ХХ ст. американські дослідники Дж. Фергюсон та Д. МакГенрі наголошували на необхідності розглядати лобіювання як реалізацію конституційного

права кожного громадянина звертатися із зверненнями до органів державної, здебільшого законодавчої влади [20].

Правове (інституційне) визначення лобізму дав доктор юридичних наук А. Любимов, визначивши лобізм як «сукупність норм, що регулюють взаємодію (участь) громадян, суспільних об'єднань, організацій, що спеціалізуються на лобістській діяльності, та інших суб'єктів правовідносин з органами державної влади та органами місцевого самоврядування для здійснення впливу на прийняття необхідних лобістам рішень» [15].

Досить широке та всеохоплююче визначення лобіювання як юридичної категорії запропонував сучасний український дослідник, кандидат юридичних наук В. Нестерович. Він пропонує визначати поняття «лобіювання» як процес легітимного впливу на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових і службових осіб з боку зареєстрованих та акредитованих у встановленому порядку осіб з метою закріплення власних інтересів чи інтересів третіх осіб (замовників) у нормативно-правових актах, що приймаються [20].

Проаналізувавши нормативно-правові документи держав, де процес лобіювання регламентовано законодавчо, а також законопроекти країн, де питання законодавчого регулювання лобізму залишається на порядку денному, В. Нестерович виокремив певні предикативні складові у більшості наведених у документах понять лобізму:

- виключно легітимний вплив зацікавлених осіб, які зареєстровані й акредитовані у встановленому порядку на чітко визначені законом органи влади та посадових і службових осіб цих органів;
- виникнення правовідносин між суб'єктом лобіювання та відповідним владним органом;
- результати лобіювання – прийняття чи відхилення на користь зацікавлених осіб певних нормативно-правових актів [20].

Отже, правовий підхід як і політологічний розглядає лобізм як вплив на владних осіб, акцентуючи при цьому виключно на легальних формах лобі-діяльності, що мають бути регламентовані на законодавчому рівні. При цьому правовими нормами мають бути закріплені правові статуси учасників лобі-діяльності, їх права та обов'язки, основні механізми взаємодії лобістів з представниками влади та інші ключові поняття. Законодавчі норми, що регулюють лобістську діяльність, структурують процес представництва інтересів різних акторів в органах державної влади та сприяють легітимації інституту лобізму в суспільстві.

У рамках **економічного підходу** до лобізму дослідники аналізують це явище з точки зору економічної парадигми, оцінюючи економічну ефективність лобістських функцій.

Так, російський дослідник лобізму П. Толстих у своїй роботі «Економічна теорія лобізму: оцінка економічної ефективності» розуміє під лобізмом діяльність спеціально уповноважених співробітників корпорацій, лобістських фірм, що представляють їх інтереси, а також професійних асоціацій, спрямовану на підвищення інтегральної прибутковості та забезпечення стійкого розвитку бізнесу за рахунок вибудови довгострокової, комфортної системи взаємовідносин з профільними для компанії політичними стейкхолдерами федерального та регіонального рівнів [27].

У зрізі цього підходу А. Артемов визначає лобізм як механізм реалізації відносин між державною економічною політикою і суспільною формою управління господарством [5].

Цікавим є підхід до лобізму німецького вченого Клеменса Джуса, який у своїй роботі «Лобізм в новій Європі» розглядає лобістську діяльність як частину

корпоративної комунікації. Корпоративну комунікацію він визначає як управління комунікативним процесом між корпорацією та зовнішнім світом, під час якого відбувається гармонізація загальної концепції діяльності компанії із зовнішнім сприйманням її діяльності (іміджем). Доктор Джус поділяє корпоративну комунікацію на внутрішню (всередині компанії) та зовнішню. Остання, у свою чергу, має чотири напрямки:

- 1) відносини з інвесторами;
- 2) зв'язки з громадськістю (public relations – PR), націлені на зовнішню середу компанії (споживачів, конкурентів та інші компанії), головний канал яких – засоби масової інформації;
- 3) зв'язки з державними установами та громадськими організаціями (public affairs – PA), які можуть розглядатися як частина PR, націлена на розвиток та підтримку конструктивних відносин з обмеженим сектором громадськості: адміністративними органами, політиками, неурядовими організаціями,
- 4) лобіювання або представництво інтересів.

Лобіювання, на думку дослідника, на відміну від PA, націлене виключно на політиків та органи управління, хоча не завжди можна провести межу, де закінчується PA, і починається лобіювання, ключова відмінність полягає в меті діяльності, адже лобіювання націлене на здійснення впливу на певні політичні рішення, а PA – на побудову та підтримку відносин. Автор також виділяє спеціальну форму лобіювання – зв'язки з владними структурами (government relations – GR), якщо лобіювання націлене на певне рішення за короткий строк, то GR є довгостроковою діяльністю з більш структурованим підходом, розробленого для впливу на законодавчу діяльність державного органу, яка починається до розгляду певного законодавчого рішення, а іноді може впливати і на весь процес ухвалення рішень [1].

На відміну від Клеменса Джуса, який чітко розмежує поняття лобізму та PR, розповсюдженим сьогодні залишається підхід до лобіювання **як до складової частини зв'язків з громадськістю (PR)**. Підставою для включення лобізму в сферу PR є той факт, що лобізм є важливим елементом зворотного зв'язку політичної системи, а PR, зі свого боку, є сферою знань, яка вивчає саме зворотний зв'язок різних соціальних структур.

Особливо цей підхід розповсюджений серед американських дослідників, проте останнім часом у вітчизняних наукових колах також з'являються дослідження в його рамках.

Як специфічний вид PR розглядає лобіювання український вчений кандидат філософських наук Тихомирова Є.Б., акцентуючи на зв'язку лобіювання з комунікаціями різних соціальних груп і організацій з представниками влади для захисту своїх інтересів під час прийняття тих чи інших рішень органами державної влади і управління [24].

Український дослідник В. Королько у своїй роботі «Основи публік релейшнз» зазначає, що за своєю сутністю лобіювання забезпечує гласність політичного процесу, робить його передбачуваним, розширює коло учасників політичного життя, обмежуючи всесилля апарату державної влади, виступає інструментом функціонування системи плюралістичної демократії, який розкриває очі законодавцям та державним службовцям на ті наслідки, що можуть мати законодавчі акти та адміністративні розпорядження, які вони приймають [14].

Поряд з таким підходом популярність сьогодні також набуває підхід до лобіювання як до особливої **професійної діяльності** – GPR (government public relations – громадські зв'язки з владними структурами) або більш поширена назва, яка

згадувалася вище – GR. У наукових колах немає одностайного підходу до співвідношення понять «лобізм» та GR. Одна група дослідників не бачить між ними різниці, вважаючи їх ідентичними [18]. Друга група – розглядає лобізм як одну з функцій спеціаліста з GR [21], або як «технологію» GR [6].

Проте низка спеціалістів проводить чітку межу між спеціалістами із зв'язків з органами державної влади (GR-спеціалістами) та лобістами. Так, П.О. Толстих розглядає GR як діяльність спеціально уповноважених співробітників крупних комерційних структур із супроводження діяльності компанії в політичному середовищі. Мета GR – побудувати довгострокову, комфортну, передбачену систему відносин з профільними для компанії політичними стейкхолдерами, на відміну від ключової мети лобізму – досягти конкретного результату в органах державної влади: ухвалення конкретного політичного рішення тощо. Основне завдання GR – запобігати можливим загрозам від діяльності політичних стейкхолдерів та реалізувати потенційні можливості компанії через участь в політичних діях [26].

Російський дослідник А. Сергунін, аналізуючи різницю термінів лобізм та GR, пропонує розглядати GR як сферу загального менеджменту, а лобізм як канал, інтерфейс, інститут суспільства, через який організації прагнуть передати свої рішення. Ключова задача GR-спеціаліста – передбачати можливі проблеми та потенційні можливості з боку органів державної влади та вчасно інформувати керівництво. На думку Сергуніна А.А., виникнення GR як сфери робочої спеціалізації підтверджує тенденцію лобістської діяльності до ускладнення та професіоналізації. Лобісти виконують найбільш складну роль безпосереднього просування інтересів, а GR-менеджери надають їм інформацію, координують та підтримують їх діяльність. GR-менеджери лише новий вид вузькоспеціалізованих експертів, зайнятих у лобістській діяльності на рівні з юристами, психологами, мадіапланерами та іншими людьми [22].

Деякі дослідники проводять межу між лобістами та GR-спеціалістами за місцем їх роботи, стверджуючи, що GR-спеціаліст вбудований в структуру компанії та постійно працює над реалізацією її стратегії відносно органів влади, а лобіст, як правило, залучається на проектній основі, лобіст може надавати свої послуги багатьом клієнтам, у той час як GR-спеціаліст закріплений за однією організацією [22].

Таким чином, у сучасній науці існує велика кількість трактувань, теорій, підходів до визначення вищезазначеного поняття. Враховуючи, що теоретична картина лобізму представляє собою міждисциплінарне знання, ми запропонували класифікувати ці підходи за наступними групами: політологічний (як складова політичної системи та політичної комунікації), правовий (як реалізація конституційного права громадян звертатися до органів державної влади), економічний (акцент на оцінці економічної ефективності лобіювання), підходи, а також підходи, що розглядають лобізм як частину «паблік рілейшнз» (як елемент зворотного зв'язку політичної системи) і як окремий вид професійної діяльності.

На основі досліджених концептуальних підходів до розуміння лобізму можна запропонувати наступне визначення лобізму: це сукупність зусиль індивідів та представників недержавних організацій, спрямованих на здійснення легального впливу на органи державної влади стосовно розробки, застосування, тлумачення нормативних актів та інших політичних рішень з метою реалізації власних інтересів чи інтересів третіх осіб (клієнтів).

Список використаної літератури

1. Joos K. Lobbying in the new Europe [Electronic resource] / K. Joos. — Mode of access : http://www.wiley-vch.de/books/sample/3527505970_c01.pdf.

2. Pross P. Lobbying [Electronic resource] / P. Pross. — Mode of access : <http://www.thecanadianencyclopedia.com/articles/lobbying>.
3. Zetter L. Lobbying: The Art of Political Persuasion [Electronic resource] / L. Zetter. — Mode of access : <http://www.lobbying.ru/Dokuments/Lobbying%20The%20Art%20of%20Political%20Persuasion.pdf>.
4. Автономов А. С. Азбука лоббирования / А. С. Автономов. - М. : Права человека, 2004. — 112 с.
5. Антоненко Т. Ф. Лоббизм. Понятие и способы регулирования [Электронный ресурс] / Т. Ф. Антоненко. — Режим доступа : <http://refdb.ru/look/2641919.html>.
6. Барвин О. Субъекты лоббистской деятельности в США [Электронный ресурс] / О. Барвин. — Режим доступа : http://lobbying.ru/content/sections/articleid_1182_linkid_62.html.
7. Васильева В. М. Лоббизм: проблемы теоретической интерпретации [Электронный ресурс] / В. М. Васильева. — Режим доступа : <http://www.intelros.ru/readroom/mir-i-politika/mir-i-politika-1-2012/14007-lobbizm-problemy-teoreticheskoy-interpretacii.html>.
8. Данков А. Н. Политическая экономия лоббирования [Электронный ресурс] / А. Н. Данков, О. А. Шамко. — Режим доступа : http://www.politlab.org/_aldankov/dankov19.pdf<http://www.twirpx.com/file/853273>.
9. Заграевский С. В. О возможных способах борьбы с коррупцией в России [Электронный ресурс] / С. В. Заграевский. — Режим доступа : <http://www.zagraevsky.com/corruption.htm>.
10. Зущик Ю. Лоббизм в Украине [Электронный ресурс] / Ю. Зущик. — Режим доступа : <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/lobbizm-v-ukraine-chastina-i><http://www.twirpx.com/file/853273/>.
11. Киселев К. В. Лоббизм и образование / К. В. Киселев // Университетское управление — 2000. — № 2. — С. 67-73.
12. Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні: на тлі світового досвіду [Електронний ресурс] / П. Кислий, Ч. Вайз. — Режим доступу : http://pdp.org.ua/files/stanovlennya_parlamentaryzmu_kyslyi.pdf.
13. Конышев В. Н. О понятийном аппарате в исследованиях феномена лоббизма [Электронный ресурс] / В. Н. Конышев, А. А. Сергунин. — Режим доступа : http://journals.kantiana.ru/upload/iblock/706/gnycuovquxpgsc%20mm.%20cg.,%20sdzqhziyfaljmrwl%20tr.%20ap.%20_100-107.pdf<http://www.twirpx.com/file/853273>.
14. Королько В. Основы публичных релейшнз [Электронный ресурс] / В. Королько. — Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/cultur/korolkopr.htm#_Тoc528280072.
15. Лопата М. Лобіювання: світова практика та українські реалії [Електронний ресурс] / М. Лопата. — Режим доступу : <http://postua.info/lopata.htm>.
16. Любимов А. П. История лоббизма в России / А. П. Любимов // М. : Фонд «Либеральная миссия», 2005. — 208 с.
17. Миндагулов А. Х Цивилизованный лоббизм как способ узаконения коррупции [Электронный ресурс] / А. Х. Миндагулов. — Режим доступа : http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_jcontentplus&view=article&id=1063:-7-26-2010-&catid=154:2010-08-18-06-27-10&Itemid=196.

18. Минченко Е. Н. Современные тенденции в технологиях лоббизма [Электронный ресурс] / Е. Н. Минченко, Н. В. Студеникин. — Режим доступа : http://www.stratagama.org/publications/lobby/item_68.html.

19. Мунтян М. А. Лоббизм и лоббистская деятельность [Электронный ресурс] / М. А. Мунтян. — Режим доступа : <http://www.viperson.ru/data/200710/politiceskiilobbizm.doc>.

20. Нестерович В. Ф. Основні підходи до визначення поняття «лобіювання» [Электронный ресурс] / В. Ф. Нестерович. — Режим доступа : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlduvs/2010_1/10_1_1_6.pdf.

21. Павроз А. В. Government Relations как институт социально-политического взаимодействия [Электронный ресурс] / А. В. Павроз. — Режим доступа : <http://www.politex.info/content/view/138/30>.

22. Сергунин А. А. Об уточнении понятия лоббизма [Электронный ресурс] / А. А. Сергунин. — Режим доступа : <http://www.jurnal.org/articles/2011/polit1.html>.

23. Сумська В. В. Теоретичні підходи до визначення поняття “лобіювання” [Электронный ресурс] / В. В. Сумська. — Режим доступа : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/4/03.pdf>.

24. Тихомирова Є. Лобізм як складова міжнародного PR [Электронный ресурс] / Є. Тихомирова. — Режим доступа : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=36&c=672>.

25. Толстых А. П. Профессиональный словарь лоббистской деятельности [Электронный ресурс] / П. А. Толстых. // Центр по изучению проблем взаимодействия бизнеса и власти. — 2009. — Режим доступа : http://www.lobbying.ru/dictionary_word.php?id=1.

26. Толстых П. А. Субъектный статус лоббизма и Government Relations [Электронный ресурс] / П. А. Толстых. — Режим доступа : <http://lobbying.ru/Dokuments/VAKTolstykh.pdf>.

27. Толстых П. А. Экономическая теория лоббизма: оценка экономической эффективности [Электронный ресурс] / П. А. Толстых. — Режим доступа : http://journal-s.org/index.php/sisp/article/view/1201326/pdf_4.

28. Фарнель Ф. Ж. Лоббирование : стратегии и техники вмешательства [Электронный ресурс] / Ф. Ж. Фарнель. — Режим доступа : http://www.frankfarnel.com/wp-content/uploads/2011/08/lobbying_russian-v.pdf.

29. Фельдман П. Я. Социальный лоббизм: сущность явления и инструменты реализации [Электронный ресурс] / П. Я. Фельдман. — Режим доступа : <http://mir-politika.ru/102-socialnyu-lobbizm-suschnost-yavleniya-i-instrumenty-realizacii.html>.

30 Шестакова О. Информационный лоббизм как особый тип коммуникативных связей / О. Шестакова // Власть. — 2008. — № 11. — С. 98-101.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.

A. Trofimenko

CONCEPTUAL APPROACHES TO UNDERSTANDING OF “LOBBYISM”

Lobbyism is one of important social and political institutes of modern democratic political systems. Today there is no unique scientific approach to understanding of the concept “lobbyism”. Ukrainian and foreign scientific worlds have different and even opposite points of view to essence of such phenomenon as lobbyism, its institutionalization, and its importance in society. It is caused by the fact, that lobbyism as phenomenon is surrounded by a large number of related concepts, it differs depending on political systems, it is result of particular practice of professional communication with governmental authorities in different

spheres of human activity. All abovementioned makes impossible to find unique definition of "lobbyism" as political phenomenon.

The concept "lobbyism" and "lobbying" have long history. They are derivative from English word "lobby", which in the middle of XVI century was used for designation of places for walks in monasteries. In the middle of XVII century it was used for designation of places for walks in English House of Commons. This concept obtained political overtones at the end of XVIII in the USA. Till the beginning of XX century lobbyism was inseparable from corruption, was based on favoritism. But started from XX century, the concept "lobbyism" obtained new meaning and started to be used for definition of legal form of influence to power authorities.

Based on study of scientific sources we proposed our classification of conceptual approaches to definition "lobbyism". Taking into consideration, that lobbyism is attribute of interdisciplinary knowledge, we proposed to classify these approaches into the following groups: political (as part of political system and political communication), legal (as realization of constitutional right of citizens to apply to government), economic (emphasis on economic efficiency of lobbying activity) approaches, as well as approaches, which define lobbyism as part of public relations and as separate sort of professional activity.

On the basis of analysis of abovementioned approaches we propose to define lobbyism as complex of efforts of individuals and representatives of non-governmental organizations, aimed at legal influence to governmental authorities regarding development, application, and interpretation of normative acts and other political decisions with a view to realize their own interests or interests of the third party (client).

Key words: lobbyism, lobbying, advocacy, PR (public relations), interest groups, political communication, informational lobbyism, PA (public affairs), GR (government relations), GPR (government public relations), GR-manager.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Балабанов К.В., д.політ.н, проф.; Оніщенко І.Г., д.політ.н, проф.

УДК 327.82(410)(045)

М.В. Трофименко

ТРАДИЦІЙНА ТА ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У роботі розглядаються основні засади діяльності Британської зовнішньополітичної служби, робиться аналіз структури Форін-офісу. Аналізується національна модель традиційної та публічної дипломатії однієї з найбільш потужних країн Європейського Союзу – Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Аналізується структура та особливості діяльності дипломатичної служби Великої Британії, яка є однією з найбільш давніх, традиційних, професійних, сучасних, ефективних та забезпечує головування Британської дипломатії серед країн Британської Співдружності у світі.

Ключові слова: традиційна дипломатія, публічна дипломатія, Форін-офіс, ВВС, публічна дипломатія, цифрова дипломатія, твіпломат, Твіттер, Фейсбук.

Міністерство закордонних справ та у справах співдружності Великої Британії (Форін-офіс) разом із зарубіжними дипломатичними представництвами зберігають

свою традиційно ключову роль у розробці й реалізації основних напрямів зовнішньої політики країни: у підтримці політичних зв'язків з іншими державами; у забезпеченні участі Великої Британії в міжнародних організаціях та у вирішенні проблем глобального характеру; в інформуванні міжнародної спільноти про події у Великій Британії; у поширенні англійської мови та британської культури; у захисті за кордоном інтересів громадян Сполученого Королівства [13].

Усі вакансії оперативно-дипломатичного характеру як в центральному апараті (Форін-офіс), так і в закордонних дипломатичних представництвах (посольствах, консульствах, постійних місіях при міжнародних організаціях) заповнюються співробітниками кар'єрної «Дипломатичної служби Її Величності», за винятком випадків, коли особливі обставини викликають необхідність у тимчасовому внесенні до складу апарату співробітників, які не перебувають на службі. В основному це робиться у випадках, коли на службі відсутні фахівці необхідного профілю [1, с. 8].

Персонал ззовні дипломатичної служби використовується (разом з кадровими дипломатами) також у підрозділах, що забезпечують участь Великої Британії в Європейському Союзі, і в деяких дослідницьких та аналітичних департаментах Форін-офісу. Необхідність спільної роботи дипломатів та їхніх колег з інших установ у представництвах при ЄС, а також в органах самого Союзу обумовлена в першу чергу характером діяльності самої організації, на порядку денному якої на регулярній основі знаходяться спеціальні питання: фінанси, промисловість, сільське господарство тощо. Таким чином приблизно половина оперативного персоналу постійного представництва Великої Британії при ЄС в Брюсселі – співробітники так званих «внутрішніх» міністерств, інша половина – професійні дипломатичні службовці. На чолі представництва завжди знаходиться кадровий дипломат. На більш високому рівні відповідальність за політику щодо ЄС розділена між апаратом кабінету міністрів (де створено спеціальний «євросекретаріат») і Форін-офісом.

Штатний розклад Форін-офісу, а також дипломатичних і консульських представств за кордоном становить близько 14 000 осіб. Крім того, у британських посольствах на допоміжних посадах за контрактом працює приблизно 10 000 іноземних громадян. Британія утримує за кордоном близько 270 дипломатичних та консульських установ у 170 державах [14]. Чисельність персоналу в англійців приблизно вдвічі менша, ніж у порівняно схожих з Великою Британією Німеччини, Франції, Італії. Крім того, «Дипломатична служба Її Величності» в основному забезпечує діяльність 21 постійного представництва Лондона при міжнародних організаціях, а також політичний напрям роботи на залежних територіях (усього 14 територій) [12].

У структурному відношенні Форін-офіс складається з політичної керівної ланки (міністр, 3 – 4 державних і молодших міністри, один з них – міністр у справах Євросоюзу), з професійної керівної ланки (постійний заступник міністра і одночасно глава «Дипломатичної служби Її Величності», його особистий секретаріат і підлеглі постійному заступнику безпосередньо перші заступники і заступники міністра – директори. Усі кар'єрні дипломати). Основою ієрархії англійського МЗС є департаменти (71 департамент у 1997 р.), які об'єднуються у більші підрозділи – директорати (їх – 13) – в залежності від кола вирішуваних ними проблем.

У штатний розклад Форін-офісу входить також значна частина співробітників Британської Ради, Міжнародної служби Бі-Бі-Сі. Їх діяльність в основному фінансується з бюджетних асигнувань, що виділяються МЗС. Усі витрати на діяльність дипломатичного апарату Великої Британії (зокрема, інформаційно-пропагандистську роботу, «культурну дипломатію», забезпечення представництва в міжнародних

організаціях, гранти неурядовим організаціям) склали у 2008 – 2009 рр. 2,2 млрд. фунтів стерлінгів, що становить 0,5 % витрат всього уряду за вказаний період [11].

Основний принцип роботи у Форін-офісі й зарубіжних установах – вирішення питань на найнижчому рівні. За деякими даними 80 – 90 % проблем вирішуються на рівні департаментів, не «доходячи» до заступників міністрів – директорів. Останнім доповідають тільки з найбільш важливих справ.

У разі розбіжностей між заступниками міністра в ролі арбітра виступає постійний заступник. Лише в ситуаціях, які мають державну вагу, які зачіпають інтереси безпеки країни, до процесу розробки рішень підключаються політичні керівники МЗС, у тому числі і міністр. В інших випадках міністр, як і кабінет в цілому, цілком покладаються на думку свого професійного дипломатичного апарату. Таким чином, його роль у зовнішньополітичному процесі залишається безпрецедентно високою.

Розпочатий у Великій Британії після Другої світової війни процес демократизації державного апарату, у першу чергу, розширення його соціальної бази, торкнувся й кадрової дипломатичної служби. У результаті в наші дні тільки третина з молодих дипломатів, які зараховуються на службу, – випускники елітарних коледжів Оксфорда і Кембриджа (півстоліття тому вони становили 90 – 95 %). У 1995 р. число жінок, прийнятих на службу, вперше перевищило кількість чоловіків. Сьогодні більше чверті професійних британських дипломатів – жінки, серед них – 9 послів. При всьому цьому принципіві вимоги до кваліфікації дипломатичних кадрів, сформульовані вже на початку ХХ століття, мало змінилися [5, с. 28].

Загальногуманітарна підготовка класичного зразка, вихованість і добрі манери, здатність до спілкування в різних прошарках суспільства, стійкість психіки – ось головні вимоги, які пред'являються особам, які претендують на вступ до лав дипломатичної служби.

Освічена і здібна людина, на думку британських фахівців, цілком може засвоїти спеціальні, професійні навички безпосередньо під час роботи, «набираючись власного досвіду і спостерігаючи за своїми старшими колегами». Виходячи з цих міркувань, керівники британської професійної дипломатії вважають непотрібним проведення спеціальної підготовки чи перепідготовки дипломатичних кадрів у будь-якому навчальному закладі університетського або постуниверситетського рівня. Для того, щоб виявляти людей, здатних засвоїти «премудрість» професії, вже перебуваючи на службі, у Великій Британії в кінці 40-х років була введена і понині діє система суворого конкурсного відбору кадрів. За останніми наявними даними, конкурс для вступу у вищий розряд служби складає 120 осіб на місце, в інший, – «виконавський» розряд – 86 претендентів на місце.

Кадровий дипломатичний персонал розділений на два основних розряди (або категорії): «А» (управлінська категорія), «Е» (виконавча). У співробітників категорії «А» основним напрямком роботи є політичний аналіз. Вони направляються в закордонні представництва відразу на посади 3-х або 2-х секретарів. Їхнє просування по службі проходить приблизно вдвічі швидше, ніж у їхніх колег з розряду «Е».

У ньому перебуває велика частина британських послів та професійних керівників Форін-офісу. Співробітники розряду «Е» працюють в основному на консульському, інформаційно-роз'яснювальному, торговельно-економічному, культурному та інших напрямках діяльності, прямо не пов'язаних з великою політикою. Перехід з нижчого розряду у вищий можливий у середині кар'єри (на рівні п'ятого внутрішнього рангу служби).

Для вступу на дипломатичну службу за управлінським розрядом, яка є її «елітою» (весь його персонал – менше 1000 осіб), претендент повинен пройти через систему

складних конкурсних випробувань (щорічно зараховується приблизно 23 – 25 чоловік, а число претендентів більше 2,5 тис. людей). Конкурс відкривається і організовується Відбірковою комісією Громадської (державної) служби за участю (на заключному етапі) чиновників вищої ланки з МЗС та закордонних установ. Претендент подає до комісії такі документи: про британське громадянство; рекомендації з навчальних закладів; будь-які інші документи на свій розсуд. Якщо у претендента відсутній диплом про закінчення вищого навчального закладу, то в цьому випадку він повинен скласти попередній кваліфікаційний іспит. Вік вступників – не більше 32 років для розряду «А», не більше 45 років для розряду «Е». Перед випробуваннями претендентам повідомляється, що їхні дані будуть перевірятися спецслужбами.

Методика іспитів, які проводяться протягом декількох днів, заснована на наступних принципах:

- безперервність екзаменаційного процесу;
- чергування різних видів випробувань, письмові роботи (твори, тести тощо), рішення задач ситуаційного характеру, навчальні дискусії в групах, співбесіди;
- прийом іспитів проводиться одночасно штатними співробітниками комісії, психологами-професіоналами й кадровими дипломатами.

Для приведення до єдиного знаменника оцінок з різних видів випробувань використовується шкала особистих показників, таких, як, наприклад, «здатність до самостійного аналізу», «комунікабельність», «вміння працювати в стресовій ситуації» тощо (всього – 11). По кожному з показників виставляється окремий бал, потім виводиться сумарна оцінка з конкретного іспиту, а в кінці – за сукупністю всіх іспитів. Претенденти, які набрали найбільшу суму балів (їх число не може перевищувати число оголошених вакансій), проходять співбесіду у Вищій відбірковій комісії, яка і виносить остаточне рішення про їх професійну придатність.

Прийняті до лав служби співробітники, як правило, незабаром направляються в дипломатичні представництва Великої Британії за кордоном на молодші дипломатичні посади (але не нижче рівня 3-го секретаря посольства). Підготовка молодих дипломатів безпосередньо перед призначенням мінімальна. Керівники служби керуються, як вже зазначалося, наступним принципом: «Дипломатія це професія, в якій немає чітких меж і визначень необхідних дипломату знань і навичок. Те, що йому потрібно, стає відомим і пізнається ним у процесі конкретної практичної роботи» [5, с. 31].

Лише нещодавно навчальний відділ Форін-офісу почав пропонувати початківцям дипломатам невеликі спецкурси: а) з світової економіки і фінансів, б) методики застосування в дипломатії нових інформаційних технологій, в) новинок управлінської роботи тощо. В окремих випадках початківців направляють на стажування у великі фірми, банківські установи або в університети. Спеціальна й мовна підготовка (як правило, у власному лінгвістичному Центрі Форін-офісу) проводиться виключно в індивідуальному порядку та за індивідуальним планом. Як правило, британське МЗС намагається обійтися власними ресурсами. Постійних зв'язків з ВНЗ у нього немає.

На британській дипломатичній службі встановлено десять службових рангів. Набір на нижчий 10-й ранг, який присвоюється канцелярським службовцям, проводиться без конкурсних іспитів, у порядку заміщення вакансій (канцелярські службовці не входять до складу оперативного дипломатичного персоналу і вважаються допоміжним персоналом дипломатичної служби).

Дев'ятий ранг присвоюється особам, які пройшли за конкурсом у виконавчий розряд служби (відповідає посаді аташе).

Молодим дипломатам, прийнятим за управлінським розрядом, присвоюється 8-й або 7-й ранг, що відповідає посадам 3-го та 2-го секретаря, 7-й ранг присвоюється у

випадку, якщо у зарахованого на службу молодого співробітника є диплом про закінчення з відзнакою одного з престижних університетів, досвід практичної або наукової роботи, а його вік – 26 років і вище (але не більше 32 років).

Шостий ранг, який відповідає посаді 1-го секретаря з консульських, торгово-економічних, інформаційних питань, присвоюється тільки дипломатам, які проходять службу за виконавчим розрядом. Для багатьох з них він є межею їх дипломатичної кар'єри. Присвоєння їм 5-го рангу (який також відповідає посаді 1-го секретаря, але з політичних питань) здійснюється тільки на підставі спеціального висновку персональної комісії Форін-офісу про придатність даної особи до виконання роботи політичного та керівного характеру. Співробітникам, які проходять за розрядом «А», 5-й ранг присвоюється безпосередньо після 7-го без будь-яких попередніх умов.

При нормальному проходженні служби дипломати розряду «А» отримують 5-й ранг в середньому у віці 29-30 років, а розряду «Е» – у віці 36-40 років [5, с. 32].

Просування по службі з 9-го по 4-й ранг (приблизно з посади аташе до радника) визначається фіксованим терміном перебування в кожному ранзі і конкурсом персональних характеристик на співробітників, які подаються керівниками посольств і департаментів Форін-офісу. У перші 13-15 років служби приблизно четверта частина дипломатичного складу змушена її залишити.

Переведення дипломатів в один з трьох вищих рангів (з призначенням на відповідні посади) затверджується міністром за рекомендацією «вищої відбіркової комісії, у складі з керівних співробітників професійної служби. Глава служби (постійний заступник міністра) призначається прем'єр-міністром.

Однією з обов'язкових вимог для переведення дипломата до верхнього ешелону служби є його попередній досвід роботи з 2 – 3 функціональних і 2-х регіональних спеціалізацій. Вивчення біографій дипломатів вищої ланки показує, що чи не в усіх випадках в їхньому послужному списку присутнє річне стажування у військовому коледжі НАТО в Римі та деяких інших вищих військових навчальних закладах [5, с. 34].

Дипломати 1 – 3-го рангів складають керівну верхівку професійної дипломатичної служби. З їх числа заповнюються вакансії глав більшості британських дипломатичних представництв, перших заступників та заступників міністра. Глава професійної дипломатичної служби – завжди дипломат першого рангу.

Керівники служби, так само як і Комісії у справах Громадської служби, виступають проти надання істотних пільг національним меншинам і окремим соціальним групам. Вони вважають, що принцип відкритого і рівного змагання при вступі і проходженні служби найбільш оптимальний для збереження високого рівня професіоналізму на дипломатичній службі.

Просування по службі проходить в умовах конкуренції, у ході якої частина дипломатів змушена покинути службу завчасно, але зі збереженням частини пенсії, яка нараховується залежно від реально пройденого ними строку служби.

Призначення на керівні дипломатичні посади проводиться майже виключно з числа кадрових співробітників вищих рангів, у результаті тривалої і бездоганної професійної служби. Керівництво дипломатичної служби як і раніше дотримується своєї традиційної точки зору, що політико-аналітична робота є центральною найбільш відповідальною і трудомісткою ділянкою діяльності британських дипломатичних установ.

Відповідаючи на виклики сучасного міжнародного розвитку, Велика Британія не пішла шляхом створення нових, паралельних дипломатичній службі структур, а, навпаки, сконцентрувала вирішення нових завдань в традиційних дипломатичних

відомствах. У результаті дипломатичний апарат в цілому залишається досить компактним, дієвим і недорогим.

Високі професійні якості дипломатичних кадрів забезпечуються не жорстким законодавством (конституція у Великій Британії взагалі відсутня), а звичайним правом і традиціями, історично сформованим високим соціальним статусом дипломатів і громадським престижем їх професії. Чималу роль відіграють і особисті якості британських професійних дипломатів – чесність, сумлінність, захопленість своєю професією, відданість своїй справі. Слід визнати ефективним і основний принцип вирішення питань, а саме, прагнення вирішувати їх на найнижчих рівнях.

Поряд з вищевказаним слід відзначити, що кадрова дипломатична служба Великої Британії – це елітарний, корпоративний інститут, осередок «професійної бюрократії». За свій недемократичний склад дипломатична служба періодично піддається критиці в парламенті, на сторінках преси. Як відомо, будь-які формальні перешкоди для вступу на службу громадян Великої Британії в наші дні відсутні. Однак, на практиці такими перешкодами можна вважати складність і багатоступеневий характер вступних іспитів, іншими словами, існування своєрідного освітнього цензу. Очевидно, що демократизація професійного дипломатичного складу (фактично вона вже йде, хоча і повільними темпами) буде відбуватися по мірі розширення доступу більш широких верств населення країни до елітарних вищих навчальних закладів.

Англійська дипломатія є класичною, свого роду еталоном, вона дуже суттєво вплинула на розвиток дипломатії в XIX – XX ст. Дипломатія всіх більш ніж 50 країн Співдружності й інших країн сформувалася під впливом англійської дипломатії [8, с. 265–275].

До цих пір підручниками для підготовки, скажімо, американських дипломатів служать праці англійських учених і дипломатів. Так, у списках рекомендованої літератури з курсу дипломатичної практики для студентів американського інституту вивчення дипломатії Джорджтаунського університету більше половини – книги англійських дипломатів і вчених. Перш за все, в Англії величезний досвід дипломатичної діяльності. Історія англійської дипломатії почалася з встановлення країною зарубіжних торговельних відносин, і першим дипломатичним документом була Купецька хартія, датована 1303 роком.

Найсильнішою стороною англійської дипломатії є прекрасне знання предмета, проблем, що підлягають вирішенню, знання країни, у якій доведеться працювати; енциклопедичні відомості про іноземні держави передаються з покоління в покоління. А якщо врахувати, що англійській імперії прямо або опосередковано належала майже половина земної кулі («країна, в якій ніколи не заходило сонце»), то зрозуміло, що англійська документація зазвичай носить всеосяжний характер. У цьому англійській дипломатії активно допомагала і англійська розвідка, яка була і продовжує залишатися тісно пов'язаною з Форін-офісом. Наприклад, матеріали, довідки, підготовлені до Паризької мирної конференції 1919 р., були настільки солідними й достовірними, що використовувалися делегаціями інших країн.

Англійська дипломатія дуже вміло захищає інтереси своєї країни та її громадян. Англійський прем'єр-міністр і міністр закордонних справ ще в середині XIX ст. так сформулював її завдання: «В Англії немає постійних ворогів і постійних друзів. У неї є лише постійні інтереси» та «Англійський підданий – це свого роду громадянин Римської імперії. Сильна рука англійського уряду повинна надавати йому допомогу і захист у будь-якому куточку земної кулі». А міністр закордонних справ консервативного уряду М. Ріфкінд так сформулював завдання сучасної англійської дипломатії: «Найкраще відштовхуватися від вислову лорда Пальмерстона: дотримання британських

інтересів повинно бути єдиною турботою британського міністерства закордонних справ».

Встановлюючи з англійськими дипломатами контакти і ведучи бесіди, слід мати на увазі, що вони не надто люблять розмови про глобальні проблеми, на відміну від американців, які мають пристрасть до всякого роду доктрин. Англійці воліють мати справу з конкретними питаннями сьогодення або завтрашнього дня, залишаючи «космічну дипломатію» майбутнього вченим і журналістам. Головною метою британської дипломатії було не дозволити жодній державі Європи зайняти домінуюче положення в регіоні, що зараз у зв'язку зі створенням об'єднаної Німеччини стає все більш важким, непосильним завданням для неї. Ось чому в 90-ті роки вона відмовилася від теорії «рівноваги сил». Ця теорія змушувала б її виступати проти Німеччини, що могло б погіршити стан Британії. Англійська дипломатія пильно стежить за зміною міжнародної обстановки і гнучко реагує на всі зміни в ній. Вона довгий час не бажала зв'язувати себе без крайньої потреби далекосяжними зобов'язаннями.

Англійська дипломатія не любить робити крутих поворотів у своєму курсі, але, коли це їй потрібно, вона сама виступає з ініціативою.

Англійцям характерні якості, якими мають відрізнитися дипломати. Це, наприклад, їх схильність до недомовленості, до натяків. К. Маркс відзначав «лицемірство англійців». Г. Гейне не любив англійців, також вважаючи їх нещирими, лицемірами. Англійці прагнуть уникнути категоричності. Улюбленим виразом англійців буде «мені здається», «я думаю», «я вважаю», «можливо, я не правий», їх характеризує схильність до уникнення однозначних відповідей «так» і «ні», що створює іноді труднощі в розумінні їх іноземцями. У стилі витіюватості (ні «так», ні «ні») складаються часто і дипломатичні документи. Сама англійська мова дуже ідіоматична, одне слово може мати багато значень, і тому розуміння англійської мови, розуміння того, що насправді хотів сказати англієць, і чого він не хотів сказати, буває нелегкою справою. Англієць виключно ввічливий і вимагає такого ж поведіння від інших, він мовчазний, з незнайомими людьми не буде розмовляти й обговорювати будь-які питання, він може бути холодним і його треба «розговорити». У той же час він дуже чуйний до натяків, добре розуміє гумор, але не любить «брудних» жартів. Усе це відбивається і на дипломатії. Для англійців мовчання означає саме мовчання, небажання відповідати і нічого більше. Воно не означає згоди з вами. Культурних, освічених англійців відрізняє вишуканість мови, їм подобається, коли цю вишуканість оцінюють і відповідають тим самим. Англійських дипломатів відрізняє високий професіоналізм, вміння обрати найкращий час для переговорів. Вони наполегливо підвищують свою кваліфікацію – стажуються у військових коледжах, університетах, банках, різних фірмах тощо.

За природою англійці дуже холонокровні, у критичних ситуаціях поведуться впевнено, не перебільшують небезпеку, спокійно реагують на зміну обстановки. Їх досвід поведінки в екстремальних ситуаціях заслуговує вивчення. Дуже вміло англійці використовують свої зв'язки з країнами (Британської) Співдружності: у ряді випадків з пропозиціями, вигідними англійцям, виступають країни Співдружності, а англійці відіграють роль «підтримуючої сторони».

Високо оцінюючи англійську дипломатію, не можна не бачити і її недоліків. Трирічний термін служби дипломатів за кордоном викликає невдоволення і самих дипломатів, і мешканців країни перебування. До другого року англійський дипломат налагоджує контакти, а в третьому готується до їх згортання. Новоприбулі дипломати починають заново встановлювати контакти. Дехто виділяє зайву самовпевненість і снобізм англійських дипломатів. Інколи він настільки помітний, що заважає налагодженню дійсно дружніх контактів на рівноправній основі.

Новою формою роботи, яка дуже широко використовується у британській зовнішньополітичній службі є публічна дипломатія, яка включає такі ініціативні групи як Всесвітня служба BBC (яка в наслідок своєї популярності покращує репутацію та сприйняття Британії за кордоном), Британська система стипендій Чівнінг (яка забезпечує перспективних іноземних студентів місцем навчання в Британії і таким чином створює довготривалі зв'язки з тими, хто формує громадську думку та елітою іноземних країн) та Британська Рада (яка займається міжнародними дипломатичними зв'язками в сфері культури). Британія також використовує методи публічної дипломатії локально через діяльність мережі своїх посольств, консульств, представництв інших організацій за кордоном. Не зважаючи на те, що інші країни-члени ЄС також вдаються до схожих ініціатив, Британська публічна дипломатія залишається однією з найбільш розвинених у ЄС та світі.

У 2002 уряд Великобританії створив Раду з питань стратегії публічної дипломатії, щоб зібрати тих представників організацій, що працюють у сфері публічної дипломатії. Цей орган розглядає поточну діяльність публічної дипломатії Британії та відповідає за розробку належних повідомлень та доповідей.

З першого погляду зрозуміло, що члени ЄС проводять величезну кількість різноманітних заходів з публічної дипломатії. Такі країни, як Франція, Німеччина та Великобританія продовжують направляти значні ресурси в сферу власної публічної дипломатії, в той час як нові країни-члени ЄС, такі як Чеська Республіка та Естонія нещодавно приступили до розробки цієї сфери. Серед країн-членів ЄС існує чітка згода, що публічна дипломатія та комунікації це важливий обов'язок уряду та більше того необхідність обумовлена сучасними інформаційними технологіями та запитом суспільства. В той же час, європейські політики розуміють, що завдяки країнам-членам в них є величезний досвід, на який вони можуть спиратися в своєму подальшому розвитку стратегії публічної дипломатії.

У 2002 році британській уряд зробив крок до групування важливої, але часто розрізненої діяльності країни в сфері публічної дипломатії, утворивши Раду зі планування стратегії публічної дипломатії, до складу якої входять представники міністерств торгівлі, розвитку та освіти, туризму, культурних відносин та інші впливові фігури. Рада збирається раз на квартал і у 2003 році було розроблено документ щодо стратегії розвитку публічної дипломатії, покликаний представити країну за двома основними напрямками, як «принципову та професійну» та «таку, що стрімко розвивається спираючись на свої традиції». Було визначено ряд ключових пріоритетних країн: великі розвинені країни такі як Японія, Франція, Німеччина та США; основні країни-постачальники – Китай, Бразилія, Індія, Росія та Південна Африка; ключові ісламські країни та країни ЄС [10, с.54].

Великобританія традиційно брала дуже активну участь в публічній дипломатії, щорічно витрачаючи на неї приблизно стільки ж, скільки й США. Британська Рада, агентство з освіти та культурних зв'язків Британії користуються високим визнанням за кордоном; станом на 2004 рік над просуванням англійської мови, британського мистецтва, освіти, науки та ефективного управління в ній працювало близько десяти мільйонів людей у 110 країнах. Щорічно Рада отримує гранти від МЗС (у 2004 році цей грант склав більше €274 мільйонів) та отримує вдвічі більший грант на проведення іспитів та управління зовнішніми контрактами. Останній документ науково-дослідницького центру Британської Ради наголошує на важливості роботи над «культурними зв'язками», для заохочення міжнародного діалогу без дотримання дипломатичного порядку денного Британії. В сфері освіти, Британська Рада займається урядовим фінансуванням та стипендіями ЄС. Окрім програм ЄС, найбільша

стипендіальна програма що фінансується урядом це Чівнінг, яка налічувала 2000 стипендіатів зі всього світу у 2004 році, 31 відсоток яких був з Тихоокеанського регіону Азії. У галузі туризму 86 відсотків фінансування надходить з внутрішнього ринку; найбільшими інвесторами за кордоном є США, Франція та Німеччина. Проте у 2005 році, після підписання меморандуму про взаєморозуміння відносно туристичних візитів між урядами Китаю та Британії, розпочалася гучна туристична кампанія «Британія вітає Китай». Міністерство культури Британії прагне щоб Китай був серед двадцяти кращих туристичних ринків 2020.

У галузі міжнародного мовлення Всесвітня Служба ВВС можливо найвідоміша та найбільш популярна міжнародна радіостанція у світі. Вона має близько 150 мільйонів слухачів по всьому світу, половина з яких з Африки та Близького Сходу. Всесвітня Служба ВВС віщає на 43 мовах в короткохвильовому діапазоні, через Інтернет і в FM форматі в більш ніж 129 столицях. На 2004 рік в структурі ВВС було більш ніж 2000 працівників. Всесвітня Служба здебільшого фінансується за рахунок субвенцій бюджету передбачених на МЗС, якому вона підзвітна.

Реагуючи на розвиток технологій, соціальних мереж, значне збільшення потоку та об'єму інформації, Форін-офіс створив спеціальну «Інтернет гавань» (hub), що надає технічне сприяння «твіпломатам» в режимі 24 години 7 днів на тиждень та розробляє цифрові стратегії зовнішньої політики. Твіпломат – посадова особа країни, яка за допомогою мікроблогів у соціальній мережі Твіттер інформує громадськість своєї та інших країн про свої основні рішення, участь у заходах тощо. Президенти, прем'єри, міністри, глави зовнішньополітичних відомств, послы виходять в соціальні мережі й стають твіпломатами.

Назва порталу – «Цифрова дипломатія» – говорить сама за себе і містить дуже просто викладені місію, цілі та завдання електронної дипломатії Британського зовнішньополітичного відомства. Цінне ядро ресурсу – посібник з використання інструментів цифрової дипломатії. У ньому коротко і доступно викладено інструкції з використання Твіттер, Фейсбук та інших соціальних мереж. Крім того, на сайті наведені корисні поради по роботі з веб-сайтом, розміщенню та підбору інформаційних, відео- та аудіоматеріалів в мережі. На сайті дипломати можуть записатися на он-лайн-тренінги, проконсультуватися з фахівцями, поставити питання експертам. Розробниками ресурсу передбачений також окремий розділ «Case-studies» з конкретними прикладами успішно реалізованих проектів цифрової дипломатії.

Зважаючи на вищезазначене ми можемо зробити наступні висновки:

По-перше, традиційна дипломатія Великої Британії має дуже довгу історію розвитку та є однією з найбільш розвинених, давніших та сучасних дипломатій світу.

По-друге, британська модель дипломатії поширюється на країни Британської співдружності, що робить її надзвичайно впливовою.

По-третє, не зважаючи на свою консервативність Форін-офіс дуже вміло адаптується до викликів сучасності, впроваджуючи сучасні інформаційні технології у своє життя.

По-четверте, у Сполученому Королівстві створена одна з найбільш ефективних моделей публічної дипломатії в світі.

По-п'яте, засоби публічної дипломатії Великої Британії (Британська Рада, ВВС тощо) підтримують на дуже високому рівні британський імідж в світі, поширюючи новини, інформацію про Сполучене Королівство, британську культуру, кіно, музику. У Великій Британії навіть Королівська родина стає суб'єктом публічної дипломатії, яка має свої аккаунти у соціальних мережах та постійно інформує громадськість як

всередині країни так і за кордоном про основні події у своєму житті, участь у заходах тощо, тим самим позитивно впливаючи на відношення до Британії в світі.

Список використаної літератури

1. Балабанов К. В. Дипломатична та консульська служба : підручник для студентів ВНЗ / К. В. Балабанов, М. В Трофименко. — Донецьк : Ноулідж (донецьке відділення), 2012. — 432 с.
2. Дипломатическая служба : учеб. пособ. / Т. В. Зонова, О. П. Селянинов, Е. В. Охотский и др. ; под ред. А. В. Торкунова. — М. : РОССПЭН, 2002. — 688 с.
3. Добрынин А. Ф. Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962 – 1986 гг.) / А. Ф. Добрынин. — М. : Автор, 1996 г. — 696 с.
4. Дубинин Ю. В. Мастерство переговоров : учеб. / Ю. В. Дубинин. — 3-е изд., доп. — М. : Международные отношения, 2009. — 304 с.
5. Зонова Т. Дипломатия иностранных государств / Т. Зонова. — М. : РОССПЭН. — 350 с.
6. Кіркпатрік Д. Ефект facebook. Внутрішня історія компанії, що об'єднує світ / Д. Кіркпатрік. — К. : Темпора, 2014. — 488 с.
7. Лукин А. Публичная дипломатия / А. Лукин // Международная жизнь. — 2013. — №3. — С. 69—87.
8. Попов В. И. Современная дипломатия: теория и практика: курс лекций. Часть 1: Дипломатия – наука и искусство / В. И. Попов. — М. : Научная книга, 2000. — 576 с.
9. Рыбаков Ю. М. Дипломатия : учеб. пособ. / Ю. М. Рыбаков. — 2-е изд., доп. и перераб. — М. : Восток – Запад, 2010. — 656 с.
10. Fiske de Gouveia P. European Infopolitik: Developing EU Public Diplomacy Strategy / P. Fiske de Gouveia, H. Plumridge. — London : The Foreign Policy Centre. — 60 p.
11. Review of 2008-2010. — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.fco.gov.uk/en/about-us/what-we-do/spend-our-budget/review-08-10>.
12. The Overseas Territories Security, Success and Sustainability. — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/publications/overseas-territories-white-paper-0612/ot-wp-0612>
13. United Kingdom Foreign and Commonwealth Office. — [Electronic resource]. — Mode of access : <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office>.
14. United Kingdom Foreign and Commonwealth Office. UK Embassies. — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/find-an-embassy/>.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2014 р.

М. Трофименко

TRADITIONAL AND PUBLIC DIPLOMACY OF GREAT BRITAIN

The present article dwells upon basic principles of British Foreign Office activities. The author analyzes the structure of Foreign Office as well as the national model of traditional and public diplomacy of one of the most powerful countries in European Union - The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. The article examines the structure and peculiarities of British Foreign Office activities. It is one of the most long-standing, traditional, professional, up-to-date and effective offices and it makes British diplomacy the most prominent of all British Commonwealth countries in the world. It is concluded that traditional diplomacy of Great Britain has a very long history of development and it is one of the most developed diplomacies in the world. British diplomacy model spreads over all British Commonwealth countries. This fact makes it extremely authoritative and influential. Despite

its conservatism, Foreign Office manages to adapt to the current challenges by implementing up-to-date informational technologies in its life. The United Kingdom has one of the most effective public diplomacy models all over the world. Public diplomacy tools in Great Britain (British Council, BBC etc.) maintain British image on the highest level by spreading news, information concerning the United Kingdom, as well as British culture, movies, music etc. Even Royal Family in Great Britain becoming a subject of public diplomacy, since it has its own accounts in social networks and it constantly informs public inside and outside the borders of the country of important occasions in its life, participation in events etc. Activities of the kid positively influence the image of Britain in public's eyes all over the world.

Key words: *traditional diplomacy, public diplomacy, Foreign Office, BBC, digital diplomacy, twiplomat, Twitter, Facebook.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Балабанов К.В., д.політ.н, проф.; Антонюк О.В., д.політ.н, проф.

УДК 323.22/.28:004.738.5

А.О. Янченко

МЕДІАТИЗОВАНА ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: ДО НОВОГО ОПИСУ СУЧАСНИХ ПАРТИЦИПАТОРНИХ ПРАКТИК

У статті зроблено спробу проаналізувати сучасні практики політичної участі громадян у контексті використання нових інформаційно-комунікаційних технологій. Автор розглядає процес медіатизації політичної системи як один із ключових факторів, що впливають на трансформацію форм участі у політичному житті. Пропонується авторське визначення поняття «медіатизована політична участь», представлена поточна наукова дискусія про різні характеристики, рівні, види цього типу залучення громадян у політику.

Ключові слова: *політична участь, медіатизація, медіатизована політична участь, ІКТ, Інтернет, соціальні медіа, політична мобілізація.*

Сучасна політика являє собою системну взаємодію державних інститутів, політичного класу, бізнес-кіл, третього сектору, експертної спільноти, індустрії ЗМІ та численних громадських та професійних співтовариств, що спрямована на вироблення принципів співіснування і ефективний перерозподіл ресурсів. При цьому політична участь є одним з найважливіших феноменів, пов'язаних із забезпеченням демократичності політичного режиму, оскільки широка участь громадян у прийнятті політичних рішень, публічній політиці є важливим механізмом пошуку балансу інтересів, захисту прав різних соціальних груп, легітимізації існуючої системи політичних відносин і розподілу влади. Політична участь безпосередньо пов'язана з діяльністю громадянського суспільства, його контролюючими та моніторинговими функціями, і визначає рівень респонсивності держави через здатність політичної системи реагувати на активність громадян і стимулювати новий цикл зворотного зв'язку.

Теорія політичної участі почала активно розвиватися з середини ХХ ст. у зв'язку зі спробами концептуалізації основних параметрів інституційного дизайну західних держав. Початок цьому напрямку досліджень було покладено роботою американських

політологів Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура», в якій участь розглядалася як важливий елемент політичної культури. Класичне визначення політичної участі було запропоновано в 70-х рр. С. Вербою та Н. Наєм, які розуміли під нею прямий або опосередкований вплив громадян на формування політичних інститутів та їх діяльність. Вчені також вказували, що ступінь участі громадян у політичному житті неоднакова і залежить від ряду соціальних факторів, як то соціально-економічний статус, інтерес до політики, політична компетентність, наявність необхідних для участі ресурсів та ін. [1]. Їх висновки були доповнені в дослідженнях М. Каазе, Дж. Нагеля, Л. Мілбрета, Л. Козера, С. Роккана, С. Гантінгтона та багатьох інших вчених, які проаналізували конкретні статистичні параметри, нормативні принципи, механізми та закономірності політичної участі в різних країнах. У той час як ранні дослідження асоціювали політичну участь з голосуванням громадян та їх залученням до виборчих кампаній в рамках процедури конкурентних виборів, що забезпечує функціонування системи представництва, пізніші розробки значно експлікували зміст цієї політологічної категорії. Так, наприклад, одна з відомих типологій, запропонована Г. Брейді, розглядає електоральну та неелекторальну політичну активність громадян, ділячи останню на конвенціональну (як то формальні і неформальні контакти з політичними акторами, волонтерська робота в політичних організаціях) і неконвенціональну (підписання петицій, різні форми громадських протестів тощо) [2].

Зафіксована сучасними дослідниками трансформація практик політичної участі відбувається в наші дні під впливом безлічі нових економічних, суспільно-політичних, культурних чинників. Занепад електоральної активності в розвинених демократіях, скорочення членства в політичних партіях поряд з розквітом популістських і ультраправих рухів, криза класичних ідеологій, поширення цинізму та деполітизації, популяризація громадянського активізму, протестної активності і політично вмотивованого споживчого досвіду, нові парадигми лайфстайл-політики, діяльність глобальних квазіінституціоналізованих суспільно-політичних структур – ці та багато інших тенденцій вимагають політологічного осмислення. Аналіз подібних змін призводить до необхідності перегляду або уточнення класичних політологічних концепцій і теоретичних моделей, пошуку нових пояснювальних стратегій, відповідних сучасним реаліям. Мета нашої статті – розглянути процес реорганізації репертуару політичної участі, доступного громадянам, в контексті медіатизації поля політики.

Сучасні суспільства переживають структурні зміни, пов'язані з тим, що суспільні відносини і повсякденна поведінка громадян значною мірою фреймуються новітніми комунікативними технологіями та інститутами медіа [3]. Всі аспекти людського життя стають все більш залежні від засобів збереження і передачі інформації. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) перетворюються на той медіум, який пронизує всі повсякденні практики – від міжособистісного спілкування, пошуку кулінарних рецептів, читання новин, торгівлі та ведення бізнесу, до організації публічних заходів, декларування громадянської позиції та взаємодії з інститутами влади.

Процес медіатизації політичних систем сучасних держав, тобто значне збільшення ролі засобів комунікації в політичних практиках та розширення обсягів медійно опосередкованих зв'язків у політичному просторі, актуалізує проблеми взаємодії політичних акторів та громадян.

Історично склалося, що магістральною темою політологічних досліджень, присвячених медіатизації, виступає аналіз взаємопроникнення політичного процесу та індустрії новинних медіа, представлених в аналогової та цифрової формі – радіо, газет, журналів, телебачення [4]. Медійний фактор, - основні напрацювання тут зроблені у 80-

90-х рр. стосовно телебачення, - розглядається в розрізі пропаганди, мобілізації населення, маніпуляції громадською думкою, інструментами яких виступають ЗМІ.

Говорячи про медіатизацію політики, вчені констатують суперечливі ефекти від розширеного використання медіа в політичній конкуренції. З одного боку, політика і система прийняття рішень в державі стають набагато більш відкритою та публічною сферою, доступною для пересічного спостерігача. Але, з іншого боку, з метою підвищити своє публіциті політичні діячі обирають меседжі та публічні іміджі, що відповідають жанровим конвенціям і внутрішнім правилам медійної системи, і, таким чином, стають залежні від традицій журналістики та існуючого в середовищі ЗМІ консенсусу щодо змісту та параметрів новинного дискурсу. Використання таких популярних маркетингових прийомів політичного сторітелінгу, як штучна поляризація думок, спрощення суспільно значущих тем, стереотипізація і архетипізація іміджу, персоніфікація досягнень держави, є гарною ілюстрацією цієї тенденції. Отже, особливості відображення в масмедійній комунікації публічної сторони боротьби за владу здатні вводити громадян в оману. Таким чином, можуть виникнути серйозні перешкоди у функціонуванні інститутів представництва та захисту колективних інтересів, що негативно відіб'ється на якості та ефективності державного управління. Предметом наукової дискусії при цьому стають питання, в якому співвідношенні сучасний політичний процес відбувається у відповідності до медійних і політичних закономірностей, наскільки ЗМІ є незалежним соціальним інститутом, в якому саме ступені політичні актори керуються медійною, а не політичною операціональною логікою [5].

Однак медіатизація політики не зводиться до прямого або непрямого перетворення медійної форми політичних інститутів і персоналій внаслідок зміни їх моделей використання мас-медіа.

На периферії дослідницького фокусу перебувають проблеми, пов'язані з реконфігурацією політико-медійних фреймів «аудиторії» політичних акторів — громадян. В той же час соціальні перетворення, пов'язані з інформатизацією, комп'ютеризацією, поширенням нових медіа серед широких верств суспільства та їх інкорпоруванням в поле політики, призводять до перекомбінування показників середовища політичної активності громадян, трансформуються важливі параметри політичної системи:

- доступність політичної інформації;
- доступність політичних акторів;
- доступність контактування з іншими громадянами;
- доступність політичних спільнот та об'єднань;
- доступність засобів та інструментів участі [6].

Нові реалії суспільно-політичних відносин змінюють моделі і контекст залучення звичайних людей до боротьби за відстоювання тих чи інших політичних альтернатив, спрямованих на задоволення їх потреб і запитів. Це дає нам право говорити про появу нового своєрідного типу партиципаторних практик, який ми позначаємо терміном «медіатизована політична участь».

Під медіатизованою політичною участю ми пропонуємо розуміти активність пересічних громадян, спрямовану на залучення в поле політичних рішень на різних рівнях політичної системи, яка репрезентується в медіапросторі завдяки використанню сучасних (новітніх) медіа.

Політична сфера, природно, не зводиться до медіапрезентацій політичної комунікації. Констатуючи зростаючу роль використання медіа в політичній поведінці

громадян, ми не намагаємося переглянути діючі в суспільстві закони владних відносин в бік медіадетермінізму, а скоріше прагнемо до аналізу змін, які відбуваються з імпульсами вимог і підтримки, що направляються всередину політичної системи. Медіатизація політичної участі є, по суті, результатом адаптації громадян до нового полісуб'єктного формату медіаландшафту та розширення його ролі в політичному процесі. Така адаптація відбувається в трьох напрямках:

- нові засоби комунікації, які використовують громадяни;
- нові комунікаційні стратегії, які вони реалізують;
- новий політичний дискурс, який вони генерують.

Нові медіа здатні виступати для громадян агрегатором політичної інформації та новин, що характеризується великою кількістю незалежних джерел даних, обмеженими можливостями гейткіперів, плюралізмом інтерпретацій конкретних політичних подій. Разом з тим, нова медійна архітектура, ІКТ, комп'ютерні програми та сучасні гаджети переформатують консьюмеристський тип споживання медіа-контенту. Розмивається грань між виробниками і споживачами інформації, аудиторія діє як продьюзери (в термінології А. Брюнса), перестаючи бути пасивними глядачами, спостерігачами і отримуючи можливість креативно відповідати на мас-медійні меседжі, продукуючи і ділячись зі своїми соціальними мережами новинами та ідеями власного авторства.

Осмислюючи цей культурний бекграунд, Г. Дженкінс говорить про народження «суспільства участі», що прийшло на зміну «суспільству споживання», і зазначає такі його відмінні риси:

- низький поріг входження для низький порог входження для творчого самовираження і громадянського залучення;
- легкість процесу створення культурних артефактів і розповсюдження їх для аудиторії;
- наявність певного неформального наставництва, коли вміння знавців передаються новачкам;
- переконаність членів суспільства в тому, що їхній індивідуальний досвід є важливий для суспільства в цілому;
- усвідомлення членами суспільства певної міри глобальних соціальних взаємозв'язків, що існують між ними [7].

Багато форм політичної поведінки, що пов'язані з політичною комунікацією, функціонуванням соціальних мереж і побудовою співтовариств інтересів, здійснюються в онлайні або з використанням онлайну. В умовах синергії офлайнової та онлайннової сфер соціального континууму у громадян виникає потреба транслювати свою політичну активність в медіа-простір Інтернету, зробити її онлайн-публічною. Така мотивація лежить в площині максими «подія, яка не залишила цифрового сліду, не відбулася». Сучасні технології роблять доступним патерн поведінки т.зв. «Людини з кіноапаратом», для якої документування того, що відбувається, є способом самореалізації. Факт політичної участі може бути з легкістю зафіксований за допомогою аудіовізуальних засобів і текстових повідомлень. При цьому, завдяки перманентному підключенню до Мережі, зникає розрив між моментом створення медіа-контенту та його шерингом (sharing).

Однак мова йде не просто про своєрідний рекламний медіа-супровід громадянської політичної активності. Сучасні практики політичної участі є імпліцитно медіатизованими, оскільки походять із загальних особливостей використання новітніх соціальних медіа, які підштовхують користувача до створення і поширення контенту через впровадження відповідних інструментів в користувацькі інтерфейси і дизайн

бекенду [8, с. 105]. З іншого боку, ця інтенція підкріплюється мобілізаційними кампаніями в Інтернеті, здійснюваними політичними акторами та громадськими організаціями із залученням принципів інтерактивності і гейміфікації.

Медіатизацію політичної участі можна простежити і на рівні дискурсивних практик. Горизонтальні зв'язки між Інтернет-користувачами, що отримали стимул з поширенням парадигми Web 2.0 і сервісів соціальних медіа, розвиваються в умовах зростаючої потреби в самореалізації, пошуку нових ідентичностей, нових форм репрезентації і визнання. В той же час класичні ідентичності (гендерні ролі, національність, громадянство, культурні установки, належність до певної соціально-економічної групи, класу, політична позиція) не зникають і не заміщуються, навпаки, вони знаходять нові можливості для маніфестації у віртуальному середовищі.

Використовуючи соціальні медіа, людина втягується у властиві їм специфічні ігри, а створюваний користувачем для кожної окремої платформи віртуальний аватар («протагоніст») може наділятися різними конфігураціями ідентичності «автора» залежно від політичного моменту, позиціонування і групових традицій, представлених в дискурсі конкретного Інтернет-майданчику. У цьому сенсі можна говорити про формування своєї «культури оповідачів-нараторів», яка репродукується в просторі соціальних медіа. Для спільнот нараторів, що створюють текстовий і аудіовізуальний дискурс і взаємно впливають на «оповіді» один одного, трансляція активності в рамках політичної участі є такою ж складовою онлайн-«автобіографії», як повідомлення про переглянуті фільми, зроблену покупку або фотографії з туристичної поїздки. Формована спільнотами нараторів онлайн-публічна сфера висуває до Інтернет-користувачів вимогу щодо рефлексії та ретроспективної раціоналізації поведінки відповідно до поточного порядку денного, інформаційних приводів та актуальних інтерпретативних стратегій. Маргінес також знаходить можливості для презентації своїх специфічних дискурсивних форм, виступаючи опозицією та альтернативою до популярної ідеології і культурному мейнстриму.

Нові канали мобілізації, скорочення транзакційних витрат при обміні інформацією, інтернет-ініціативи (netroots), віртуальний активізм та цифрові громадські кампанії, нові транснаціональні форми участі та нові мережеві способи організації громадських рухів змінюють характеристики політичного залучення. Але слід підкреслити, що традиційна політична участь, яка ґрунтується на ідентифікації з партіями, конкретною ідеологією і соціальною проблематикою, не зникає. Медіатизуються всі потенційно реалізовані форми участі громадян у політиці. Підтвердженням цього можуть служити листування з політичними діячами на сайтах соціальних мереж, чек-іни на виборчих дільницях, стрімінги з праймеріз, фотографії з голосування і широка агітація в Інтернеті, що проводиться самими виборцями в період виборів.

Реальні політичні дії громадян, здійснювані в конкретній локації, так би мовити, відкидають тінь на віртуальний світ Мережі, в якому постають, з одного боку, як документальна хроніка, оповідання, а з іншого – як поле комунікативних актів, пов'язаних за допомогою хештегів, лайків, ретвітів і геотегов. Соціальні дії транскодуються в медіа-контент у реальному часі завдяки активності самих політичних активістів, а також випадкових свідків і журналістів, які прибувають на місце подій. Така медіа-тінь фактично обумовлює розширення топосу політичної активності, сцени події і забезпечує залучення широкої аудиторії коментаторів і інтерпретаторів, які продукують додаткові політичні сенси, а, отже, і вводять дискурс акту політичної участі в простір публічної сфери. Політична участь, таким чином, каналізується через соціальні мережі, стаючи персональним наративом активіста і стимулюючи подальшу

мобілізацію прихильників за допомогою віральності і емоційного зараження («вірусного гейткіпінгу»). Це привертає увагу інших політично активних громадян, які поширюють інформацію, сприяють роботі професійних ЗМІ, організують фандрайзинг тощо. У цих умовах співпричетність реалізується не через присутність, а через обговорення, інтерактивне поширення і новозадіявані форми участі [9].

Слід особливо підкреслити, що така онлайн-публічна політична участь разом з безумовними перевагами несе серйозні ризики для політичних активістів. Розміщена в Мережі персональна інформація без належного захисту може з легкістю стати надбанням зловмисників і бути використана проти самих громадян. Під виглядом боротьби з екстремістами, терористичними об'єднаннями та організованою злочинністю уряди багатьох держав шпигують за громадянами, ведуть війну з інакомисленням і політичною опозицією, нібито захищаючи суспільну мораль, вводять цензуру, обмежують права і свободи, що стосуються доступу до інформації та її поширення. Все ширше впроваджуються методики моніторингу громадської думки в соціальних медіа, створюються спеціальні підрозділи, націлені на формування вигідної владі інтерпретації актуальних політичних подій. В результаті громадяни змушені відмовлятися від сучасних форм політичної активності через острах переслідувань.

Форми політичної участі, пов'язані з використанням ІКТ, крім традиційних ресурсів, забезпечуваних соціально-економічним статусом і рівнем політичної активності, вимагають від громадян додаткової компетентності, тому що безпосередньо залежать від навичок використання Інтернету та технічних засобів [10]. Значення має те, як багато часу людина проводить в Мережі, наскільки пріоритетний для неї саме цей тип медіа. Тому особливим середовищем медіатизованої політичної участі виступає міський простір мегаполісу. Сьогодні жителі міст реалізують свої повсякденні стратегії медіа-споживання і медіа-виробництва в особливому культурному контексті, який Р. Сілверстоун називає «медіаполіс» [11]. Саме великі міста забезпечують соціо-технічну інфраструктуру, необхідну для функціонування масових інформаційних і комунікаційних мереж. Складна багаторівнева система міських спільнот робить можливим співіснування різних ієрархій важливості суспільних подій і альтернатив політичного порядку денного. Політична участь мешканців медіаполісу реалізується через різні політичні матриці, які відображатимуть стиль життя, колективні інтереси і бачення справедливого соціального порядку, що черпаються з медіа та фіксуються в медіа.

Характерна для пізньої сучасності переактуалізація компонентів політичної ідентичності, коли на перше місце для громадянина виходять цінності, пов'язані не з тією чи іншою політичною доктриною, а виникають з його власного способу життя та персонального досвіду, також значно впливає на розширення горизонту дій в рамках медіатизованої політичної участі. Використання Інтернет-технологій та портативних пристроїв сприяє популярності фреймів індивідуального політичного акціонізму. Змінюються і модули кооперації в межах громадських рухів. Вуличний політичний протест у форматі масової демонстрації або окупації міського простору стає важливою формою переживання політичної спільності, солідарності. Імпульс до самовираження веде до численних зразків карнавалізації вуличних акцій, використання елементів перформансу, хепенінгу, інсталяції. В той же час відсутність колективного порядку денного, крім негативного, організаційні проблеми, з якими стикається більшість неінституціоналізованих мережевих структур, криза лідерства перетворюють багато зразків колективної політичної активності в сукупність індивідуальних медіатизованих протестів («wiki-протест»), не здатну створити помітний вплив на розстановку політичних сил і процеси прийняття політичних рішень. Однак приклад таких різних за

джерелами мотивації політичних мереж, як Indignados, Occupy Wall Street, Євромайдан, демонструє, що громадяни, залучені до медіатизованої політичної участі, можуть ставати значною силою в політичному ландшафті, а простір протесту — локусом влади.

У науковому співтоваристві тривають суперечки щодо питання, чи сприяє медіатизація залученню до політичної активності громадян, які раніше були пасивними і воліли до абсентеїзму замість будь-яких форм прояву реакції на застосовувані державою заходи, чи вона веде до надання нових каналів комунікації лише для політично активної частини суспільства.

Прояви медіатизованої політичної участі можуть значно відрізнятись від країни до країни, залежно від економічного та інформаційного рівня суспільства, політичного контексту і прогресу технологій, тому що ІКТ продовжують інтенсивно розвиватися, Інтернет і нові медіа трансформуються, а аудиторія їх користувачів все ще активно зростає. Отже, будь-які спроби дослідника впорядкувати, класифікувати цю систему комунікації будуть наштовхуватися на нові чинники. Так, наприклад, Брюс Бімбер і Річард Девіс у своїй книзі «Campaign Online» (2003 р.), докладному дослідженні використання Інтернету на виборах 2000 року в США, переконливо довели, що політичні сайти відвідуються переважно симпатиками відповідної політичної сили і тому не впливають на електорат, що досі не визначився. У висновку вони роблять припущення, що Інтернет буде надавати незначний вплив на політику всередині США, оскільки підтримуватиме існуючу систему політичних відносин, а не мінятиме її. Їх зауваження щодо ролі політичних сайтів актуальні і сьогодні, проте загальний прогноз був спростований вже в 2004 р., коли республіканець Говард Дін зміг організувати ефективну мобілізацію прихильників та збір коштів через Інтернет [12]. Якщо перша виборча кампанія Барака Обами в Інтернеті сприймалася як інноваційна модель комунікації з виборцями, то під час виборів 2012 р. використання соціальних медіа стало мейнстримовою практикою і, отже, розгубила, незважаючи на збільшення майже всіх статистичних показників, частину прогресистського іміджу. «Дорослішання» технології трансформує її сприйняття в бік невід'ємної, традиційної частини життя, ритуалізує її використання.

Вже зараз очевидно, що з розвитком вдягуваних пристроїв, прогресом у проектуванні гаджетів, технологічною та програмною еволюцією концепції соціальних медіа, поєднаної з практиками лайфлогінгу, та впровадженням електронного управління державою буде змінюватися і зміст медіатизованої політичної участі.

Отже, впровадження медіа-практик в політичну активність громадян призводить до перетворення репертуару дій, появи нових можливостей для політичної комунікації за моделлю «знизу – вгору» і значного ускладнення дискурсу політичної участі. Відстоювання особистих і колективних інтересів в політичному полі внаслідок медіатизації збагачується інструментарієм, що забезпечує нові способи, техніки і прийоми контактування, кооперації та мобілізації. Кожен акт політичної участі незалежно від масштабів артикульованої проблеми потенційно може стати предметом обговорення в публічній сфері, стимулювати суспільну дискусію про дії влади і потреби населення, тобто створити новий політичний порядок денний.

Сьогодні надзвичайно перспективним бачиться включення до предметного поля політологічних досліджень таких важливих параметрів медіатизованої політичної участі, як агентність, нові патерни політичної активності, показники колективної дії, соціального капіталу, принципи самоорганізації, системи суб'єкт-суб'єктних інтеракцій, мовні стилі, прийоми і методи мобілізації. Наші подальші розробки будуть присвячені досягненню цієї мети.

Список використаної літератури

1. Verba S. Participation in America : Political Democracy and Social Equality / S. Verba, N. Nie. – New York : Harper and Row, 1972. – 428 p.
 2. Brady H. An Analytical Perspective on Participatory Inequality and Income Inequality [Electronic resource] / H. Brady. - Mode of access : <https://www.russellsage.org/sites/all/files/u4/Brady.pdf>.
 3. Livingstone S. On the Mediation of Everything: ICA Presidential Address 2008 / S. Livingstone // Journal of Communication. – 2009. – 59. – P. 1-18.
 4. Strömbäck J. Introduction / J. Strömbäck, F. Esser // Journalism Studies. – 2014. – 15:3. – P. 243-255.
 5. Strömbäck J. Four Phases of Mediatization : An Analysis of the Mediatization of Politics / J. Strömbäck // Press Politics. – 2008. – № 13. – P. 228-246.
 6. Sæbø Ø. The shape of eParticipation: Characterizing an emerging research area / Ø. Sæbø, J. Rose, L. S. Flak // Government Information Quarterly. – 2008. – 25. – P. 400-428.
 7. Jenkins H. Confronting the Challenges of Participatory Culture [Electronic resource] / H. Jenkins. – Mode of access : https://mitpress.mit.edu/sites/default/files/titles/free_download/9780262513623_Confronting_the_Challenges.pdf.
 8. Schaefer M. T. Bastard Culture! [Electronic resource] / Mirko Tobias Schaefer. – Mode of access : http://mitschaefer.net/media/uploads/docs/Schaefer_Bastard-Culture_2011.pdf.
 9. Bennett W. L. The Personalization of Politics : Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation / W. Lance Bennett // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 2012. – № 644. – P. 20-39.
 10. Krueger B. Assessing the Potential of Internet Political Participation in the United States : A Resource Approach / Brian S. Krueger // American Politics Research. – 2002. – № 30. – P. 476-498.
 11. Silverstone R. Media and Morality : on the Rise of the Mediapolis / R. Silverstone. – Cambridge, 2007. – 224 p.
 12. Karpf D. Social Science Research Methods In Internet Time / D. Karpf [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=1929095>.
- Стаття надійшла до редакції 22.09.2014 р.

A. Ianchenko

MEDIATIZED POLITICAL PARTICIPATION: TOWARDS A NEW MODEL OF MODERN POLITICAL PRACTICES

This article focuses on attempts to analyze the current citizens practices of political participation within the context of use of new information and communication technologies (ICT). Many scholars argue that political actors adapt themselves to the logics of media tailoring their news representation, choosing more populist and misleading messages and thus undermining the established policymaking processes. But it's also necessary to pay attention to regular citizens who can benefit from the changes of media landscape. So called mediatization is the key element of the transition of political engagement and, among other factors, reframes people's possibilities in political field changing their communication strategies, enhancing instruments of participation and stimulating political discussion. We define mediatized political participation as rational actions by ordinary citizens represented in the online public sphere of social media and aimed at influencing some political outcomes. It's not about a political game changer but it's better to be seen as a result of new "participatory" media practices that became available to the individuals since the introduction of Web 2.0 technologies. Just like regular users use Facebook to post some

photos, videos or texts about their traveling and Holiday events, political activists mediatize their repertoire of political activities with the help of smartphones and wireless Internet connection to introduce it to their social networks. That brings some additional attention of the distant observers to the citizen political act and can mobilize new volunteers or involve new contributors and commentators. Protest movements become more effective in motivating new followers and in promoting alternative political discourse. City dwellers are involved in many social communities with competing political agendas and are active social media users. Through this big cities form special socio-technical environment that supports mediatized political participation.

Key words: *political participation, mediatization, mediatized political participation, ICT, Internet, social media, mobilization.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: Булик М.В., к.політ.н, проф.; Зеленько Г.І., д.політ.н, проф.

УДК 329(564.3)(045)

Ю.Ф. Ясірова

ПРОГРАМНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ РЕСПУБЛІКИ КІПР З КІПРСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізовано програмні засади політичних партій Республіки Кіпр з кіпрської проблеми в контексті процесів євроінтеграції. Проаналізовано відмінності в політичних програмах партій до і після вступу Кіпру в ЄС. Окрема увага приділяється позиціям щодо плану Аннана та питання форми держави об'єданого Кіпру.

Ключові слова: *Республіка Кіпр, кіпрська проблема, політичні партії, Європейський союз.*

Кіпрська проблема є складною міжнародною проблемою, яка полягає в територіальному конфлікті між греками-кіпріотами та турками-кіпріотами. Потенціал міжобщинного конфлікту на Кіпрі був закладений ще в період володарювання Османської імперії і виникнення окремих спільнот на острові. Загострення конфлікту відбулося в 1974 р., коли у відповідь на дії грецької хунти, яка здійснила переворот з метою поширити свою диктатуру на Кіпр, Туреччина вторглася на північну частину острова. Після 1974 р. Кіпр був поділений на дві окремі зони. На півночі спільнота турок-кіпріотів в 1983 р. проголосила Турецьку Республіку Північного Кіпру. Міжнародна громадськість, окрім Туреччини, засудила та не визнала цю односторонню декларацію незалежності. На півдні греки-кіпріоти зберегли назву Республіка Кіпр. Розділ острова призвів до затягування конфлікту з одночасною еволюцією двох різних економічних, політичних і соціальних систем та державних устроїв [26, с. 79; 81].

Отже, якщо первинні причини конфлікту сягають своїм корінням в десятиліття, які передують 1974 р., то сам конфлікт ускладнювався розділяючими факторами, які виникли в останні роки. Для кіпріотів проблема визначається не тільки необхідністю визволення північної частини острова від турецького військового контингенту, воз'єднання острова. Це питання включає і проблему біженців, відновлення культурної спадщини, повернення до своїх домівок і т.д. Тому її вирішенням на державному рівні займаються і Президент, і спеціально створена Національна Рада і Парламент [3].

У зв'язку з цим, важливим є дослідження партійної риторики з кіпрської проблеми, визначення місця і ролі, надаваній кіпрській проблемі в програмних документах, того, як політичні партії бачать вирішення конфлікту. Зазначимо, що в 90-х рр. XX ст. процес вступу Кіпру до ЄС вплинув на всі аспекти внутрішньої політики, в тому числі і на діяльність політичних партій. Найбільших змін під впливом європеїзації зазнали політичні програми партій [6]. Тому актуальним вбачається саме дослідження програмних засад політичних партій Республіки Кіпр з кіпрського питання в контексті євроінтеграції острова.

В цілому, переважно грецькі та кіпрські дослідники займаються питаннями політичних партій Республіки Кіпр: К. Агапіу-Джозефідес., І. Кацурідес, А. Сепос А., Й. Хараламбос та інші. Їхні праці торкаються питань європейської інтеграції Кіпру, європеїзації політичних партій, розглядаються сфери діяльності партій, які зазнали змін. Дослідження політичних програм партій, їхньої адаптації до змін, пов'язаних в тому числі з євроінтеграційними процесами, знаходиться у полі інтересів таких зарубіжних дослідників як І. Бадж, Г. Кеман, Г.-Д. Клінгеман, П. Пенінгс. Особливий інтерес викликають дослідження Ставрідіса С., який приділяє увагу діяльності «парламентській дипломатії» з вирішення кіпрської проблеми.

В цьому дослідженні, ми не будемо розглядати діяльність політичних партій з вирішення кіпрської проблеми, а також європеїзацію кіпрської проблеми. Ми сконцентруємося на позиціях партій, їхніх програмних засадах, простежуюючи їх в передінтеграційний період та в роки після вступу Республіки Кіпр в ЄС. Ми розглянемо політичні програми основних політичних партій Республіки Кіпр. До них ми відносимо найбільші партії, які постійно представлені в парламенті. Серед них Прогресивна партія трудового народу Кіпру / АΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού), Демократичний збір / ΔΙΣΙ (Δημοκρατικός Συναγερμός), Рух за соціал-демократію / ΕΔΕΚ (Κίνημα Σοσιαλδημοκρατών), Демократична партія / ΔΙΚΟ (Δημοκρατικό Κόμμα).

Партійна система Республіки Кіпр почала формуватися ще до проголошення незалежності острова в 1960 р. Свого сучасного вигляду вона набула після 1981 р. в формі помірної багатопартійності і була збудована навколо партій АΚΕΛ, ΔΙΣΙ, ΕΔΕΚ та ΔΙΚΟ. Так, АΚΕΛ стала правоприменицею Комуністичної партії Кіпру створеної ще в 1926 р., в 1969 р. було створено соціалістичну партію ΕΔΕΚ, 1976 р. – центристську ΔΙΚΟ та партію правого спрямування ΔΙΣΙ [25]. На той час питання возз'єднання острова та звільнення окупованих територій стояло на першому місці в кіпрському суспільному житті, а тому повинно було знайти своє місце і в політичних програмах партій.

Від самого загострення кризи у міжобщинних відносинах АΚΕΛ почала відстоювати позиції до мирного врегулювання конфлікту. Партія відкидала вирішення проблеми в рамках НАТО, рішуче засуджувала турецьку непримиренність і імперіалістичні підступи. Передбачала підйом націоналізму-шовінізму, а тому підкреслювала необхідність єдності всіх анти-окупаційних сил. Наполягала на зближенні двох спільнот, греків-кіпріотів та турків-кіпріотів. Стратегічною метою для партії була демілітаризація та «визволення» від гарантій та залежності так званих «країн-батьківщин». Такі позиції Прогресивної партії трудового народу Кіпру були визначені в змінах до статуту та деклараціях з'їзду партії 1980-х рр., які стали основою політичних програм партії [12].

Після 1990 року Кіпр був позбавлений традиційних друзів і прихильників, таких як СРСР і рух неприєднання. В середині 1990-х рр. АΚΕΛ адаптується до нових умов, це супроводжується зростом її впливу в суспільстві. В 1995 р. партія змінює свою позицію стосовно євроінтеграції країни, адже АΚΕΛ завжди була противником до ЄС

як представника капіталістичного світу. Враховуючи, що вступ Кіпру в ЄС паралельно з європейськими амбіціями Туреччини може стати каталізатором для вирішення кіпрської проблеми і визнаючи, що *acquis communautaire* міг би запропонувати Кіпру додаткову вагу у прийнятті рішень з серйозних міжнародних питань, АКЕЛ рішенням 18-го з'їзду прийняла позицію на користь вступу Кіпру до ЄС [5]. Отже, у рішеннях конгресів партії 1995 і 2000 рр. вирішення кіпрського питання, залишалось пріоритетом діяльності партії. Тоді західні країни були закликані відмовитись від політики умиротворення Туреччини. АКЕЛ була націлена протистояти націоналізму, шовінізму, сприяти дружбі, взаємоповазі і співпраці між греками-кіпріотами та турками-кіпріотами. Греція визнавалася опорою Кіпру в боротьбі за звільнення від окупації і возз'єднання народу. Незалежно від ходу переговорів пріоритетними для АКЕЛ залишалися питання долі зниклих без вісті та забезпечення прав кіпріотів, які проживають на окупованих територіях [22].

Стосовно ЕДЕК, то ще в Установчій декларації партії зазначалося, що кіпрська проблема стала однією з причин створення партії. Було зазначено, що іноземні кола намагалися перенести вирішення проблеми в рамки їхніх особистих інтересів, перенести Кіпр у військово-політичний механізм НАТО, забезпечуючи гегемонію іноземців у внутрішніх справах кіпрського народу. Тому створення партії обґрунтовувалося тим, що кожен справжній патріот зобов'язаний оберігати Кіпр від таких ризиків і запропонувати протидію такій спробі [18]. Від тоді вирішення кіпрської проблеми посідає особливе місце серед системи цінностей соціал-демократів. Воно спирається на те, що рішення повинно засновуватися та повній повазі принципів міжнародного права та охорони прав людини. ЕДЕК обирає мирний шлях вирішення конфлікту, діяльність партії спрямована на сильний Об'єднаний Кіпр в сильній політично демократичній та соціально справедливій Єдиній Європі. ЕДЕК активно приймає участь в усіх спробах для посилення функцій інститутів Європейського союзу. Ці позиції були підтвердженні і Статутом партії, який було прийнято в 2000 р. у зв'язку з переформатуванням партії та її перейменуванням з Об'єднаного демократичного союзу центру в Рух соціал-демократів [19].

Демократична партія Республіки Кіпр перший раз визначає свою позицію щодо кіпрської проблеми ще в Статуті партії. Перш за все ДККО визнає кіпрську проблему як проблему вторгнення і окупації. Тісну співпрацю з Грецьким урядом бачить необхідною умовою до вирішення конфлікту. Демократична партія працює над європейською інтеграцією Кіпру в цілях впровадження принципів справедливості, прав людини і *acquis communautaire*, над рівноправною і результативною участю Кіпру в європейських інститутах у європейському контексті [13].

ДІСІ в Декларації принципів 1976 р. ставить кіпрську проблему та її справедливе вирішення на перше місце серед цілей партії. Згідно цього документу партія в своїх програмних засадах дотримувалась наступної лінії:

- пошук можливого рішення проблеми, яке повинно засновуватися на політичному компромісі;
- мирне вирішення конфлікту для знаходження справедливого та дійсно працюючого рішення;
- мирне співіснування та співробітництво з греками і турками, які підтримуючи свій національний характер, повинні мати спільне розуміння місцевих проблем в інтересах всього кіпрського народу [15].

В 1998 р. партія переходить до нового етапу реформування і адаптації ідеологічних засад до нових викликів та умов ХХІ ст. Діяльність Демократичного збору

відтоді засновувалася на засадах євродемократії. Саме цьому було присвячено спеціальну політичну програму партії «Євродемократія. Наші пропозиції для XXI ст.». Головною тезою програми є спрямованість на майбутнє Кіпру в рамках об'єднаної Європи. Зазначається, що із самого заснування ДІСІ була прихильницею євроінтеграції Кіпру. Адже для партії Європа це не тільки інститути, а принципи та цінності. Через ці цінності, а також через ті, що Кіпр несе в Європу, визначається динамічна ідеологічна перспектива Демократичного збору, укладена в слові «євродемократія». Позиції щодо кіпрської проблеми були також відображені в цьому контексті. Зазначається, що з новою епохою, яка відкривається з інтеграцією до ЄС, партія очікує вирішення конфлікту за європейськими стандартами. Це рішення повинно бути справедливим для всіх законних жителів Республіки Кіпр, та засноване на резолюціях ООН. Рішення, яке буде ототожене з європейськими стандартами. Рішення яке б захистило права людини та громадянські свободи, гарантовані всьому кіпрському народу, незалежно від етнічного походження, релігії або статі [16]. Тобто, цим рішенням ДІСІ ставить вирішення кіпрської проблеми в рамки ЄС.

Отже, всі партії Республіки Кіпр надають кіпрській проблемі першочергового значення. Це визначається тим, що від самого заснування партій їхні програмні засади обов'язково звертаються до питання вирішення кіпрської проблеми. Зазначимо також те, що відносини Республіки Кіпр із Європейським союзом почалися ще з 1972 р. з приєднанням острова до Європейського економічного співтовариства, а в 1990 р. була подана заявка на асоціацію з ЄС. Політична проблема Кіпру стала перешкодою на всьому процесі приєднання Кіпру до Європейського союзу. Кіпрське питання стало особливим випадком, бо без врегулювання проблеми, Кіпр міг не вступити до ЄС [25]. В цьому контексті всі партії також визначають і свої позиції щодо питань євроінтеграції. При цьому, як ми помітили, в передінтеграційний період та за часів переговорного процесу вступ до ЄС і вирішення кіпрської проблеми об'єдналися в єдиний інтегрований напрям.

План Аннана з врегулювання кіпрського конфлікту стає визначальним аспектом в плані позицій партій щодо майбутнього Кіпру, його форми державності. Перш за все слід зазначити, що його висунення стало останньою спробою знайти рішення для об'єднання острова перед вступом Кіпру до ЄС в 2004 р. План Аннана включав пропозиції щодо створення на Кіпрі єдиної держави Об'єднаної Кіпрської Республіки з двох автономних частин – грецької та турецької, скорочення території турецької частини острова до 28,5%, та повернення майже 85 тисяч грецьких біженців на північ Кіпру і т.д. [8]. Для багатьох греків-кіпріотів він мав забагато недоліків, серед яких:

- надмірна зорієнтованість на бізональність в розумінні створення постійного етнічного та юридичного поділу;
- слабкість центрального уряду і широка місцева автономія обидвох політичних утворень;
- план не містить положень щодо реалізації домовленостей та безпеки греків-кіпріотів, замість того він містить положення, згідно яких турецькі війська, змогли би залишитися на острові протягом деякого часу після набуття чинності врегулювання;
- незадоволення греків-кіпріотів тим, наскільки планом врегулювалися питання турецьких поселенців і повернення біженцям їхньої власності.

В результаті, план Аннана був змінений в ключових питаннях, і постійно переглядався.

За результатами референдуму план Аннана був відхилений греками-кіпріотами. 24,17% проголосували «за», 75,83% проголосували «проти» 24 квітня 2004 р. [4]. Перш за все, АКЕЛ вирішила не підтримувати план Аннана. Визнаючи, що план Аннана мав як позитивні, так і негативні елементи, АКЕЛ прийняла його в якості основи для переговорів. Партія боролася за зміни, які могли б зробити цей план прийнятним для обох спільнот та призвести до життєздатного вирішення кіпрської проблеми. Рішення Генерального секретаря ООН було на думку членів партії несправедливим і упередженим на користь турецьких позицій. Всекіпрський з'їзд партії 14 квітня 2004 р. закликав до відстрочення референдуму для того, щоб дати час для обговорення проблемних пунктів плану. Пропозиція АКЕЛ не була прийнята. Саме тому АКЕЛ була змушена закликати людей голосувати проти плану Аннана на референдумі [27]. По-друге, незважаючи на те, що ДІСІ висловилися за рішучу підтримку плану Аннана, тільки 40% її електоральної бази дослухалися її заклику. Всі інші партії теж висловилися проти запропонованого плану. Так, А. Варнава та Г. Фаустман розглядають співвідношення голосів «за» на референдумі з позицією партії, яку підтримує респондент.

Політична партія	Позиція до плану Аннана	Відсоток тих, хто проголосував «за»
ДІСІ	рішуче «за»	40%
АКЕЛ	нейтральна / м'яке «проти»	25%
ДІКО	рішуче «проти»	10%
ЕДЕК	рішуче «проти»	10%

Таким чином, вони також обґрунтовують свою тезу про те, що партії мали великий вплив на громадську думку [10].

Отже результати референдуму по плану Аннана фактично показали, що греки-кіпріоти відмовилися від запропонованої форми федеративного державного устрою. В цьому контексті інтерес викликає дослідження С. Ставрідіса, який розглядаючи діяльність парламенту Республіки Кіпр в контексті вирішення кіпрської проблеми та євроінтеграції Кіпру, розрізняє позиції політичних партій щодо варіантів вирішення кіпрської проблеми:

- позиція «hawkish», яка передбачає повернення до унітарного устрою 1960 р.;
- позиція «dovish», яка передбачає вирішення будь-якою ціною, аж до (вільної) федерації;
- позиція «owlish», яка закликає до вільної федерації.

Незважаючи на те, що ця диференціація виникла з риторики часів холодної війни, вона дозволяє краще зрозуміти чим відрізняються позиції кіпрських партій щодо можливого вирішення проблеми. Так С. Ставрідіс зазначає, що і АКЕЛ, і ДІСІ, і ЕДЕК, і ДІКО прийняли варіації позицій «dovish» та «owlish». Вони всі визнають необхідність створення двозональної, двообщинної федерації. В той же час, ДІКО та ЕДЕК є прихильницями «вільної» федерації залежно від часу та обставин. АКЕЛ більше схильна до федерації, хоча і виступала проти рішення, яке дало б занадто багато повноважень турецько-кіпрській спільноті. ДІСІ в цілому більше схильна до «вільної» федерації. Тобто залишається зрозумілою переважна підтримка федерації в якості компромісного вирішення проблеми [7].

Отже, вступ Кіпру до ЄС став результатом реалізації колективної політики всіх політичних сил і, мабуть, найважливішою подією в сучасній історії острова. Але Кіпр

залишався роз'єднаним Тож політичні партії давали свої відповіді і пропозиції вирішення тепер вже в рамках ЄС.

Прогресивною партією трудового народу Кіпру кіпрська проблема розглядалась в рамках 20-го з'їзду партії в 2005 р. і 80-ї річниці установчого з'їзду Комуністичної партії Кіпру 2006 В першу чергу, визначалося, що зі вступом до ЄС були створені нові умови для вирішення кіпрської проблеми. Інтеграція визначалася як можливий каталізатор якнайшвидшого та дієвого вирішення кіпрського питання [23]. Ювілейний з'їзд був закликаний обговорити і проаналізувати поточний стан відносин з турками-кіпріотами, прийняти рішення для боротьби проти турецької окупації. В рішеннях з'їзду наголошується, що «на референдумі 2004 р. народ не сказав «ні» вирішенню проблеми. Він сказав «ні» конкретному плану, а саме його негативним аспектам». Була підтверджена прихильність вирішення в форматі федерації (дві спільноти, дві зони), яка забезпечила би єдність держави, повагу прав людини і звільнення Кіпру від присутності іноземних військ. «План Аннана є найбільш детальним і підготовленим серед всіх пропонованих планів. Але він не є ні справедливим, ні збалансованим» [9]. Вже в 2010 р. було проведено 21-й з'їзд партії, політичні рішення якого стали основою передвиборчої програми АКЕЛ на парламентських виборах 2011 р. Питання вирішення кіпрського конфлікту не набули особливого розвитку. Зазначалося лише, що вступ Кіпру до НАТО, або інших інститутів, таких як Партнерство заради миру, не в інтересах кіпрського народу, а існування сьогодні НАТО є політичним анахронізмом. Також партія знову підкреслювала необхідність зближення в процесі врегулювання кіпрської проблеми, зближення з прогресивним і патріотичними силами турків-кіпріотів. Зазначалося, що АКЕЛ продовжує розвивати відносини з турецько-кіпрською спільнотою, продовжуючи зустрічі між партіями двох спільнот [17].

Сучасна офіційна позиція АКЕЛ з кіпрського питання представлена на офіційному сайті партії. Вона є основою усіх політичних програм партії на сучасному етапі, розглядає широкий спектр питань, але продовжує традиційну лінію партії. Партія послідовно підтримує політичне рівноправ'я двох спільнот в рамках федерації з єдиним суверенітетом. Визнається, що вступ Кіпру до ЄС паралельно євроінтеграційними амбіціями Туреччини до ЄС може виступати в якості каталізатора для правильного вирішення кіпрської проблеми. Важливою складовою політики АКЕЛ на Кіпрі залишається зближення греків-кіпріотів та турків-кіпріотів, що займає окреме місце в партійній риторичі. При цьому відхиляється бачення зближення спільнот в рамках конкретних заходів для зміни психологічного настрою спільнот. Зближення має продовжувати складати протидію націоналізму і шовінізму, виражених або в націонал-шовіністичні гаслах, або у відмові від федеративного рішення, або у прихильності до псевдо-державних структур та їхній захист навіть прогресивними силами турко-кіпрської спільноти. АКЕЛ продовжує стверджувати користь економічного розвитку і зросту рівня життя турок-кіпріотів, за умови, якщо це буде зроблено на основі міжнародної рівності [11].

Рух за соціал-демократію на сучасному етапі керується Програмною декларацією, яка була прийнята у травні 2012 р. Кіпрська проблема посідає окреме місце серед положень декларації. Вона визнається проблемою вторгнення, окупації та етнічних чисток Туреччиною. Необхідними умовами вичерпання проблеми стають припинення турецької військової окупації, забезпечення єдності держави, економіки в рамках федерального устрою держави, ліквідація колонізаційних поселень та забезпечення права повернення біженців, нова система безпеки заснована на співробітництві з ООН та ЄС, повний контроль Кіпром над повітряним простором, територіальними водами, виключною економічною зоною. ЕДЕК окрему увагу приділяє переговорному процесу.

Визнається необхідність змінити стратегію переговорів, переоцінити загалом зовнішню політику Кіпру в рамках вирішення кіпрської проблеми. Необхідною визначається участь у переговорах усіх членів РБ ООН, особливо Росії, Франції та Китаю. Але, в той же час, зазначається, що рішення може бути прийнято тільки безпосередньо двома сторонами конфлікту. Розвиток відносин на всіх рівнях зі співвітчизниками турецько-кіпрської спільноти повинен бути постійною турботою та розвивати спільні інтереси, а не розділяти народ.

Окремо виділимо аспекти пов'язані з європеїзацією конфлікту. Так, необхідним аспектом вважається ефективне впровадження правових норм ЄС на всьому Кіпрі, а також єдність економіки та введення євро. Систематична робота для більш активного залучення ЄС до вирішення кіпрської проблеми визначається важливим фактором. Це залучення повинно мати природу активного сприяння ООН, яка несе основну відповідальність за досягнення рішення. Повинно використовувати процес вступу Туреччини до ЄС для створення умов, які призведуть до відмови від непримиренних позицій і для досягнення рішення, сумісного із правовими нормами ЄС [20].

Демократична партія після вступу Кіпру до ЄС не зменшила увагу, яку вона приділяла кіпрській проблемі. Навпаки, коло пов'язаних питань поширилося. Так наприклад, серед принципів та цілей політичної програми ДІКО, затверджених на з'їзді партії 2009 р. зазначалися наступні: міжнародне право, європейська норми, а також рішення Європейського суду з прав людини закладають основи для вирішення кіпрської проблеми. План Аннана, який був відхилений більшістю греків-кіпріотів на референдумі, не може бути оновленим і стати планом вирішення кіпрської проблеми. Демократична партія стоїть на своїй позиції, що вступ Туреччини до Європейського Союзу і загальне поліпшення відносин з Європейським Союзом має розглядатися в контексті вирішення кіпрської проблеми [14].

Сучасні позиції ДІКО щодо кіпрського питання були визначені в 2012 р. Кіпрська проблема розглядається як питання фізичного та національного виживання кіпрської еллінізму. Партія пропонує створити Раду голів в рамках парламенту, яка би постійно збиралася на сесії. Також зазначається, що Президент Республіки перестав бути єдиним представником, який може говорити від імені греко-кіпрської сторони. Замість цього, президент призначить осіб, які би мали визначний політичний і правовий статус. Визначається також необхідним створення робочих груп за пунктами переговорів. Члени таких груп визначалися би президентом республіки. Демократична партія визначила також характеристики рішення: рішення повинно бути засноване на міжнародному праві та європейських принципах і цінностях; кіпрська держава має мати єдиний суверенітет заснований на єдності народу, інститутів, економіки; рішення має передбачати виведення турецьких окупаційних військ і поселенців; участь Кіпру в ООН та ЄС становить рамки гарантій; відновлення свобод та прав людини всіх кіпріотів; рішення повинно бути продуктом згоди, а не результатом зовнішнього примусу. ДІКО ставить проблему переосмислення зовнішньої політики Кіпру. Послідовна участь Кіпру в усіх стовпах політики та ініціативах ЄС, в тому числі в Європейській політиці безпеки та оборони, намір увійти до Шенгенської зони, подача заявки на членство Кіпру в програмі Партнерство заради миру, побудова відносин з НАТО, прагнення до союзу з країнами, які мають вплив на Туреччину, поглиблення відносин з сусідніми країнами грають важливу роль в прийнятті рішень [21].

ДІСІ після 2004 р. велику увагу приділяла фактору євроінтеграції Кіпру. В 2007 р. біло узгоджено політичну декларацію партії «Кіпр в європейську епоху». Згідно з нею, позиція Демократичного збору несумісна з ідеєю розділу острова. Партія вимагає рішення, яке об'єднує Кіпр в європейську сім'ю. ДІСІ підтримує будь-яку ініціативу,

яка зближує греків-кіпріотів та турок-кіпріотів з метою побудови мостів взаєморозуміння і діалогу. «Ми прагнемо повної і активної присутності зусиль Європейського Союзу з врегулювання кіпрської проблеми. Ми повинні виробити загальну стратегію і спільні рішення з Грецією. Ми підтримуємо європейську орієнтацію Туреччини, адже європейська Туреччина повинна змінити політику по відношенню до Кіпру» [24]. В 2009 р. з'їздом партії було прийняте оновлене рішення з кіпрського питання. Новими аспектами програмних засад ДІСІ стають пропозиції повної та активної участі Кіпру в Європейській політиці безпеки і оборони, що стане сильними рамками гарантій і дозволить вести переговори щодо існуючих Угод про гарантії. Також пропонується більш тісна та ефективна співпраця з урядом Греції; більш активна участь ЄС чи то шляхом активації Комісії Баррозу, чи то шляхом призначення Спеціального представника Європейського союзу з кіпрського питання; подача заявки на участь Кіпру в програмі Партнерство заради миру щоб створити умови тиску на Туреччину [1]. Комплексна стратегія з вирішення Кіпрської проблеми була представлена в 2012 р., на якій згодом засновувалася політична програма Н Анастасіадіса на президентських виборах 2013 р. Позиції ДІСІ було доповнено наступними тезами Президент Республіки більше не був єдиною особою греко-кіпрської спільноти для ведення переговорів. Президент повинен був призначити представника, який створить сильну команду для переговорів, яка включатиме експертів залежно від теми переговорів. Представник несе відповідальність перед Президентом і Радою голів або Національною радою. Також було зазначено, що переосмислення зовнішньої політики Кіпру призвело до ствердження необхідності побудови відносин з НАТО [2].

Отже, кіпрське питання має першочергове значення для всіх кіпріотів. У зв'язку з цим, на його вирішення націлена діяльність усіх політичних сил Республіки Кіпр. Підтвердженням цьому стає наявність позицій щодо кіпрської проблеми в програмних засадах, деклараціях з'їздів, політичних програмах партій. Вони торкаються різних аспектів: принципів вирішення конфлікту, процесу ведення переговорів, форми майбутньої держави, питань безпеки і оборони, зовнішньополітичного курсу в контексті вирішення конфлікту, діяльності органів та інститутів уповноважених займатися кіпрським питанням. Спільними для всіх партій Республіки Кіпр стають положення щодо мирного врегулювання конфлікту на основі норм міжнародного права, визволення острова від окупаційних військ, зближення греків-кіпріотів та турків-кіпріотів. Останній позиції особливу увагу надає АКЕЛ, яка від самого початку зробила акцент своєї діяльності на налагодженні відносин між спільнотами.

Фактор євроінтеграції острову вніс деякі зміни в програмні засади політичних партій. Вони почалися в 1990-х рр. з моменту подачі заявки Кіпром на вступ в ЄС і протягом переговорного процесу. З цього часу питання пов'язані з різними аспектами євроінтеграції стають невід'ємною частиною політичних програм партій, що мало вплив і на позиції з кіпрського питання. Усіма партіями Європейський союз розглядався як каталізатор у вирішенні конфлікту. Слід зазначити, що тільки ДІСІ підтримувала курс на євроінтеграцію острову від самого створення партії, про що свідчать відповідні положення її програмних засад. В той же час, АКЕЛ була єдиною партією, яка не підтримувала курс на Європу, але змінила свою позицію, розглядаючи вступ до ЄС позитивно в розрізі необхідності вирішення конфлікту. Також політичні партії пов'язують вирішення кіпрської проблеми з питаннями євроінтеграційного курсу Туреччини, участі Кіпру в Європейській політиці безпеки та оборони, НАТО і т.д.

Загалом, кіпрська проблема є консолідуючим фактором для політичних партій Республіки Кіпр. Всі вони націлені на один результат – возз'єднання острова.

Дослідження їхніх програмних засад дає змогу стверджувати, що відрізняються лише пріоритети в шляхах досягнення мети.

Список використаної літератури

1. 13ο Παγκύπριο Συνέδριο 2009 / Απόφαση για το Κυπριακό [Electronic resource]. – Mode of access : <http://disy.org.cy/oldsite/%E2%E5%E6%F4/www.disy.org.cy/default90f6.html?id=843>
2. 29 Μαρτίου 2012 - Περίγραμμα προγραμματικών προτάσεων Δημοκρατικού Συναγερμού [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.disy.org.cy/index.php?id=106>
3. Avdin M. Κυπριακό: πρόβλημα των λαών και όχι της διπλωματίας [Electronic resource] / M. Avdin. – Mode of access : http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=102&Itemid=29
4. Chadjipadelis T. Analysis of the Cyprus referendum on the Annan plan [Electronic resource] / T. Chadjipadelis, I. Andreadis. – Mode of access : <http://www.polres.gr/en/sites/default/files/PSA2007.pdf>
5. Political Resolution of the 18th Congress of AKEL [Electronic resource]. - Mode of access : http://www.akel.org.cy/en/?page_id=356
6. Sepos A. The Europeanization of Cyprus: polity, policies and politics [Electronic resource] / A. Sepos. – Mode of access : <http://www.amazon.com/The-Europeanization-Cyprus-Policies-Politics/dp/0230019463>
7. Stavridis S. The Cyprus Problem and Cyprus' Accession to the EU: the role of the Cypriot House of Representatives (Vouli) [Electronic resource] / S. Stavridis. – Mode of access : <http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/op0205.PDF>
8. The comprehensive settlement of the Cyprus problem [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf>
9. Thesis for the 80 Years of CPC – AKEL [Electronic resource]. - Mode of access : <http://mltoday.com/subject-areas/communist-forum/thesis-of-the-central-committee-of-akel-on-the-80th-anniversary-of-cpc-akel-131.html>
10. Varnava A. Reunifying Cyprus: The Annan Plan and Beyond [Electronic resource] / A. Varnava, H. Faustmann. — Mode of access : http://symfiliosi.org/wp-content/uploads/2013/04/Reunifying-Cyprus-2009-book-_CY_FINAL.pdf
11. ΑΚΕΛ και Κυπριακό [Electronic resource]. - Mode of access : http://www.akel.org.cy/nqcontent.cfm?a_id=5278&tt=graphic&lang=11
12. Για την Ιστορία του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ (10 μέρη) [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.edon.org.cy/index.php/i-diki-mas-antilipsi/istoria/istoria-kkk-akel/akel-1988-2008/>
13. Δημοκρατικό κόμμα. Καταστατικό [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.diko.org.cy/images/media/assetfile/Democratic%20Party%20Katastatiko.pdf>
14. Δημοκρατικό κόμμα. Παγκύπριο Τακτικό Συνέδριο (Σάββατο 14 Μαρτίου 2009). Πλαίσιο αρχών και στόχων πολιτικού προγράμματος [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.diko.org.cy/images/media/assetfile/Politiko%20programma.pdf>
15. Διακήρυξη αρχών ΔΗΣΥ. 4 Ιουλίου 1976 [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.disy.org.cy/default.asp?id=127>
16. Ευρωδημοκρατία: Η πρόταση μας για τον 21ο αιώνα (12 Δεκεμβρίου 1998) ΔΗΣΥ [Electronic resource]. - Mode of access : http://pprodromou.net/downloads/manifesto_tis_evrodimokratias_1998.pdf
17. Θέσεις της Κ.Ε. ΑΚΕΛ προς το 21^ο Συνέδριο [Electronic resource]. - Mode of access : http://www.akel.org.cy/?page_id=462

18. Ιδρυτική δικύριξη ΕΔΕΚ [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.edek.org.cy/pagepdfs/idritikidiakiriksi.pdf>
19. Καταστατικό ΕΔΕΚ [Electronic resource]. - Mode of access : <http://www.edek.org.cy/pagepdfs/katastatiko.pdf>.
20. Κυπριακό. Αλλαγή στρατηγικής τώρα [Electronic resource]: 12ο Παγκύπριο τακτικό συνέδριο 5-6 Μαΐου 2012. — Mode of access : <http://www.edek.org.cy/pagepdfs/Κυπριακο%20-%20Allagi%20stratigikis.pdf>
21. Περίγραμμα προγραμματικών θέσεων για το Κυπριακό. ΔΗΚΟ [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.diko.org.cy/images/media/assetfile/KYPRIAΚΟ.pdf>
22. Πολιτική απόφαση του 19ου Συνεδρίου του ΑΚΕΛ [Electronic resource]. - Mode of access : http://www.akel.org.cy/nqcontent.cfm?a_id=5620&tt=graphic&lang=11
23. Πολιτική απόφαση του 20ου συνεδρίου του ΑΚΕΛ [Electronic resource]. - Mode of access : http://www.akel.org.cy/nqcontent.cfm?a_id=5857&tt=graphic&lang=11
24. Πολιτική Διακήρυξη «Η Κύπρος στην Ευρωπαϊκή Εποχή». 12ο Παγκύπριο Συνέδριο (14-18 Μαρτίου 2007) [Electronic resource]. - Mode of access : <http://disy.org.cy/oldsite/%E2%E5%E6%F4/www.disy.org.cy/images/public/misc/diak3.doc>
25. Στυλιανίδης Σ. Η πολιτική ιστορία της Κύπρου τα τελευταία 25 χρόνια – Μια χαρτογραφική προσέγγιση [Electronic resource] / Σ. Στυλιανίδης, Ν. Καρανικόλας // 6ο Εθνικό συνέδριο χαρτογραφίας «Η χαρτογραφία σε εξέλιξη», (22-24 Νοεμβρίου 2000). — Mode of access : <http://karanik.webpages.auth.gr/main/images/papers/synedria/xeee2000b.pdf>
26. Коппитерс Б. Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии : пер. с англ / Б. Коппитерс, М. Эмерсон. – М. : Весь Мир, 2005 – 312 с.
27. Филиппов А. АΚΕΛ – надежда Кипра [Электронный ресурс] / А. Филиппов – Режим доступа : http://www.pressmon.com/cgi-bin/press_view.cgi?id=1956280

Стаття надійшла до редакції 25.09.2014 р.

Y. Yasirova

THE PROGRAM PRINCIPLES OF POLITICAL PARTIES OF THE REPUBLIC OF CYPRUS WITH THE REGARD OF THE CYPRUS PROBLEM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The article deals with Cypriot political parties' programme principles regarding Cyprus problem. The author stresses the attention to the impact of European integration on the island parties' positions in the solving the Cyprus conflict. The programs of four major political parties who have permanent representation in parliament are studied. These include Progressive Party of Working People / AKEL (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού), Democratic Rally / DISY (Δημοκρατικός Συναγερμός), Movement for Social Democracy / EDEK (Κίνημα Σοσιαλδημοκρατών), Democratic Party / DIKO (Δημοκρατικό Κόμμα). The author determines solution of the Cyprus problem takes first place among the priorities of the parties and highlights their common position. Special attention is paid to the Annan plan and the issue of the united Cyprus state forms. The new aspects of program provisions appeared with the beginning of the process the European integration are highlighted. This period is determined from the beginning of the 1990s when Cyprus applied for EU membership. The author concludes EU membership as a way to succeed the solving of the conflict. And the Cyprus problem is generally consolidating factor for Cypriot political parties.

Key words: Republic of Cyprus, Cyprus problem, political parties, European Union.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Антонюк О.В., д.політ.н, проф.; Римаренко С.Ю., д.політ.н, проф.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АГЄЄВА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА – старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету

АРАБАДЖИ СВІТЛАНА СЕРГІЇВНА – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету.

БУЗАДЖИ ІЛОНА ОЛЕКСАНДРІВНА – студентка ОКР Магістр спеціальності «Міжнародні відносини» Маріупольського державного університету.

БУЛАТОВА ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки, проректор з наукової роботи Маріупольського державного університету.

БУЛИК МАКСИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

ДЕГТЕРЕНКО АНАСТАСІЯ МИКОЛАЇВНА – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Маріупольського державного університету.

ЛИСАК ВІКТОРІЯ ФЕОФАНІВНА – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету, декан історичного факультету МДУ.

ПОНОМАРЬОВА ПРИНА СЕМЕНІВНА – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

РОМАНЦОВ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету.

РЯБІНІН ЄВГЕН ВАДИМОВИЧ – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

РЯБЧЕНКО ЕВЕЛІНА ВАСИЛІВНА – старший викладач кафедри грецької мови та перекладу Маріупольського державного університету.

СВЕТЛАКОВА МАРІЯ АНДРІЇВНА – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

СЛЮЩИНСЬКИЙ БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри політології, філософії та соціології.

ТРИМА КАТЕРИНА АНДРІЇВНА – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології, філософії та соціології Маріупольського державного університету.

ТРОФИМЕНКО АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

ТРОФИМЕНКО МИКОЛА ВАЛЕРІЙОВИЧ – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Маріупольського державного університету.

ЯНЧЕНКО АНТОН ОЛЕКСІЙОВИЧ – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

ЯСІРОВА ЮЛІЯ ФЕДОРІВНА – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (курсив) (30-35 строк); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 6 до 12 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 12, інтервал – 1, поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;
- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і

виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 327(477)(045)

Є.В. Рябінін

ПРОБЛЕМА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем українського геополітичного сьогодення, а саме вектору інтеграції України. Розглянуті проблеми та перспективи щодо участі України в європейських та євразійських політико-економічних інтеграційних об'єднаннях. Наголошується на невідповідності геополітичного розташування держави та внутрішньому розколу в суспільстві стосовно

зовнішньополітичного вектору. Обґрунтовується думка про необхідність України інтегруватися з країнами євразійського простору.

Ключові слова: інтеграція, євразійський простір, Європейський Союз, суверенітет, постнаціональна епоха.

Текст статті.....

.....
.....

Список використаної літератури

1.
.....
2.
.....
3.
.....

Стаття надійшла до редакції __.__.20__ р.

Y. Ryabinin

THE PROBLEM OF FOREIGN POLICY DIRECTION CHOICE FOR UKRAINE

The article is devoted to such a pressing issue as integration on Eurasian territory. Before starting to analyze different integrational directions the author presents a brief analysis about concepts and theories of integration, pointing out that European integration is based on scientific basis that helped it to thrive. So, the author makes a conclusion that the integrational processes on Eurasian space must be realized on a scientific basis but not on political situation. The author underlines that there are lots of different integrational projects on the Eurasian territory but they can't be considered to be very successful. There are lots of reasons for it but the main one is Russia. The author explains that Russia can't propose any project that could be beneficial for its participants, because Russian will always put its interests on the first place. Besides some experts believe that integrational project on Eurasian territory must be lead by some other country but nor Russia, as the republics of former USSR consider Russian projects to be a way to bring empire back. Also contemporary leaders of the Eurasian states don't want to share power with some integrational union. In the end the author presents information about political regimes in the Eurasian states and believes that they could be regarded as an obstacle to the integrational processes because totalitarian states are not eager to unite and share the power.

Key words: integration, Eurasian space, European Union, independence, postnational epoch.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ
ВИПУСК 10

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов
Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов
Відповідальний секретар – к.політ.н., доц. М. В. Трофименко

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629)53-22-60; e-mail: visnyk.mdu.istoria.politologia@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17802-6652Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 18.12

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м. Маріуполь, Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей